T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

RUS DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİNİN ROLÜ VE AB ENERJİ POLİTİKASINA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Cem ÜNAL

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

RUS DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİNİN ROLÜ VE AB ENERJİ POLİTİKASINA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Cem ÜNAL

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mitat ÇELİKPALA

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

RUS DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİNİN ROLÜ VE AB ENERJİ POLİTİKASINA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mitat ÇELİKPALA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Doç.Dr. Mitat ÇELİKPALA	
Doç. Dr. Yelda Demirağ	
Doç.Dr. Haldun YALÇINKAYA	

Tez Sınavı Tarihi: 27.06.2011

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (27/06/2011)

Mustafa Cem ÜNAL

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **iv**
TABLO LİSTESİ ..... **vi**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **vi**
HARİTA LİSTESİ ..... **vi**

GİRİŞ **1**

I.BÖLÜM: Rusya Federasyonu'nun Enerji Profili ve Politikasının Gelişimi..... 5

I. Rusya Federasyonu'nun Enerji Durumu 6
A. Rus Petrol Sektörü 6
B. Rus Doğal Gaz Sektörü 8
C. Rus Elektrik Sektörü 10
II. Soğuk Savaş Sonrası Rus Enerji Politikaları 11
III. Enerji Kaynakları ve Ekonomi 17
A. 1998 Ekonomik Krizi 17
B. Ekonomik Kriz Sonrası Canlanma ve Enerji Kaynaklarının Etkisi 19
IV. Putin Dönemi Rus Enerji Stratejisi 23
A. Putin'in Enerji Kaynakları – Ekonomi İlişkisine Bakışı 23
B. Rusya Federasyonu'nun Genel Enerji Politikası 26
C. Rus Enerji Politikası'nda Yer Alan Aktörler 30
1. Başkanlık İdaresi 31
2. Bakanlıklar 32
3. Parlamento 33
4. Gazprom 33
5. Petrol Şirketleri 36
6. Diğer Aktörler 38
V. Enerji Ekonomisinin Sorunları 39

II. BÖLÜM: Rusya Federasyonu Dış Politikasının Oluşumu ve Enerji Boyutu 45

I. Rus Dış Politikasında Kimlik Arayışı 45

II. Rusya Federasyonu Dış Politikasının Genel Değerlendirmesi ve Putin'in Rolü 50

A. Rus Dış Politikasında Putin Faktörü 52

B. Rus Dış Politikasının Temel Öncelikleri 57

III. Rus Dış Politikasında Enerji Faktörü 62

A. Rus Dış Politikasında Enerji Şirketlerinin Payı 68

B. Rusya Federasyonu – Eski Sovyet Alanı İlişkileri ve Enerjinin Etkisi 69

C. Rusya Federasyonu– Çin İlişkileri ve Enerjinin Etkisi 80

D. Rusya Federasyonu– ABD İlişkileri ve Enerjinin Etkisi 84

III. BÖLÜM: Enerji Güvenliği Çerçevesinde AB Enerji Politikasının Gelişimi 97

I. Enerji Güvenliği 98

II. Avrupa Birliği Enerji Durumu 102

III. AB Enerji Politikası 110

A. Yeşil Kitap: Enerji Arz Güvenliği'ne Yönelik Avrupa Stratejisi 111

B. Yeşil Kitap: Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi 112

IV. BÖLÜM: Enerji Bağlamında Avrupa Birliği-Rusya İlişkileri ve AB Enerji Politikasına Yansımaları 115

I. Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkileri 118

A. Enerji Şartı Anlaşması 118

B. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 121

C. AB-Rusya Enerji Diyalogu 122

II. Avrupa ve Rusya Arasındaki Önemli Boru Hatları 125

A. Yamal-Avrupa Boru Hattı 126

B. Kuzey Akım 127

C. Güney Akım 128

III. AB-Rusya Enerji İlişkilerinde Ukrayna ve Türkiye..... 129
A. Rusya Ukrayna Enerji İlişkileri ve AB'ye Yansımaları 129
B. Rusya-Türkiye Enerji İlişkileri ve AB'ye Yansımaları 133
IV. AB Enerji Politikasında Güzergâh Farklılaştırması ile İç Enerji Pazarı ve Rusya Faktörü 140
A. Güzergâh Farklılaştırma Politikası ve Rusya Faktörü 140
B. İç Enerji Piyasası Oluşturma Çabaları ve Rusya Faktörü..... 153
SONUÇ 158

KAYNAKÇA 170
ÖZET 192
ABSTRACT..... 193

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AB TEN-E	Trans Avrupa Enerji Ağları
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABM	Anti Balistik Füze Anlaşması
AKKA	Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Teşkilatı
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	Bakü-Tiflis-Erzurum
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BRIC	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin
BP	British Petroleum
CPC	Hazar Petrol Konsorsiyumu
CSTO	Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EMP	Avrupa Akdeniz İşbirliği
INOGATE	Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı Programı
EurAsEc	Avrasya Ekonomi Topluluğu
EŞA	Enerji Şartı Antlaşması
GECF	Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu
GUAM	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
GUUAM	Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
LNG	Sıvılaştırılmış Doğalgaz
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NMD	Ulusal Füze Savunması-National Missile Defense
NRC	NATO-Rusya Konseyi
OİA	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması

OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PSA	Üretim ve Paylaşım Anlaşmaları
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği
START	Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TACIS	BDT Ülkelerine Yönelik Teknik Yardım Programı
UEA	Uluslararası Enerji Ajansı
UES	Birleşik Enerji Sistemleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Rus Petrol Üretim Tüketim Dengesi 7
Tablo 2: Rus Doğal Gaz Üretimi (2001-2011)..... 9
Tablo 3. Petrol Fiyatları (1990-2008) 19
Tablo 4: Rusya Federasyonu Petrol Net İhracat/İthalatı..... 22
Tablo 5: Rusya Federasyonu Doğal Gaz Net İhracat/İthalatı 22
Tablo 6: 2008 ve 2009 Yılları Arasında Enerji Sektöründeki Önde Gelen Rus Enerji Şirketleri..... 38
Tablo 7: AB-27 Üretim (Milyon ton)..... 104
Tablo 8: İthal Edilen Ülkelere Göre Doğal Gaz İthalatı (AB) 106
Tablo 9: İthal Edilen Ülkelere Göre Petrol İthalatı (AB)..... 106

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Enerji Türüne Göre Dünyada Kullanılan Enerji (1990-2035) 101
Şekil 2:Birincil Enerji İhtiyacı.....103

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Yamal-Avrupa Boru Hattı..... 126
Harita 2: Kuzey Akım..... 127
Harita 3:Güney Akım 128
Harita 4: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi..... 136

GİRİŞ

Enerji tüketimi, dünya nüfusunun artması ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak hızla artmaktadır. Gün geçtikçe artan enerji ihtiyacı en yaygın enerji kaynağı olarak kullanılan petrol ve doğal gazın ekonomik ve stratejik değerlerinin artmasına neden olmaktadır. Dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin azalması enerji güvenliği konusunu her zamankinden daha önemli hale getirmiştir.

1980'li yıllarda enerji alanında üretici ülkeler kendi piyasa güçlerini tüketici ülkelere devretmek zorunda kalmışlardır. Böylece uluslararası petrol ve enerji piyasası alıcı piyasası (buyers' market) haline gelmiştir. 1980'lerin ortalarına kadar Avrupa Birliği ülkelerinin alıştığı bu piyasada bol arz ve düşük enerji fiyatları hâkim konumda bulunmaktaydı. 2002 yılında bu durum değişmeye başlamıştır. Bu yıldan itibaren petrol piyasası alıcı piyasasından satıcı piyasasına (sellers' market) dönüş yapmıştır. 1970'lerdeki satıcı piyasasına kıyasla arz kesintisi ve talep artışı sonucu daha sıkı bir hal almıştır.[1]

Arz kesintileri ve talep artışı sonucu artan petrol fiyatları AB ve ABD gibi tüketici ülkelerde ekonomik sorunlara neden olmuştur. Ancak, özellikle Rusya Federasyonu, artan petrol fiyatlarını kendi siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda yaşanan çöküş ülkeyi dış politikada bir kimlik arayışına itmiştir.

[1] Femke Hoogeeven ve Wilbur Perlot, "The EU's Policies of Security of Energy Supply Towards the Middle East and Caspian Region: Major Power Politics?", **Perspectives on Global Development and Technology**, Cilt: 6, Sayı: 1-3, 2007, ss. 485-507, s.493.

2000 yılında Vladimir Putin'in Devlet Başkanı olması sonucu enerji kaynakları çerçevesinde bir kimlik yaratılmaya başlamıştır. Aynı zamanda, RF başta Hazar Havzası, Orta Asya ve Kafkasya olmak üzere eski hâkimiyet alanlarında hegemonyasını korumak için sahip olduğu zengin enerji kaynaklarını ve boru hatları ağını dış politika aracı olarak kullanmak ve uluslararası sistemdeki tek kutuplu anlayışı değiştirmek istemektedir.

AB yirmi yedi üyesi birlikte, petrol piyasasında meydana gelen değişimlerin ve enerji kesintilerinin etkilerinden korunmak, büyüyen enerji talebini azaltmak ve düşen iç üretimi artırmak amacıyla birlik seviyesinde bir enerji politikası oluşturmayı amaçlamaktadır. Ancak üye ülkeler arasında ortak anlayışlara dayanan bir enerji politikası oluşturmak oldukça zordur. Bunun temel nedeni üye ülkelerin enerji alanında sahip oldukları egemenliklerini Birlik çatısı altına taşımak istememeleridir.

Birliğin enerji alanında karşılaştığı bir diğer sorun da üye ülkelerinin Rus enerji kaynaklarına, özellikle doğal gaza, olan aşırı bağımlılıklarıdır. AB açısından Rusya ile ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer sorun ise Rusya'nın transit ülkelere yönelik politikalarıdır. 2006 ve 2009'da Ukrayna ile yaşanan gaz krizleri ve Türkiye'nin enerji koridoru olma isteğine karşı rakip boru hatları ile cevap vermesi AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını kronikleştirmektedir. Bu sorunlarla mücadelede Birlik, kaynak ve tedarikçi farklılaştırmasına ve iç enerji piyasası oluşturmaya önem vermektedir.

RF'nin enerji kaynakları dış politika aracı gibi kullanarak izlediği aktif dış ve siyaset ve AB'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığı ve üye ülkeler arasında var olan uyumsuzluk çerçevesinde tezde şu iki soruya cevap aranacaktır: i) RF'nin enerji kaynakları vasıtasıyla oluşturmaya çalıştığı aktif dış politikasının AB enerji güvenliğine ve politikasına etkisi hangi boyuttadır ve ii) AB üye ülkelerinde var olan uyumsuzluk AB enerji politikasını ve Rusya'nın stratejisini hangi yönde etkilemektedir? Bu doğrultuda AB enerji politikasına yönelik Rus dış politikası ve iki aktör arasındaki ilişkiler enerji güvenliği bağlamında incelenecektir.

Dört bölüm olarak belirlenen çalışmanın ilk bölümünde Rus enerji politikasının oluşum süreci belirtilecektir. Bu bölümde ilk olarak RF'nin sahip olduğu enerji kaynaklarının genel bir profili çizilecektir. Daha sonra Soğuk Savaş sonrası enerji sektöründe meydana gelen olayların ardından enerji-ekonomi ilişkisi bağlamında 1998 Ekonomik Krizi ve kriz sonrası Rus ekonomisinde meydana gelen canlanma ele alınacaktır. Bundan sonra Putin'in enerji kaynakları ile ilgili düşüncelere yer verilecektir. Bununla birlikte enerji alanında çıkartılan belgeler ışığında Rus enerji politikası politikanın yürütülmesinde etkin olan aktörler değerlendirilecektir. Son olarak enerji kaynaklarına dayana ekonomik yapılanmaların karşılaştığı sorunlar belirtilecektir.

İkinci bölümde Soğuk Savaş sonrası RF dış politikasında Batıcı/Entegrasyonist (Westernizer/Integrationist), Avrasyacı/Dengeleyici (Eurasianist/Balancers) ve Rus Milliyetçiliği (Great-Russians/Imperialists) yaklaşımlarının dış politika kimlik arayışlarındaki görüşleri doğrultusunda Putin'in

dış politika anlayışı üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra 2000 ve 2008'de yayınlanan dış politika konseptleri çerçevesinde Rus dış politikasının temel öncelikleri ve dış politikada enerjinin rolüne değinilecektir. Bölüm sonunda Rusya'nın eski Sovyet alanı, ABD ve Çin olan ilişkileri enerji bağlamında incelecektir.

Üçüncü bölümde enerji güvenliğinin gelişim süreci anlatılmaktadır. Enerji güvenliğinden sonra AB'nin enerji üretim ve tüketim seviyeleri doğrultusunda enerji alanında hangi noktada yer aldığı ele alınacaktır. Enerji alanında artan tüketimi ve ithalat bağımlılığını en aza indirgemek amacıyla öne çıkan kaynak çeşitlendirmesi politikasının temel özellikleri ve sorunları belirtilecektir. Son olarak 200 ve 2006 yıllarında yayımlanan Yeşil Kitap belgeleri Birlik seviyesinde oluşturulacak enerji politikasındaki etkileri değerlendirilecektir.

Son bölümde ise AB ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri ele alınacaktır. Bu doğrultuda iki aktör arasındaki ilişkilerin kurulmasında etkili olan Enerji Şartı Anlaşması, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve AB-Rusya Enerji Diyalogu'nun temel özellikleri incelecektir. Daha sonra Rusya'nın Ukrayna ve Türkiye gibi iki transit ülke üzerindeki politikaları ve bu politikaların AB'ye yansımaları belirtilecektir. Sonuçta da AB'nin güzergâh farklılaştırma ve iç enerji piyasası oluşturma politikaları ve bu politikalar üzerindeki Rus etkisi değerlendirilecektir.

I. BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ PROFİLİ VE POLİTİKASININ GELİŞİMİ

Rusya Federasyonu (RF), 2000 yılından itibaren önem verdiği enerji kaynakları ile özellikle Avrupa ve Avrasya coğrafyasında etkili bir aktör konumuna yükselmiştir. Ayrıca, bu kaynaklar sayesinde ekonomisine önemli girdiler sağlarken uluslararası arenada prestijini artırmaktadır. Petrol ve doğal gaz girdisiyle bazı araştırmacılara göre Körfez bölgelerine oranla güvenilir ve kaynaklarıyla alternatif oluşturmaya başlamaktadır.[2] Bunun yanı sıra RF; Lukoil, Gazprom ve Birleşik Enerji Sistemleri (UES) gibi yeni oluşan ve yarı özel şirketlerle merkezi planlama ve devletçilikten piyasa merkezli ekonomiye ve özelleştirmeye geçiş yapmaya çalışmaktadır. Ayrıca, RF'nin Avrupa Birliği ve Batı ile ilişkilerinde zengin doğal kaynakları etkin rol oynamaktadır.[3]

Bu bağlamda RF'nin sahip olduğu enerji kaynaklarının profili çizilecektir. Daha sonra Soğuk Savaş sonrası enerji sektörünün yapısı ele alınacaktır. Bu bölümün ardından 1998 ekonomik krizi ve kriz sonrasında Putin ile önem kazanan enerji politikasının genel hedefleri ve politikanın yürütülmesinde etkin olan aktörler değerlendirilecektir. Son olarak doğal kaynaklara dayanan ekonomik yapının uzun dönem içerisinde yaratabileceği sorunlar ele alınacaktır.

---

[2] Danila Bochkarev, **Russian Energy Policy During President Putin's Tenure Trends & Strategies**, GMB Publishing, London, 2006, s.1.

[3] Jurgis Vilemas, "Russia's Energy Policy", der. Janusz Bugajski, **Toward an Understanding of Russia: New European Perspectives**, Council on Foreign Relations, New York, 2002, içinde, s.45-57, s.45.

I. Rusya Federasyonu'nun Enerji Boyutu

RF dünyanın en zengin doğal kaynak rezervlerine, ikinci büyük kömür rezervlerine ve en büyük sekizinci petrol rezervlerine sahiptir. Ayrıca, RF en büyük doğal gaz ve ikinci büyük petrol ihracatçısı ve üçüncü büyük enerji tüketicisi konumundadır.[4] RF topraklarında dünya doğal gaz rezervlerinin üçte birine, petrol rezervlerinin onda birine, kömür rezervlerinin beşte birine ve uranyum rezervlerinin yüzde 14'üne sahiptir. RF'nin sahip olduğu rezervler ekonomik kalkınma ile iç ve dış politikanın yürütülmesinin temelini oluşturmaktadır.[5] Enerji politikasının daha iyi anlaşılması için Rus enerji sektöründe öne çıkan doğal kaynakların bir analizi yapılacaktır.

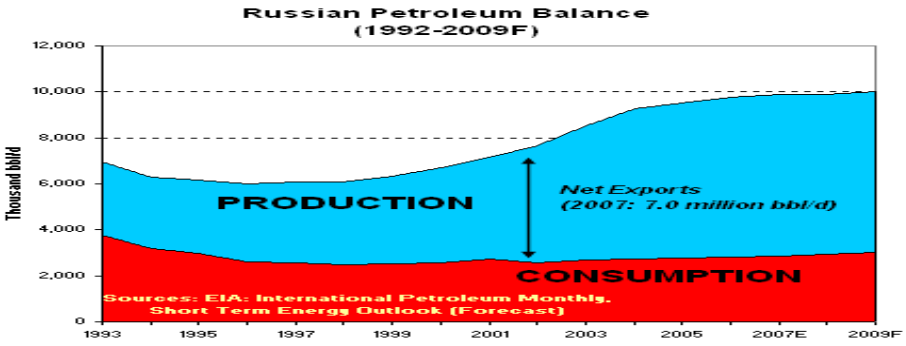
A.Rus Petrol Sektörü

Petrol ve Gaz Dergisi'nin 2008 yılında yaptığı araştırmaya göre RF'nin sahip olduğu 60 milyar varil petrol rezervi Batı Sibirya, Ural dağları ve Sibirya platosunda yer almaktadır.[6] Bunun yanı sıra, RF, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyesi olmayan ülkeler arasında en büyük petrol üreticisi; dünyada ise Suudi Arabistan'dan sonra ise ikinci büyük petrol üreticisi konumundadır. 2006 yılı itibariyle küresel petrol üretiminin %12,1'ini ve petrol ihracatının %11,6'sını

[4] Energy Information Administration, "Russia Energy Data, Statistics and Analysis – Oil, Gas, Electricity, Coal", s.1, **http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/pdf.pdf**, Erişim Tarihi: 11Kasım 2010.
[5] Ministry of Energy of the Russian Federation, "The Summary of he Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020", **http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf**, s.1. Erişim Tarihi: 08 Haziran 2010.
[6] "Russia Energy Data, Statistics and Analysis", a.g.e, s. 1.

karşılamaktadır. RF'nin en önemli ihracatçısı 5 milyon varil petrol ve 2 milyon varil rafine petrol ürünü talebiyle Avrupa piyasasıdır.[7]

Tablo 1: Rus Petrol Üretim Tüketim Dengesi

Kaynak: EIA

Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra, devlet hâkimiyetindeki petrol alanlarındaki üretim azalması ve yatırım eksikliği petrol üretiminde düşüşe neden olmuştur.[8] Rus petrol sektöründeki gelişmelere karşın hala önemli birtakım sorunlar bulunmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na (UEA) göre bu sorunları; "i) toprakaltı kaynakların ihale sürecinin şeffaf ve rekabetçi olmaması, ii) istikrar mekanizmalarına ve üretim paylaşma anlaşmalarına yatırımcı ihtiyacı olması, iii) tahkim mekanizmasının yokluğu ve iv) yabancı yatırımcılara uygulanan kısıtlamalar"[9] olarak belirtmektedir. UEA'nın belirttiği sorunlara ek olarak, var olan kaynak ve yatırım eksikliği kaynak çıkarımında kullanılan donanımın yaşlanmasına, gelişmeyen alanların ve sınırlı ulaşım altyapısının çoğalmasına neden olmaktadır.[10]

---

[7] **Russia Energy Sector Handbook Volume 1: Strategic Information and Important Developments**, International Business Publications, Washington, 2010, s. 79.
[8] "Russia Energy Data, Statistics and Analysis…", a.g.e., s. 2.
[9] International Energy Agency, **Energy Policies of IEA Countries**, IEA Publications, Paris, 2006, s.219-220.
[10] Debra Johnson, "EU_Russian Energy Links: A Marriage of Convenience", **Government and Oppositon**, , Cilt: 40, Sayı: 2, Bahar 2005, ss. 256-277, s. 268.

Rus petrol sektöründe görülen bu gerilemeye karşın 2003'de yayımlanan Rus enerji stratejisinde üretimi artırmaya yönelik birtakım önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu amaçla; Batı Sibirya, Kuzey Kafkasya, Volga bölgesi, Avrupa'nın kuzeyinde yer alan Timan-Peçora bölgesi gibi alanlarda petrol artırımına gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Üretimin artırılmasına yönelik; petrol arzını sağlamaya yönelik teknolojilerin ve ekipmanların oluşturulması, Antarktika, Uzak Doğu ve Güney denizlerinde madencilik ve üretime yönelik teknolojik merkezlerin kurulması, zorlu iklim koşullarına sahip alanlarda petrol üretimi için gerekli olana teknolojik altyapıyı kurmak ve petrol çıktısını artırmak için var olan teknolojileri güçlendirmek ve üretim yöntemleri yaratmak gibi birkaç öncelikler belirlenmiştir Bunların gerçekleştirilmesinde de kullanılacak sermayenin büyük bölümünün Rus şirketlerinden sağlanacağı belirtilmektedir.[11]

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla önemli ölçüde azalan petrol üretimi, 2000'lerde petrol fiyatlarının artması ve Rus hükümetinin enerji sektörüne sağladığı teşvikler sayesinde artmıştır. Ancak bu pozitif unsurlara karşın; özellikle yatırımların istenilen düzeyde olmaması ve teknoloji eksikliği petrol sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

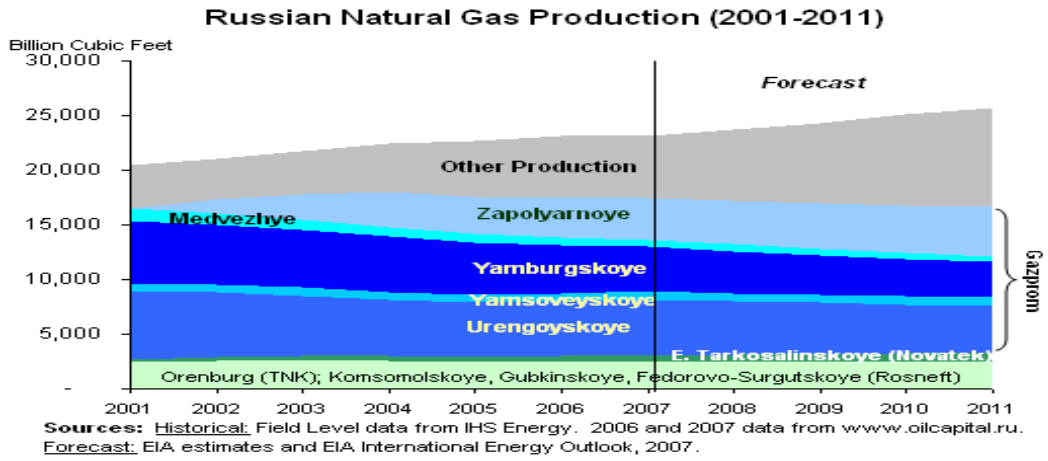
B. Rus Doğal Gaz Sektörü

2008'de Petrol ve Gaz Dergisi'nin yaptığı araştırmaya göre, RF 1,680 trilyon m³ değerindeki doğal gaz rezervi ile dünyanın en büyük gaz rezervine sahiptir ve

[11] "The Summary of the Energy Strategy of Russia…", a.g.e., s. 14.

RF'nin sahip olduğu bu rezerv İran'ın doğal gaz rezervlerinin iki katına yakındır. 2006'da RF 23,2 triyon m³ ile en büyük doğal gaz üreticisi ve 6,6 triyon m³ ile de en büyük ihracatçı durumundadır.[12] En önemli doğal gaz üretim alanlarını 1960'ların ortalarında keşfedilen Batı Sibirya'daki Medvezhe, Urengoy, Yamburg ve Zapolyarnoye ile Güney RF'daki Orenburg oluşturmaktadır. 1970'li yıllarda ise bu alanları Bovanenko ve Kharasevey'i içine alan Yamal Yarımadası oluşturmaktadır.[13] 2003'de yayımlanan Rus enerji stratejisine göre, uzun dönemde 2002'de 73 milyar m³ olan doğal gaz üretim hacminin 2020'de 140-150 milyar m³ olacağı tahmin edilmektedir.[14]

Tablo 2: Rus Doğal Gaz Üretimi (2001-2011)

Kaynak: EIA

Rus doğal gazının üretimi ve dağıtımında en etkili kurum Gazprom'dur. Gazprom 2006 itibariyle ülkenin %85'ini oluşturan 556 milyar m³ üretimi ve 29,8 trilyon m³

[12]"Russia Energy Data, Statistics and Analysis…", a.g.e., s. 8.
[13] Jonathan P. Stern, **The Future of Russian Gas and Gazprom**, Oxford University Press, New York, 2005, s.1.
[14] "The Summary of the Energy Strategy of Russia…", a.g.e., s. 17.

rezervi ile arama-üretim ve üretim sonrası taşıma, rafinaj, depolama ve dağıtım gibi faaliyetlerdeki etkinliğini sürdürmektedir.[15]

1991 yılındaki maksimum üretimine ulaşmasına karşın petroldeki kadar olmasa da üretimde düşüş gözlenmiştir. Ancak gaz çıktısı % 90 seviyesinde kalmayı başarmış tekrar artışa geçmiştir. Doğal gazın iç tüketimdeki miktarının % 50'ye çıkması ile RF'ye büyük miktarda yurt dışına ihraç edebilecek doğal gaz imkânı sunmuştur. Ancak, yeni alanlara düşük yatırımlar yapılması, fiyatlandırma politikası, tüketici ülkelerin ödeyemediği borçlar ve gelişmemiş gaz rezervlerinin teknik olarak zor bölgelerde bulunması gelecekteki Rus gaz üretiminin sorunları olarak görünmektedir.[16]

C. Rus Elektrik Sektörü

Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası, gerçekleşen ekonomik iyileşme ile 1998'de 715 milyar kilovat/saat olan enerji tüketimi 2007'de 980 milyar kilovat/saate ulaşmıştır. RF'nin enerji ihtiyacının %63'ü termal enerjiden, %21'i hidroelektrik enerjisinden ve %16'sı ise nükleer enerjiden sağlanmaktadır.[17] Rus enerji stratejisine göre ise elektrik enerjisinin temelini %60-70 ortalamayla termal enerji üstlenmektedir.[18] Rus hükümeti 2003'de elektrik reformu programını harekete geçirmiştir. 2006'nın ortalarında RAO UES verilen yetki ile 7 termal enerji şirketi, 4 dağıtım şebekesi ve 14 bölgesel şirketin 13'ü kurularak yapısal dönüşümlere

[15] Edoardo Lelli, "Black Gold and Blue Gold: The Importance of Energy in the New Power Policy of Russian Federation", **Transition Studies Review**, Cilt: 15, Sayı: 4, 2009, ss. 746-758, s.750.
[16] Johnson, a.g.e., s. 270.
[17] "Russia Energy Data, Statistics and Analysis…", a.g.e., s.14.
[18] "The Summary of the Energy Strategy of Russia…", a.g.e., s. 20.

başlanmıştır.[19] RF'nin 2005 yılındaki elektrik üretiminde nükleer güç reaktörleri 137 teravat/saat bir başka deyişle tüm üretimin %16'sını karşılamıştır. 2003 yılında yayımlanan Rus enerji stratejisinde doğal gaza dayanan enerji üretiminin azaltılıp 2020 itibariyle nükleer enerjinin iki katına çıkarılması planlanmaktadır.[20] Son olarak RF ürettiği elektriğin büyük bölümünü eski Sovyet ülkelerine, Çin'e, Polonya'ya, Türkiye'ye ve Finlandiya'ya ihraç etmektedir.[21]

II. Soğuk Savaş Sonrası Rus Enerji Politikaları

Soğuk Savaş sonrası Rus enerji politikalarının belirtileceği bu bölümde, Sovyet Rusya'nın parçalanması sonrası Rus ekonomisinde önem kazanan özelleştirmelerin enerji sektörüne olan yansımaları değerlendirilecektir. Ayrıca 1998'de ekonomik krizin oluşum süreci ve bu krizin sonlandırılmasında enerji kaynaklarının rolü ele alınacaktır.

1991'de Rusya'da özelleştirme süreci Yegor Gaidar hükümeti tarafından başlatılmıştır. Bu süreç Sovyetler Birliği'nin önemli doğal kaynakları hükümet ve enerji bakanlığı yetkilileri tarafından özelleştirilmesini hızlandırmıştır.[22] 1990'lı yılların ortasında pek çok sanayi endüstrisi özelleştirilmiştir ve bu endüstrilerin yeni sahiplerinin çoğu mal varlıklarını yurt dışına kaçırma girişiminde bulunmuşlardır. Bu süreçte ülkeden çıkan sermaye kaçışının 1 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. Daha

[19] International Energy Agency, a.g.e., s. 220.
[20] Russia Energy Sector Handbook Volume 1:… , a.g.e., s.83.
[21] "Russia Energy Data, Statistics and Analysis…", a.g.e., s.15.
[22] Stanislav L. Tkachenko, "Actors in Russia's Energy Policy towards the EU", der. Pami Aalto, **The EU- Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security**, Ashgate Publishing Co., Hampshire, 2008, içinde, ss.163-192, s. 166.

da önemlisi, ülke enflasyon ile mücadele etmekte ve ciddi bütçe açıkları vermekteydi.[23] Ekonomideki sorunların temelini Sovyet döneminde önemli rol oynayan merkezi planlamadan özel mülkiyet anlayışına geçilmesi oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Rus ekonomisinde etkisini artıran özelleştirme hareketinin oluşmasında "şok terapi" programı etkin olmuştur. 1992 yılında uygulanmaya başlayan bu program ile piyasa ekonomisine geçiş, ticaretin serbestleştirilmesi, özelleştirmenin artırılması, enflasyona karşı sıkı para politikaları, devlet teşviklerinin azaltılması ve dış borçlanmaya dönük sistem oluşturulmuştur.[24]

Bu gelişmelerin yanı sıra, siyasetteki çarpık uygulamaların ön plana çıkması sonucu bir grup yatırımcı devletin mülkiyetindeki teşebbüslerdeki devlet kontrolünü azaltmıştır. Yeni zenginleşen bu grubun bir kolu eski hükümet yetkililerin bulunduğu *oligark* adı verilen sınıftan oluşmaktaydı. Bu grubun bir kolu hükümet temsilcisi gibi hareket ederek devlet mülklerini devralırken grubun diğer kolu ise karaborsa ve döviz işiyle ilgilenenlerden meydana gelmekteydi.[25] Kısacası, 1990'lı yıllarda gelişen *oligark* kesimi devletin vergi gelirlerini azaltarak büyük miktarda denizaşırı sermayeler elde ederek işletme faaliyetlerini oluşturmuşlardır.[26]

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile ekonomi alanında yaşanan geçiş süreci enerji sektörünü de etkilemiştir. Önceden devlet kontrolünde olan ve üretim oranları

[23]Marshall I. Goldman, **Petrostate: Putin, Power and the New Russia**, Oxford University Press, New York, 2008, s. 56.
[24] Merve İrem Yapıcı, **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, USAK Yayınları, Ankara, 2010, s. 446.
[25] Goldman, a.g.e., s. 58.
[26] Fiona Hill,"Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival", **The Foreign Policy Center**, Eylül 2004, s. 11, **http://fpc.org.uk/fsblob/307.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011.

Gosplan tarafından planlanan enerji endüstrisinde özel mülkiyet önem kazanmaya başlamıştır. Gaz sanayisine bakıldığında; Gorbaçov ile başlayan üretim araçlarından devlet otoritesinin kaldırılması süreci ile 1989 Ağustos ayında Viktor Chernomyrdin tarafından Gaz Sanayi Bakanlığı, ülkenin ilk tüzel kişiliğe sahip teşebbüsü Gazprom'a dönüştürülmüştür. 1992 Kasım ayında, Yeltsin, kamuya ait anonim bir yapıya sahip olan Gazprom'u hisseleri devlet ve özel kişilerin satın alabileceği özel anonim şirket yapısına çevirmiştir.[27]

2000'den önce, Gazprom, hanelerden, dağıtılan gazın geri ödemelerini %40'dan ve nakit ödemelerin %20'den azını alabiliyorken, gelirinin yaklaşık %50 veya 70'ni daha az hacimde gaz dağıttığı Avrupa'dan karşılıyordu. Buradaki en büyük sorun Rus sanayi ve hane halkının dağıtılan gaza ödeme konusunda yapısal teşvikten uzak olmalarıdır. Sonuçta, 1993-2000 yılları arasında meydana gelen gaz fiyatlarındaki dalgalanmalarda, Gazprom borçların geri ödenmemesi krizi ile karşılaşmıştır. Rus hükümeti telif ücretleri, dolaylı vergiler, tarife ve kotalar koyarak etkisini sürdürürken, Sovyetlerin çökmesiyle beraber Gazprom bütün vergi ve yükümlülüklerden muaf kılınmıştır.[28]

Sovyetlerin çökmesi sonrası petrol sanayisinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sovyet ekonomisinin düşüşe geçmesinde 1970'lerde OPEC tarafından uygulanan petrol ambargosu sonrası düşüşe geçen dünya petrol fiyatları ile petrol kaynaklarının yanlış yönetimi ve kullanılması etkili olmuştur.[29]

---

[27]Goldman, a.g.e., s. 60.
[28] Adam N. Stulberg, **Strategic Manipulation and Russia's Energy Statecraft in Eurasia**, State University of New York Press, New York, 2007, s. 70.
[29] Hill, a.g.e., s. 51.

Birliğin dağılmasıyla hız kazanan özelleştirme sürecinde federal hükümet özellikle petrol sanayisinde üretim teşebbüslerinin dağıtımında etkili bir rol izlemiştir. İlk aşamada hükümetin petrol sanayisindeki çabaları, artan mülkiyetleri azaltma daha sonra devletin etkisini artırma olarak özetlenebilir. 1992 özelleştirmeye dair Başkanlık Kararnamesi doğrultusunda Rus petrol üretim ve arıtma kompleksinin önemli payları tekrar oluşturulan bağımsız ve dikey bir şekilde entegre edilen şirketler arasında paylaştırılmıştır. Ancak hükümet, üretim, işleme ve arıtma faaliyetlerini sürdüren bu şirketlerdeki çoğunluk hissesini elinde tutmuştur. Özelleştirmenin 1995'deki ikinci aşamasında ise hisse kredisi (loan for share) yoluyla petrol şirketlerinde bankalara ve ekonomik kurumlara ilk başta geçici denetim daha sonra da hükümetin bütçe açığını finanse etme karşılığında devlet hisselerini alıkoyma ya da açık artırma hakkı tanınmıştır. 1997 yılında ise petrol varlıkları üzerindeki yabancı mülkiyeti sınırlaması kaldırılarak yabancı yatırımcılara petrolün özelleştirme sürecine katılma şansı sağlanmıştır.[30]

Sovyet sonrası petrol sanayisinde meydana gelen bölünmelere de değinmek gerekmektedir. Çünkü yaşanan bölünmeler sonucunda Soğuk Savaş döneminde ekonomik anlamda etkin bir şekilde kullanılan petrolün özelleştirme sürecinde etkisizleşmesine neden olmuştur. İlk olarak, Yakıt ve Petrol Bakanlığı 1991'ün Eylül ayında Rosneftegaz adı altında bir anonim şirkete dönüştürülmüştür. Sovyetler Birliği yıkılmadan önce 1991'ün Kasım ayında bakan vekili görevini yöneten Vagit Alekperov yetkisi doğrultusunda Langepaz, Urengoi ve Kogalym petrol sahalarını Lukoil adı altında birleştirmiştir. 1992'nin Kasım ayında Yakıt ve Petrol Bakanlığı

[30] Stulberg, a.g.e., s. 76.

yerine kurulan Rosneftegaz, Rosneft adını almıştır ve 1993'de Yukos ve Surgutneftegaz adlı iki şirkete ayrılmıştır.[31]

Bunun yanı sıra, Rus hükümeti Sakhalin adası ve Kuzey Sibirya gibi teknoloji gerektiren ve zorlu çalışma şartlarına sahip alanlarda faaliyet gösteren Batılı şirketlerle üç adet Üretim Paylaşım Anlaşması (Production Sharing Agrrements - PSA) imzalanmıştır. Bu anlaşma petrol şirketine devletle karını paylaşmadan önce tüm maliyetlerinin devlet tarafından karşılanma imkânı sunmaktadır. İlk Üretim Paylaşma Anlaşması 1994 Haziran ayında Sakhalin II petrol ve gaz alanlarında çalışma karşılığında Royal Dutch Shell konsorsiyumu ile imzalanmıştır.[32] Ayrıca, parlamentonun alt kanadını oluşturan Duma 1995 PSA Anlaşması'nın onaylanmasını askıya alarak, hükümetin anlaşma koşullarında olabilecek değişiklikleri görüşme hakkına keyfi bir şekilde müdahale etmiştir. Duma'nın hareketine paralel olarak bölgesel yönetimler de Moskova ile iletişim kurmadan PSA anlaşmaları imzalamışlardır. Anlaşmaların onaylanmasında etkili olan elverişsiz ve siyasi olarak etkilenen bu süreçte, Rus hükümet, 1995'den 2002'e kadar tek bir PSA anlaşması yapamamış ve önceki anlaşmaları da uygulayamamıştır.[33] Bu anlaşmaların onaylanmaması ile yabancı yatırımcılar mülkiyet hakları ile ilgili ortaya çıkan olumsuz durumdan rahatsızlık duymuşlardır. Bu da acil yatırıma ihtiyaç duyan petrol sanayisinin gerilemesine neden olmuştur.

Bu gelişmelere ek olarak, petrol fiyatlarının 1992'de liberalleştirilmesi iç satışların, Rus şirketlerine sağlanan teşviklerin, üretim ve dağıtım faaliyetlerinin

[31] Goldman, a.g.e., s. 61.
[32] Ibid., s. 71.
[33] Stulberg, a.g.e., s. 78.

azalmasına nende olmuştur. 1992'den 1995'e kadar ihracat kota sistemi ve ticaret şirketleri üzerinden hükümet tarafından kontrol edilmekteydi. Bu sistem 1995'de ihracat hakları liberalleşmesi ve boru hattı ulaşımının firmanın üretim oranına göre tahsil edilmesiyle uygulamadan kaldırılmıştır. Yakıt ve Enerji Bakanlığı, Federal Enerji Komisyonu, İhracat Boru Hatları'na Erişim Komisyonu, Transneft, Petrol İhracatçıları Birliği ve petrol şirketlerinden oluşan çoklu aktörler sistemi iç dağıtımı denetleme, ihracat fiyat ve sözleşmelerini belirleme ve firma açık artırma faaliyetlerini izleme görevlerini yerine getirmiştir. Bu sistem içerisinde özellikle devlet ulaştırma tekeli olan Transneft idari yönetimdeki karışıklıkları kullanarak dağıtım programını tarifeleri düzenleme fırsatı yakalamıştır.[34]

Özetle, petrol sanayisinin özelleştirilmesi ve bölünmesi sonucu Yukos'un sahibi Mikhail Khodorkovsky ve Sibneft şirketinin önde gelen yöneticileri (Boris Berezovsky ve Roman Abromovich) gibi yeni enerji baronları ortaya çıkmıştır. Bu kişilerin daha önce enerji alanında herhangi bir tecrübeleri olmamasına karşın sahibi oldukları özel bankalar aracılığı ile sermayelerini artırarak o dönemdeki hükümetlerle yakın siyasi bağlantılar sağlamışlardır.[35] Kısacası, 1990'lı yıllarda enerji sektöründe oluşturulmuş olan bu sistem iç üretimin düşmesine ve ihracatta ise sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur.

[34] Ibid., s. 79.
[35] Hill, a.g.e., s. 11.

III. Enerji Kaynakları ve Ekonomi

Enerji kaynakları ve ekonomi bağlamında ilk olarak 1998 ekonomik krizinin oluşum süreci ve kriz sonrası enerji kaynakları üzerindeki devlet hâkimiyetinin artmasındaki nedenler incelenecektir. Özellikle bu kaynaklar dış politika amaçlarını gerçekleştirmede ve Avrasya ekonomisi ve güvenlik politikası ile ilgili konularda önde gelen ülkelerle pazarlık aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 1998 sonrası RF'nin enerji kaynakları hakkındaki görüşlerinde oluşan değişim Putin'in enerji kaynakları ile ilgili görüşleri bağlamında açıklanacaktır. Bunun yanı sıra enerji politikasının temel ilkeleri belirtilecektir. Ayrıca, enerji politikalarının yürütülmesinde etkili olan hükümet ve hükümet dışı aktörlerin rolleri de değerlendirilecektir. Son olarak ise enerji kaynaklarından elde edilen gelirle yürütülen ekonomide oluşabilecek sorunlara değinilecektir.

A. 1998 Ekonomik Krizi

1998'den itibaren Rus gayri safi milli hâsılasında ve buna paralel olarak petrol çıktısında %40'lık düşüş yaşanmıştır. Ekonomideki bu olumsuzluklara ek olarak da enflasyon sorunu ortaya çıkmıştır. Enflasyonun olumsuz şekilde etkilenenler vergi ödemelerinde sorunlar yaşamışlardır ve bu durum da bütçe açığının artmasına neden olmuştur. 1998'in Ağustos aynın ortalarında devlet hazine kâğıtlarına borç verebilecek kişilerin bulunmaması ve dolar ya da diğer yabancı para

birimlerinin tükenmesi sonucu tahviller ödenememiştir. Bunun sonucunda hükümet iflas ettiğini belirtmiştir.[36]

17 Ağustos 1998'de yabancıların kredilerinin ve ödenmemiş kısa vadeli hazine kâğıtlarının geri ödenmesi amacıyla moratoryum kararını alan Rus hükümeti ve RF Merkez Bankası rublenin devalüe edileceğini açıklamıştır. Hükümetin bu kararı ile Rus şirketlerinin öz sermayelerinin çökmesi, Rus şirket ortakları tarafından teklif edilen hisse senedi gelirlerinin azalması, piyasa düzensizliklerinin oluşması ve rublenin değerinin azalması gibi durumlar yaşanmıştır. Alınan karar çerçevesinde rublenin 6 olan para birimi koridoru Amerikan doları karşısında 9,5'a çıkarılmıştır. Bu da yaşanan devalüasyonun yaklaşık %34 oranında artmasına denk gelmektedir. Bunun yanı sıra, yabancılardan alınan kredilerin ödenmesi için öngörülen 180 günlük süreç 90 günlüğe indirilmiştir. Ayrıca, kısa vadeli kuponsuz hazine bonoları ve 31 Aralık 1999 tarihli tahvil kredileri RF'nin geri ödemem yükünü azaltmak amacıyla yeni ve uzun vadeli hale getirilmiştir. [37]

Ekonomik krizin petrol fiyatlarında da gerilemelere yol açtığı söylenebilir. 1990'ların ortalarında düşmeye başlayan petrol fiyatları petrol üretimini olumsuz şekilde etkilemiştir. Petrol sanayisinin özelleşmesi sonucu etkili hale gelen özel şirket yöneticileri yeni alanların keşfini durdukları gibi var olan alanlardaki üretimin de azalmasına sebep olmuşlardır. Sonuçta, ham petrol çıktısı 1990'dan 1998'e kadar %40 azalma göstermiştir. Ayrıca, 1991 ile 1999 yılları arasında petrol üretiminde %23, kömür üretiminde %30, enerji üretiminde %21, gaz üretiminde %8, petrolün

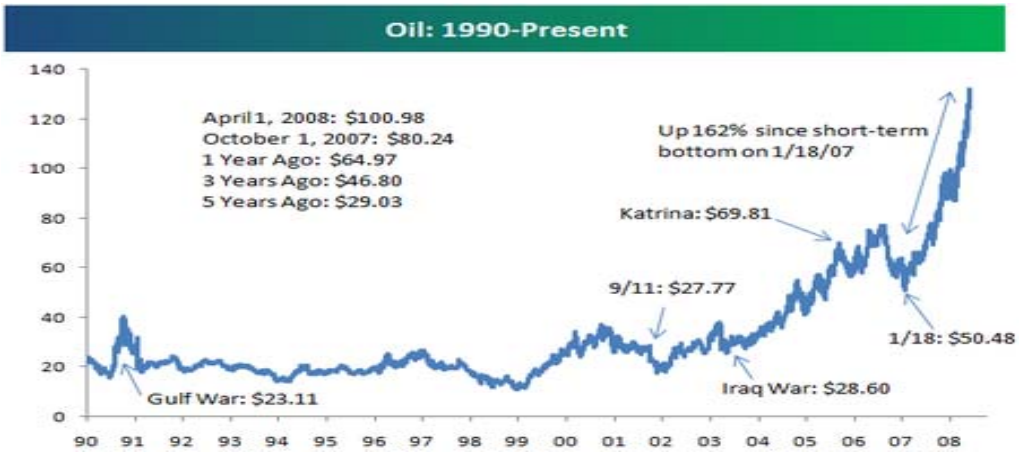
[36] Goldman, a.g.e., s. 74-75.
[37]McArdle P. J. Wayne, "Russian Financial Crisis", **http://library.findlaw.com/1998/Sep/1/128169.html**, Erişim Tarihi: 2 Mart 2010.

rafine edilmesinde %41 ve petrol ihracatında %23 oranlarında düşüşler gözlemlenmiştir.[38]

B. Ekonomik Kriz Sonrası Canlanma ve Enerji Kaynaklarının Etkisi

2000'lerden itibaren dünya ekonomisinin gelişmesi, 1998 ekonomik krizinin yarattığı devalüasyon, moratoryum gibi olumsuz durumların sona ermesini sağlarken Rus ekonomisinin canlanma evresine girmesini sağlamıştır. Bu canlanmada Avrupa ve ABD'deki ekonomik gerilemenin yanı sıra Hindistan ve Çin'in büyüyen petrol ve gaz talebi de etkili olmuştur.[39] Enerji ürünleri piyasasının disipline girmesi ve fiyatlardaki artış RF üzerinde doğrudan bir etki yaratmıştır. Şirket oligarklarının üretimi artırma kararı, devletin 1998'de aldığı gelir üzerinden alınan %13'lük vergi ile vergilendirmede liberalleşme politikasını etkilemiştir. Ayrıca, Ağustos 1998'de rublenin devalüe olması ile Rus ihracatının artmasını sağlamıştır.[40]

Tablo 3. Petrol Fiyatları (1990-2008)

Kaynak: **http://bespokeinvest.typepad.com/bespoke/2008/05/oil-price-chart.html**

[38] Valery Musatov, "Russia's Energy Policy Today", **International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations**, Cilt: 55, Sayı: 1, 2009, ss.71-85, s. 72.
[39] Goldman, a.g.e., s. 77.
[40] Ibid., s. 79.

Rus enerji kaynaklarının dünya ekonomisi ve siyasetinde etkili olmasını sağlayan petrol fiyatındaki artış birkaç faktöre bağlıdır. Bunlar; "i) üretici ülkelerin petrol arzını artıramaması, ii) petrol talebinin kısa dönem elastikiyetsizliği, petrolün kolay ulaşılabilir ve kullanılabilir bir emtia olması, iii) İran, Irak, Venezüella ve Nijerya'da yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, Rusya'nın varil başına risk primini 20 dolara çekmesi; bu durum petrolün büyük bölümünün serbest bir şekilde akışı sağlanırken ve belli bir fiyat oranındayken, bir ülkenin petrol piyasasında risk alması sonucu o ülkenin yükümlülüklerini yerine getirmeyip fiyatların artmasına yol açması, iv) Çin ve Hindistan'ın giderek artan petrol talepleri ve v) alternatif kaynakların teknik ve coğrafi anlamda sorunlar içermesi"[41]gibi nedenlerdir.

Rus enerji sektörünün gelişmesi ve ekonominin büyümesinde petrol fiyatlarındaki artışın yanı sıra bazı faktörler de etkili olmuştur. Bu faktörlerden biri ithal ikameyi ve yerli üreticileri canlandıran nispi fiyat ayarlamaları ile gerçek faiz oranındaki azalmadır. Reel ücretlerdeki azalma ve 1990'lardaki sanayideki düşüş sonrası iş gücü ve sermayenin üretim kapasitesinden tam olarak faydalanılmaması bir diğer faktörü oluşturmaktadır. Son faktör ise ekonomide etkinliği ve endüstriyel gelişimi artırmaya yönelik hükümet politikalarıdır.[42]

Neil Robinson'a göre, 1998 ekonomik krizinin ülkede ve özellikle de RF'nin siyasi ekonomisi üzerindeki etkilerini Sovyetler Birliği'nden alınan miras, Boris Yeltsin yönetiminde az sayıdaki finansör ve ihracatçının önceki reformlardan

[41] Stefan Krauss, "International Relations and Security of Energy Supply: Risks To Continuity and Geopolitical Risks", **European Parliament Policy Department External Policies**, External Study, Şubat 2007, s. 12-13, **http://basepub.dauphine.fr/bitstream/handle/123456789/200/keppler_55.PDF?sequence=1**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010.
[42] Hill, a.g.e., s. 10.

yararlanması ve 1998 siyasi çöküşü olmak üzere üç başlık altında toplamaktadır. Bu faktörler, ekonominin ulusal, ulusötesi alanlarını ve hükümeti büyük ölçüde etkilemiş ve RF'nin küresel ekonomi ile önemli ilişkiler kurmasını sağlamıştır.[43]

Uluslararası ekonomi politikası bağlamında, Rusya uluslararası ekonomi sistemine liberal ekonomi ilkelerine zıt bir şekilde dâhil olmaktadır. Açıklamak gerekirse, devlet ticari faaliyetlerin, müzakerelerin ve ilişkilerin yürütülmesinde sorumlu iken enerji, metal ve savunma gibi sektörlerde denetimini kuvvetlendirmektedir. 1990'larda enerji, savunma, yüksek teknoloji ve doğal kaynak gibi alanlarda önem kazanan özelleştirme süreci tersine dönmüştür. Stratejik sektörlerdeki yabancı yatırımlar yüzde 50'den az olmak koşuluyla sınırlandırılmıştır. Yabancı yatırımların faaliyetleri ve satın alma işlemleri devlet gözetimi ve onayına tabi tutulmaya başlamıştır.[44]

RF'nin doğal kaynakları sayesinde göstermiş olduğu makroekonomik gelişmeler neticesinde örneğin; 2006'da ekonomi %7 oranında büyürken milli hâsıla ise %9 artmıştır. Bunlara ek olarak kişi başına düşen gelir de ise %12 oranında bir artış gözlemlenmiştir. Ayrıca, RF'nin döviz rezervi 400 milyar dolara ulaşırken Paris Kulübüne olan 22 milyar dolar borcunu ödemiştir. Bunun yanı sıra yılsonunda ise enflasyon oranı %10'nun altında seyretmiştir.[45]

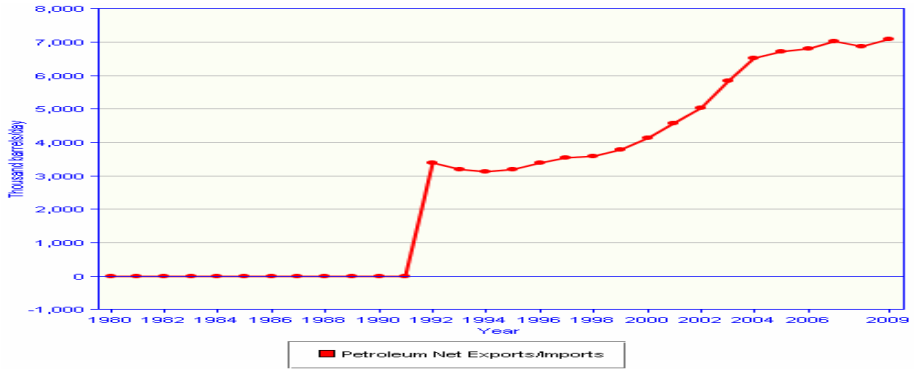
[43] Neil Robinson, "So What Changed? The 1998 Financial Crisis and Russia's Economic and Political Development", **http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200704/ai_n19434942/**, Erişim Tarihi: 3 Mart 2010.

[44] Celeste A. Wallender, "Russian Transimperialism and Its Implications", **The Washington Quarterly**, Cilt: 30, Sayı: 2, İlkbahar 2007, ss. 107-122, s. 110.

[45] Eugene B. Rumer, **Russian Foreign Policy Beyond Putin**, The International Institute for Strategic Studies, Adelphi Papers 390, Routledge, London, 2007, s. 55.

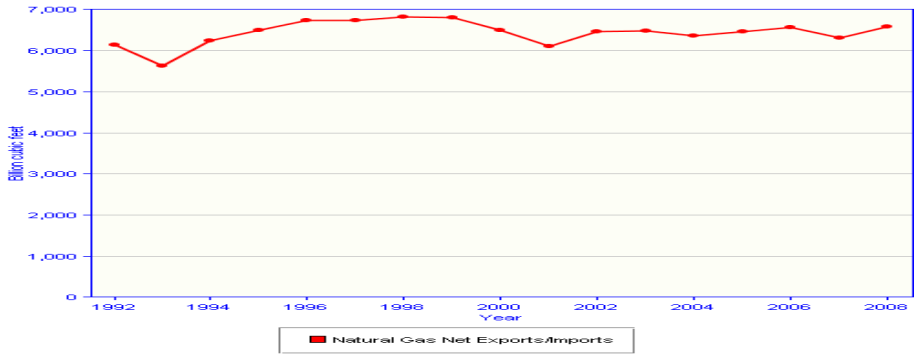
Rus ekonomisinde, enerji sektörü sanayi üretiminin üçte birini ve ihracat gelirlerinin neredeyse yarısını karşılamaktadır. Federal bütçenin ise %20'sini karşılamaktadır. Bunun yanı sıra temel enerji tüketimi toplam ekonomi çıktısına büyük katkı sağlamaktadır. Bu ise, gayri safi yurtiçi hâsılasındaki enerji yoğunluğu ile dünyada en yüksek seviyeye sahip olması anlamına gelmektedir. Rus devletinin enerji stratejisinde, Rus hükümeti temkinli davranmasına karşın petrol ve gaz üretiminde büyük artışların olacağını hesaplamaktadır. Örneğin; 2020 itibariyle 323 milyon ton olan petrol üretiminin 360 milyon ton; 584 milyar m³ olan gaz üretiminin ise 700 milyar m³ olacağı tahmin edilmektedir.[46]

Tablo 4: Rusya Federasyonu Petrol Net İhracat/İthalatı

Kaynak: EIA

Tablo 5: Rusya Federasyonu Doğal Gaz Net İhracat/İthalatı

Kaynak: EIA

[46] Christian von Hirschhausen, "The Internationalization of the Russian Gas Industry and Its Export Potential", der. Evgeny Gavrilenkov, Paul J. J. Welfens ve Ralf Wiegert, **Economic Opening Up and Growth in Russia**, Springer Publications, 2004, New York, içinde, ss. 141-153, s. 141-142.

Kısacası, 1998'de rublenin değer kaybetmesi sonrası ithalatın öne çıkmasıyla Rus sanayisi canlanma evresine girmiştir. Bunun yanı sıra petrol ve doğal gaz fiyatlarının artışı Rus ihracatının gelişmesine ve Moskova'nın finansal anlamda rahatlamasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak da siyasi ve ekonomik durumun istikrar kazanmasıyla dış yatırımlarda artış, ülkeden sermaye kaçışında ise azalış meydana gelmiştir.[47]

IV. Putin Dönemi Rus Enerji Stratejisi

1998 ekonomik krizi, Rus ekonomisinde özellikle enerji sektöründe olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Ancak 2000 yılından itibaren artmaya başlayan petrol fiyatları ve uygulanan ekonomik reformlar sonucu önemli aşamalar kaydetmiştir. Bu aşamanın kaydedilmesinde özellikle Vladimir Putin'in doğal kaynaklar ağırlıklı ekonomi politikası etkili olmuştur. Bu doğrultuda Putin'in doğal kaynaklar ile ekonomi arasında kurduğu ilişki incelenecektir. Aynı zamanda Putin döneminde yayınlanan "2020'ye Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Stratejisi" belgesi doğrultusunda enerji politikası ele alınacaktır. Ayrıca enerji politikasının şekillenmesinde etkisi olan kurumların rollerine değinilecektir.

A. Putin'in Enerji Kaynakları – Ekonomi İlişkisine Bakışı

Vladimir Putin'in başkan olması ile birlikte, Rus hükümeti petrol ve doğal gaz başta olmak üzere RF'nin enerji kaynakları üzerindeki kontrolüne yeniden vurgu

[47] George W. Breslauer, "Observations on Russia's Foreign Relations Under Putin", **Post-Soviet Affairs**, Cilt: 25, Sayı: 4, Ekim/Aralık 2009, ss. 370-376, s. 372.

yapmaya başlamıştır. Kremlin, önceden özelleştirilmiş olan petrol çıkarma ve üretim sanayisini ve bu sanayilerin dağıtım sistemlerini ülkenin mülkiyetinde olduğu belirtilerek millileştirilme kararı alınmıştır. Bunun yanı sıra, Putin yönetimi enerji kaynaklarının ülkenin ulusal güvenliği için oldukça önemli olduğunu ve komünizm çöküşü sonrası Boris Yeltsin döneminde yaşanan özelleştirme dalgasının olumsuz etkilerinden kurtulup RF'nin ekonomik ve toplumsal iyileşmesinin temelini oluşturacağını belirtmektedir.[48]

Putin'in, RF'nin ekonomik sorunlarına ve kayıp süper güç prestijine olan ilgisi başbakan olarak atanmadan önce başlamıştır. 1997 Haziranında St. Petersburg Maden Enstitüsünde "Rus Ekonomisinin Kalkınma Stratejisinde Mineral Doğal Kaynaklar" adlı tezinde RF'nin kalkınması ve ekonomik ve siyasi geri dönüşüne vurgu yapmıştır. Putin, tezinde ulusal ekonominin yeniden yapılanması sürecinde hem iç hem de dünya piyasalarında etkili ve rekabetçi şirketlerin yaratılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, Putin RF'nin süper güç statüsünün yeniden oluşturulmasında en iyi yolun enerji süper gücü olarak devletin yeniden yapılandırılmasına vurgu yapmıştır. Aynı zamanda Putin, RF'nin enerji şirketlerine el koyarak bu şirketlerin dikey şekilde bütünleşmesini sağlayarak Exxon-Mobil v Shell gibi Batılı şirketlerle rekabet edecek şekilde yapılandırması önerisinde bulunmuştur.[49]

[48] Robert F. Price, "Energy Reform in Russia and the Implications for European Energy Security", **Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization**, Cilt: 15, Sayı: 4, Güz 2007, ss. .391-407, s. 393.
[49] Goldman, a.g.e., s. 97.

Putin'in enerji kaynaklarını verdiği önemin yanı sıra enerji kaynakları ve ekonomi arasında da bir bağlantı kurmuştur. Putin hükümeti ekonomi politika alanında devlet yönetiminde oluşturulan piyasa altyapısı ve yapısal ekonomik reformların öne çıktığı yumuşak "*dirigism*" bir başka deyişle devletçilik politikasına önem vermiştir. Putin 2005 Haziranında St. Petersburg'da gerçekleşen Ekonomik Forum'da, hükümetinin RF'nin egemenliğini korumak ve ulusal güvenliği sağlamak adına ülkenin ekonomik işlerine müdahale ettiğini belirtmiştir. Uygulanan bu strateji ile toplumun tümünün "ortak çıkarı" için devletin kontrolündeki bireysel ticari faaliyetler RF'daki geleneksel ekonomik düşünceyi etkileyeceği[50] görülmektedir. Bunun yanı sıra, Putin tezinde RF'nin en karlı kaynaklarını ve sanayilerini kullanarak özel kişilerin çıkarlarından ziyade toplumun genel refahını garanti altına alacak "*ulusal şampiyon (national champion)*" sanayilerininin geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.[51]

Kısacası, 2005 yılına kadar Rus hükümeti içerisinde ekonomi yönetiminde liberal görüş ve ekonomik milliyetçiliği savunanlar arasında bölünmeler yaşanmasına karşın Putin'in başkanlığının ikinci döneminin ortasında ekonomik milliyetçilik önem kazanmışıtr.[52] Putin'in uygulamaya çalıştığı enerji politikası Sovyet dönemindeki planlı ekonomiyi canlandırmak olarak algılanmamalıdır. Putin'in enerji

[50] Andreas Heinrich, "Under the Kremlin's Thumb: Does Increased State Control in the Russian Gas Sector Endanger European Energy Security?", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 9, Kasım 2008, ss. 1539-1574, s. 1542.
[51] Price, a.g.e., s.493.
[52] Viatcheslav Morozov, "Energy Dialogue and the Future of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe", der. Pami Aalto, **The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security**, Ashgate, Hampshire, 2008, içinde ss. 43-61, s. 51.

politikasında enerji şirketlerinde ne kamu ne de özel mülkiyet söz konusudur ancak üzerlerinde devlet kontrolü amaçlanmaktadır.[53]

B. Rusya Federasyonu'nun Genel Enerji Politikası

Son dönemdeki enerji politikasının çerçevesini çizmeden önce Rus enerji politikasının önceki yıllarda etkin olamamasının nedenlerine bakmak gerekmektedir. RF, dikey olarak entegre olmuş tekel yapılanmalarıyla devlet mülkiyetindeki enerji sektörünü Sovyetler Birliği'nden miras almıştır. Bu süreç boyunca, güçlü ve etkili özel mülk sahipleri ve oligarkların varlığı, uygun bir yasama siteminin olmayışı, bürokraside var olan yozlaşma ve gelişmemiş bankacılık sektörü sonucunda ülkenin mal varlıklarının eski Sovyet ve Doğu bloğundaki ülkelere transferine neden olmuştur.[54] Bu nedenle bu durum RF'nin elinde bulundurduğu zengin doğal kaynakların etkili bir biçimde kullanılmamasına neden olmuştur. Ancak 1998'deki finansal krizden sonra, rublenin devalüe edilmesinin getirdiği yararlar ve petrol fiyatlarındaki artış devletin sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarını orta ve uzun dönemde "enerji süper gücü" politikasında kullanmaya başlamıştır.[55]

Rusya'nın son on yılda gerçekleştirdiği ekonomik atılımda önemli pay sahibi olan enerji sektörü Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte geliştirilmiştir. Bu doğrultuda 1992 yılında yayınlanan "Yeni Ekonomik Koşullar Altında Enerji Politikası Konsepti" belgesi ile Rusya'nın güvenilir bir tedarikçi olarak görülmesine,

[53] Javier Morales, "Russia as an Energy Great Power: Consequences for EU Energy Security, der. Antonio Marquina, **Energy Security: Visions From Asia and Europe**, Palgrave Macmillan Publications, New York, 2008, içinde, ss.24-33, s. 28
[54] Vilemas, a.g.e., s. 46.
[55] Lelli, a.g.e., s. 747.

RF'nin bağımsızlığını ve güvenliğinin sağlanmasına ve enerji ihracının artmasına yönelik politikalar belirlenmiştir.[56] 1992 yılındaki belgenin yanı sıra 7 Mayıs 1995'te Boris Yeltsin tarafından onaylanan "2010'a Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikası ile Yakıt ve Enerji Sanayisinin Yapılanmasında Temel Hükümler" Sovyet sonrası ilk enerji stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu belgeyi 13 Ekim 1995 tarihinde yayınlanan "Rus Enerji Stratejisinde Temel Hükümler" belgesi izlemiştir. Bu iki belgeye ek olarak Yeltsin döneminde çıkartılan diğer belgeler ise 28 Nisan 1997 tarihli "Doğal Tekel Alanında Yapısal Reformlara Yönelik Temel Hükümler" ile 7 Ağustos 1997 tarihli "Doğal Tekel Alanında Yapısal Yeniden Oluşum, Özelleştirme ve Teşvik Araçlarının Denetimine Dair Program" belgeleridir.[57]

Aynı zamanda 1995 yılında yayınlanan belge ile paralel olarak 1998'de Devlet Enerji Stratejisi Enstitüsü oluşturulmuştur. Enstitü, ülkenin sosyo ekonomik kalkınmasına bağlı olarak uzun dönemdeki yakıt ve enerji tesislerinin incelemeden sorumlu tutulmuştur. Putin başkanlığı sırasında ise 2003 yılında "2020'ye Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Stratejisi" yayınlanmıştır.[58]

Enerji politikası çerçevesinde doğal yakıt ve kaynakların ile enerji sektörünün ekonomik büyümeyi ve yaşam kalitesini artırmada etkili kullanımı öne çıkmaktadır. Ayrıca Rus enerji stratejisinde, yakıt ve enerji tesislerinde kalitenin artırılması ve dünya piyasasında üretim ve hizmetlerde rekabetin sağlanması temel görev olarak

[56] Michael Fredholm, "The Russian Energy Strategy & Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence?", **Conflict Studies Research Center**, Eylül 2005, s. 2, **http://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/russian/05-(41)-MF.pdf**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.
[57] Ibid, s. 3.
[58] Russia Energy Sector Handbook Volume 1:…, a.g.e., s. 96.

belirtilmektedir.[59] Bochkarev'a göre, Rus enerji politikası dört sütun etrafında oluşturulmuştur. Bunlar:

> " 1. Ulusal enerji sektörünün hızlı bir şekilde Kremlin'in jeopolitik açıdan aracı ve küresel politikada 'karşılaştırmalı avantaj' kaynağı olması,
> 2. Sektörün belirleyen yeni yasal çerçevenin ve Kremlin'in enerji politikası yapımında karar alınmasında sıkı kontrol uygulaması,
> 3. Ülkenin temel enerji varlıklarını ve Gazprom, Rosneft gibi şirketlerdeki devlet kontrolünün var olması,
> 4. Petrol ve gaz boru hatlarındaki hükümet kontrolü,"[60]

RF Federasyonu'nun uzun dönemli devlet enerji politikasının gerçekleştirilmesi iki aşamada amaçlanmıştır. "İlk aşamada: i) bütünleşik normatif bir yasal yapının oluşturulması, adil ticaret ilkelerine dayanan rekabetçi enerji piyasasının şeffaf hale getirilmesi için engellerin kaldırılması, ii) ekonominin birbirine yakın sektörlerinin dönüşümünün tamamlanması ve enerji etkinliği seviyesine yerleştirilmesi, iii) petrol ve gaz kaynaklarının ihracatının gerçekleştirilmesi ve iç ile dış yakıt ve enerji piyasalarına enerji şirketlerinin erişiminin sağlanması ve Rus ekonomisinde yakıt ve enerji şirketlerinin pasif rolden ekonomi ve nüfusun enerji kaynaklarına yönelik ihtiyaçlarını karşılayan etkin bir role geçişinin sağlanması planlanmıştır. İkinci aşamada ise RF'nin yakıt ve enerji sanayisinin oluşumu değerlendirilmiştir. Bu aşamada ise; i) piyasa altyapısı çerçevesinde enerji piyasalarının açıklığının ve rekabet edebilir hale getirilmesi, ii) nükleer ve hidroenerji sektörlerinin, kömür sanayisinin ve petrokimya ve gaz kimyasının avantajlarının kullanılması, geleceğe dönük projelerin yürütülmesi için gerekli temelin oluşturulması, iii) Rus enerji sektöründe bilimsel, teknik ve yenilikçi katkıların artırılması ve iv) yaklaşan süreçte

[59] "The Summary of the Energy Strategy of Russia…", a.g.e., s.1.
[60] Bochkarev, a.g.e., s. 2.

ve geleceğin enerjisine geçişte yenilenebilir kaynakların payının artışına önem verilmesi" [61] gerektiği öngörülmüştür.

Yukarıda belirtilen görevlerin yanı sıra RF'nin devlet enerji politikasının hedefleri öncelik taşımaktadır. Uzun dönemdeki devlet enerji politikasının stratejik hedefleri arasında; "i) enerji güvenliği, ii) ekonomide enerjinin etkinliği, iii) enerji sektörünün bütçe etkinliği ve iv) enerji sektörünün çevresel güvenliği" [62] yer almaktadır. Buna ek olarak ise, devlet enerji politikasının uygulanmasında aşağıda belirtilen mekanizmaları kullanılmaktadır. Bunlar: "i) yakıt ve enerji sanayisinin işletimi için gerekli olan yeni ekonomik çevrenin (eş güdümlü tarife, vergi, gümrük, anti tekel düzenlemeleri ve enerji sanayisinde kurumsal yapı) oluşturulması, ii) enerji kalkınması için belirtilen önceliklerin uygulanmasında teknik düzenlemelerin, ulusal standartların ve normların yerine getirilmesi, iii) yatırım, yenilik, enerji tasarrufu ve diğer öncelikli alanlarda iş çevrelerinin desteklenmesi ve iv) yakıt ve enerji sanayisinde kamu mülkiyetinin etkin yönetimi"[63] olarak belirtilmektedir:

Rus enerji politikasının bir diğer önemli hedefi ise enerji güvenliğinin sağlanmasıdır. Rus enerji stratejisinde enerji güvenliği ülkenin güvenliği olarak belirtilmektedir. Bunun yanı sıra tehditler, jeopolitik, makro ekonomik ve piyasa faktörlerinden oluşabilecek dış tehditler olarak algılanmaktadır.[64] Ayrıca enerji güvenliği alanındaki sorunlar; "i) yakıt ve enerji sanayisindeki varlıklarının yıpranması ii) yakıt ve enerji piyasasının geliştirmede yatırımların düşmesi, iii) Rus

[61] "The Summary of the Energy Strategy of Russia…", a.g.e., s.3-4.
[62] Russia Energy Sector Handbook Volume 1:…, a.g.e., s.107-108.
[63] Ibid., s.108.
[64] Ibid., s. 110.

ekonomisinin ve enerji sektörünün tamamının ülke tüketiminin %53'ünü oluşturan doğal gaza bağımlı olması, iv)Yakıt ve enerji sanayisinin dünyadaki bilimsel ve teknik seviye ile karşılaştırıldığında potansiyelinin az olması ve v) Doğu Sibirya ve Uzak Doğu'daki enerji altyapısının yetersizliği"[65] şeklinde sıralanabilir.

Robert Pirog, "petrol ve doğal gaz alanlarının yaşlanmasını, modern batılı enerji teknolojisinin uygulanmamasını, petrol boru hatlarının devlet mülkiyetindeki Transneft tarafından kontrol edilmesi ve bunun ihracat kapasitesini azaltmasını ve petrol ve gaz üretimi ile boru hattı sistemlerinin geliştirilmesine yönelik yatırımın yetersizliğin"[66] Rus enerji güvenliği önündeki engeller olarak belirtmektedir.

C. Rus Enerji Politikası'nda Yer Alan Aktörler

Rus enerji politikasının değerlendirilmesi sonunda bu politikanın daha etkin bir şekilde uygulanmasında aktif rol alan hükümet ve hükümet dışı aktörlerin etkileri incelenecektir. İlk olarak, başkanlık yönetiminden, enerji sektöründe söz sahibi bakanlıklardan ve parlamentodan; hükümet dışı aktörler olarak Gazprom ve önde gelen petrol şirketleri ile enerji alanında etkin diğer aktörlerin politikalarından bahsedilecektir.

[65] Ibid,, s.111.
[66] Robert Pirog, "Russian Oil and Gas Challenges", **CRS Report for Congress**, Haziran 2007, s. 1, **http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33212.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010.

1. Başkanlık İdaresi

Başkanlık yönetimi olarak enerjini iç ve dış politikada önem kazanmasını sağlayan Vladimir Putin döneminde enerji alanında atılan adımlar değerlendirilecektir. Putin, birinci başkanlık döneminde enerji şirketlerinde devletin rolünü artırmak amacıyla hükümetin hisselerini genişletme ve devlet bütçesini iyileştirmek adına da vergilendirme sistemi değiştirilmiştir. 2005 Mayıs ayında başlayan başkanlığının ikinci döneminde, enerji alanında özel şirketlerle mücadele etmek amacıyla kamu şirketi oluşturma çabası içerisine girmiştir.[67]

Bunun yanı sıra, Putin görevi süresince Rus siyasetinde bölgesel yöneticileri daha etkin şekilde yönetebilecek iyi uyumlu merkezi bir denetim sistemi oluşturmuştur. Bu sistemle RF'nin petrol ve doğal gaz sanayisinde konvertibl para gelirini artırmıştır. Ayrıca, Putin döneminde Rus bütçesi içerisindeki ihracat gelirlerinin %67'sini enerji ihracatı oluşturmuştur ve enerji ihracatı da uluslararası anlamda da siyasi bir araç olarak kullanılmıştır.[68]

Özetle, Vladimir Putin RF'nin kötüleşmekte olan Rus sanayisinin ve altyapısının "petrol ve gaz satışından gelecek para" olmadan inşa edilemeyeceğini ve modernleşmenin gerçekleşmeyeceğini öngörmüştür. Bu doğrultuda enerji alanında

[67] Tkachenko, a.g.e., s. 171.
[68] Mikhail Kroutikhin, "Energy Policymaking in Russia: From Putin to Medvedev", **NBR Analysis: Russian Energy Policy and Strategy**, National Bureau of Asian Reserach, Cilt: 19, Sayı: 2, Temmuz 2008, ss. 23-40, s. 25.

sıkı kontrollerin kurulması Putin'in yakın dönem amaçları olarak değerlendirilebilir.[69]

2. Bakanlıklar

Rus enerji politikasının oluşturulmasında ve uygulanmasında üç bakanlık öne çıkmaktadır. Bunlardan Sanayi ve Enerji Bakanlığı ulusal enerji sektörünün özellikle de yurtdışında enerji şirketlerinin çıkarlarının korunması gibi konularda en önemli kurum olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, bakanlık enerji alanındaki yatırım projeleri için teknolojik ve ekonomik katkılarda bulunmaktadır ve petrol boru hatları, petrol ürünleri ve elektrik ağı gibi sektörlerde gelişmeleri hızlandıracak politikalar izlemektedir. Stratejik enerji projelerinin yürütülmesinde devlet bütçesini kullanan ve denetleyen Federal Enerji Ajansı'nı bünyesinde barındırmaktadır. İkinci olarak, RF'nin doğal kaynaklarının keşfinden, yararlanılmasından, üretim ve korunmasından sorumlu Doğal Kaynaklar Bakanlığı bünyesindeki önemli yapılardan biri olan Federal Ajans aracılığı ile mineral kaynakların araştırılmasından, ekonomik ve finansal açından değerlendirilmesinden ve RF'nin mineral zenginliğinin ihaleye çıkartılmasından sorumludur. Bakanlık içerisindeki diğer bir kurum olan Federal Denetleme Servisi ise mineral kaynakların araştırılması ve RF'nin karasularında ve kıra sahanlığında boru hattı inşası için lisans vermektedir. Son olarak da Hazar bölgesi, Basra Körfezi ve Orta Asya'da Rus enerji çıkarlarını korumamakla suçlanan Dışişleri Bakanlığı ele alınacaktır. Kural olarak, Rus elçilikleri ve konsoloslukları RF'nin önemli şirketlerinin faaliyetlerinin dünyanın dört bir yanında artışından

[69] Vilemas, a.g.e., s. 46.

sorumludur. Ancak, Gazprom'un Almanya'daki ve Lukoil'in Amerika'daki faaliyetlerinde, bu iki şirket bakanlığın desteğinden ziyade başkanın desteğine önem vermektedirler.[70] Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı ilk iki bakanlığa göre daha pasif bir görüntü çizmektedir. Bu pasifliğin perde arkasında Putin'in aktif bir şekilde dış politikada yer alması ve şirketlerin ekonomik çıkarlarını devletin çıkarlarını korumakta kullanmalarının etkisi bulunmaktadır.

3. Parlamento

RF Federasyonu meclisi198 üyeli Federasyon Konseyi olarak bilinen üst kamara ve 450 üyeli Duma olarak bilinen alt kamaradan oluşmaktadır. Enerji bağlamında meclisi değerlendirmek gerekirse; hem üst hem de alt kamarada enerji alanında faaliyet gösteren komiteler bulunmaktadır. Beş tanesi üst kamarada üç tanesi de alt kamarada bulunan bu komiteler düzenleme, ekonomik, endüstriyel ve ulaştırma gibi enerji ile ilgili alanlardan sorumludurlar. Ayrıca, her iki kamarada enerji şirketlerinin yetkilileri ile yalın ilişkide oldukları gibi petrol ve doğal gaz şirketlerinin yönetim kurulu üyeleri ile iletişim kurabilmektedirler.[71]

4. Gazprom

Gazprom Rus ekonomisinde ve siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır ve şirketin önemi Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucu bölünen Gaz Sanayisi

[70] Tkachenko, a.g.e., s. 173-174.
[71] Ibid., s. 174.

Bakanlığı sonrası giderek artırmıştır.[72] Rus rezervlerinin ortalama olarak %60'ına ve gaz üretiminin ise neredeyse %94'üne sahiptir. Ayrıca, RF'nin tüm bölgelerine gaz sağlamakla birlikte 28 ülkeye gaz ihraç etmektedir ve bu Avrupa'nın gaz ithalatının yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır.[73] Buna ek olarak şirket, ülke içinde doğrudan mülkiyet, uluslararası anlamda da üretim sonrası taşıma, rafinaj, depolama ve dağıtım faaliyetlerinde kısmi veya tam mülkiyet amaçlamaktadır. Kıta ve kıta sahanlığında jeolojik araştırma, kuyu kazma, doğal gaz ve petrol üretimi, gaz yoğunlaşması işlemi ve petrol arıtma, doğal gaz nakli, doğal gaz depolama, pazarlama, araştırma ve bilimsel çalışmalar ile enerji tasarrufu ve çevre koruması Gazprom'un "temel faaliyetleri" arasındadır.[74]

2004 - 2005 yılları arasında hükümet Gazprom hisselerinin %51'ini denetimi altına alırken geri kalan hisseler ise yabancı yatırımcılara açılmıştır. Bunun yanı sıra, Gazprom, Mavi Akım ve Kuzey Akım gibi projelerde Avrupalı enerji şirketleri (Almanya'dan BASF ve E.ON ve İtalyan ENI) ile çalışmaktadır. Ayrıca, Gazprom RF'nin en çok konvertibl paraya sahip şirketidir ve ödediği vergiler federal gelirin dörtte birini oluşturmaktadır. Gazprom doğal gazın keşfi ve ulaştırmasında tekel rolü oynayarak doğal gaz sanayisinin gelişmesini de engellemektedir. Örneğin; bağımsız gaz üreticilerinin boru hattı sistemine sınırlı şekilde ulaşmaları petrol şirketlerinin kendi gazlarını bu şirkete ucuz fiyattan satmalarına neden olmaktadır.[75]

[72] Ibid., s. 184.
[73] Kevin Rosner, "Gazprom and the Russian State", der. Kevin Rosner, **Russian Foreign Energy Policy: An Analytical Compendium (Volume 1)**, GMB Publishing, London, içinde, ss. 265-347, s. 278.
[74] Ibid., s. 288.
[75] Tkachenko, a.g.e., s. 185.

Yukarıda belirtilen Gazprom faaliyetleri dışında şirket Rus enerji sektöründe etkisini artırmaya devam etmekte ve en önemli aktör olmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, şirket Rusya'nın önde gelen elektrik şirketlerinden biri olan Birleşik Enerji Sistemleri'nin bir kısmını devralmıştır. Aynı zamanda Gazprom 2004 yılında Atomstroiexport'un çoğunluk hissesini satın almıştır.[76] Bunlara ek olarak şirket Kovytka sahasında TNK-BP ortaklığı ile bir gaz konsorsiyumu kurmayı amaçlamaktadır. Böylece Rusya'da önemli projelerde söz sahibi olmak istemektedir. Son olarak da Gazprom, medya sektörüne adım atarak Media Most ve NTV gibi şirketleri satın almıştır.[77]

Gazprom'un ülke içindeki faaliyetlerinin yanı sıra yurtdışında da önemli bir yatırımcı konumundadır. Yatırımlarının çoğu eski komünist ülkelerde bulunurken Batı Avrupa'da da yatırımlarını giderek artırmaktadır. Gazprom doğrudan ve dolaylı olarak Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine, Baltık devletlerine, Balkanlara ve Batı Avrupa'ya (Almanya, Fransa, Hollanda) gaz satışı yapmaktadır. Gaz satışının yanı sıra transit ülkelerde gazın ulaştırılmasında, dağıtılmasında ve depolanmasında da önemli çabalar harcamaktadır.[78]

Gazprom'un siyasetteki etkisinin anlaşılması için hükümetle olan ilişkilerine bakıldığında şirketin başkanı Aleksey Miller olmak üzere yönetim komitesinin sekiz üyesi Petersburg ve başkan Putin ile yakın ilişki içerisinde bulunmaktadırlar. "Devlet

[76] Robert L. Larsson, "Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier", **FOI- Swedish Defense Research Agency**, Mart 2006, s. 142, **http://www2.foi.se/rapp/foir1934.pdf**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.
[77] Ibid., s. 143.
[78] Agata Loskot-Strachota, "The Russian Gas For Europe", **Centre for Eastern Studies**, Varşova, Ekim 2006, s. 7, **http://pdc.ceu.hu/archive/00003361/01/russian_gas_for_europe.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2010.

içinde devlet" olarak bilinen Gazprom Miller yönetiminde başkan ile yakın ilişkiler kurarak devletin önemli bir parçası konumuna gelmiştir ve hem içeride hem de uluslararası anlamda hükümet politikasının aracı rolünü üstlenmiştir.[79]

5. Petrol Şirketleri

1990'larda Rus petrol üretiminde siyasi bağlantıları olan işadamları ve oligarklar tarafından yönetilen petrol şirketleri Rus hükümetine oranla söz sahibi konumundaydılar. 2003'den itibaren ise petrol fiyatlarındaki artış ve tekrar söz sahibi olmak isteyen Rus devletinin politikalarıyla petrol sektöründe önemli değişimler gözlemlenmiştir. Bu değişim ilk olarak, Yukos'un devlet kontrolü altına alınması ve Yukos'un patronu Mikhail Khodorkovsky'nin vergi kaçırma suçundan tutuklanmasıyla başlamıştır. Aslında Khodorkovsky'nin tutuklanmasının asıl nedeni Putin'in talimatlarına uymaması ile ilgilidir. Örneğin, Khodorkovsky 2008'deki muhtemel başkanlık yarışında muhalefet partilerini ve bazı parlamento üyelerini finansal anlamda desteklediği belirtilmiştir.[80] Ağustos 2007'de ise şirketi Yukos'un iflasını açıklamasıyla devletin "ulusal petrol sanayisinde anahtar oyuncu" olma çabası başarıya ulaşmıştır.[81] Kremlin'in önem verdiği enerji sektörünün kurumsallaşması devletin temel dış ve iç girişimlerindendir.[82]

[79] Stern, a.g.e., s.172.
[80] Robert H. Donaldson ve Joseph L. Nogee, **The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests**, M.E. Sharpe Press, New York, 2005, s.177.
[81] Lelli, a.g.e., s. 749.
[82] Bochkarev, a.g.e., s.13.

Yukos olayına benzer bir şekilde, Roman Abramovich'in yönetimindeki Sibneft Gazprom tarafından satın alınarak Gazprom Neft adını almıştır. Böylece, Rus hükümeti Rus petrol üretiminin %30'una hâkim olmuştur. Buna ek olarak, hükümet RF'nin petrol boru hatlarını Transneft kanalı ile denetlemektedir. Rus hükümeti bu kurumu özel Rus şirketleri, yabancı yatırımcılar ve yabancı ülkeler üzerinde baskı aracı olarak kullanmaktadır.[83]

RF'nin en büyük şirketi olan Lukoil'in hissedarları arasında hükümet, şirket yönetimi, Rus bankaları ve ConocoPhillips şirketi bulunmaktadır. Lukoil Avrupa ülkelerinde ve Hazar bölgesinde etkili bir politika izlemektedir. Şirketin yönetim kurulu üyesi olan Vagit Alekperov, Putin ve Bush tarafından 2002'de hayata geçirilen Rus-Amerikan enerji diyalogunda önemli etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, Lukoil Avrupa piyasalarında RF'da üretilen petrol ürünlerinin alıcısı konumundaki Avrupa piyasaları ile aynı zamanda rafineri ve boru hattı yatırımları yaparak ilişkilerini güçlendirmektedir.[84] Bu bağlamda bakıldığında Lukoil'de Gazprom gibi yaptığı yatırımlar ile siyasi anlamda da söz sahibi konumunda bulunmaktadır. Bu iki şirketin Rus ekonomisindeki etkisi Rus hükümetinin dış politikada bu iki şirketi kullanarak Batı Avrupa ülkelerine ve komşu ülkelere baskı kurmasını sağlamaktadır.

[83] Steven Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", CRS Report for Congress, Eylül 2009, s. 3, **http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010.
[84] Tkachenko, a.g.e., s. 186.

Tablo 6: 2008 ve 2009 Yılları Arasında Enerji Sektöründeki Önde Gelen Rus Enerji Şirketleri

Table 1: Leading Russian Energy Companies in 2008 and 2009

Company	CEO	BoD Chairman	State Stake (%)	Oil Production (in million ton, 2008)	Gas Production (in billion cubic meters, 2008)	Market Value (in $ billion according to Forbes, 2009)
Gazprom	Alexei Miller	Victor Zubkov[1]	50.002%	12.7	550.5	74.55
LUKOIL	Vagit Alekperov	Valery Grayfer	0%[3]	90.2	14.2	26.62
Rosneft	Sergey Bogdanchikov	Igor Sechin[2]	75.16%	113.8	13.0	34.07
Surgutneftegas	Vladimir Bogdanov	Vladimir Erokhin	0%	61.6	14.1	19.65
TNK-BP	Mikhail Fridman	Mikhail Fridman	0%[4]	68.7	10.1	9.45
Gazpromneft	Alexander Dyukov	Alexei Miller	0%[5]	30.7	2.1	n/a

[1] former prime minister of Russia.
[2] deputy prime minister of Russia.
[3] 20 percent owned by ConocoPhillips.
[4] 50 percent owned by BP.
[5] 55.9 percent owned by Gazprom, 16.9 percent owned by Gazprom Finance BV.

Kaynak: Nina Poussenkova, "The Global Expansion of Russia's Energy Giants", **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, s. 103.

1.4.3.6. Diğer Aktörler

Putin'in siyasi araçları kontrol etmesinde başarılı olmasını sağlayan üç temel etki grubu bulunmaktadır. Bunlar; St. Petersburg avukatları, siloviki ve aile olarak sıralanmaktadır. St. Petersburg avukatları devletin ekonomide, dış politikada ve insan hakları konusunda rolünün liberal olması gerektiğini inanmaktadırlar. Siloviki ise eski KGB şimdiki FSB yetkililerinden oluşmaktadır. Bu grup savaş yanlısı olmakla beraber devletin toplumun en önemli desteği olduğunu düşünmektedir. Son grup olan aile ise eski başkan Boris Yeltsin ile yakın ilişki kuran iş adamları topluluğudur.[85]

St. Petersburg grubu ihracat ve yatırım konuları gibi alanlarda enerji sanayisinin tümünün stratejik planlamasında etkinlik göstermektedir. Gazprom üzerindeki kontrolün yeniden sağlanmasının yanı sıra, Putin ve bu grup bağımsız

[85] Kroutikhin, a.g.e., s. 25-26.

üreticilerin mal varlıklarının denetimi ve Gazprom'un etkinliğinin artmasında siyasi güçlerini kullanmışlardır.[86]

Enerji sektöründe etkili olan Siloviki grubu ise özellikle eski Sovyetler Birliği'nin etkin olduğu bölgede Moskova'nın güvenlik çıkarlarını yansıtan güçlü bir devlet oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu grup enerji politikasını dış politikanın bir uzantısı olarak görmektedir ve Rus enerji politikasında etkileyen en önemli grup konumundadır.[87] Buna ek olarak, Siloviki grubu, bağımsız özel sektörün büyümesi sonucu devletin zayıflamasına karşı çıkmaktadırlar. Bu grup, Rus enerji sektöründe var olan Batılı şirketlerin Rus ulusal güvenliğini tehlikeye düşürebileceğini belirtmektedirler.[88]

Son grup olan aile ise Putin üzerinde stratejik bir etkiye sahiptir. Örneğin bu baskı grubu, Medvedev'in Putin'in halefi olarak seçilmesinde etkin olmuştur. Enerji sektörü ailenin önemsemediği bir alan olmasına karşın Medveved'e yakın isimlerin atanmalarında ailenin tavsiyesi dikkate alınmıştır.[89]

V. Enerji Ekonomisinin Sorunları

Son on yıldır ekonomisini enerji kaynaklarına odaklayan Rusya'nın uzun dönemde ekonomi politikasını bu şekilde devam ettirmesi birtakım sorunların

[86] Ibid., s. 26
[87] Rosner, a.g.e., s. 315.
[88] Keith C. Smith, "Russian Energy Pressure Fails to Unite Europe" **CSIS Euro-Focus**, Cilt: 13, Sayı: 1, Ocak 2007, ss. 1-8, s. 5, **http://csis.org/files/media/csis/pubs/eurofocus_v13n01.pdf**, Erişim Tarihi: 26 Ekim 2010.
[89] Kroutikhin, a.g.e., s. 27.

oluşmasına neden olacağı öngörülmektedir. Bu durumda Avrupa'nın enerji güvenliğini büyük ölçüde etkileyeceği belirtilmektedir. Çünkü Avrupa'nın enerji ihtiyacının büyük bölümünü karşılayan Rusya'da uzun süreçte yaşanabilecek ekonomik sorunlar Avrupa'nın gelecekteki politikalarını değiştirmesine neden olabilir.

Uzun süreçte ekonomik yapısını ve politikasını enerji kaynaklarına dayandıran ekonomiler uzun dönemde büyümelerde yavaşlama çizgisi içerisine girmektedirler. Kaynak ihracatına dayanan ekonomilerin yavaş büyümeleri önlense de sorunların giderilmesine yönelik ekonomik önlemlerin alınmaması "*Hollanda Hastalığı (Dutch disease)*" sorununa neden olmaktadır.[90] 1960'lı yıllarda Hollanda'nın Kuzey Deniz'de keşfettiği doğal gaz rezervleri ekonomide servet artışına neden olmuştur. Ancak bu olumlu gelişme ülke ekonomisinin diğer alanlarında sorunlar yaratırken aynı zamanda guldenin artmasına petrol dışındaki alanlarda rekabetin azalmasına neden olmuştur. Bu durum ekonomi literatüründe "*Hollanda Hastalığı (Dutch disease)*" olarak tanımlanmaktadır.[91]

Kaynaklar sayesinde elde edilen zenginlik rant arayışını artırırken mülkiyet haklarının gelişmesini de engellemektedir.[92] Bunların yanı sıra ekonomideki kaynak

[90] William Tompson, "The Political Implications of Russia's Resource-Based Economy", **Post-Soviet Affairs**, Cilt: 21, Sayı: 4, Ekim/Aralık 2005, ss. 335-359, s. 355.
[91] Christine Ebrahim-zadeh, "Dutch Disease: Too much wealth managed unwisely", **Finance and Development**, Cilt: 40, Sayı: 1, Mart 2003, **http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/03/ebra.htm**, Erişim Tarihi: 14 Mart 2011.
[92] Tompson, a.g.e., s. 338.

bağımlılığı zayıf yönetim anlayışına neden olmaktadır. Yönetim zayıflığı ekonominin gerilemesine ve demokratikleşmenin gelişmesine engel olmaktadır.[93]

Yukarıda belirtilen bu özellikleri Rus ekonomisinde görmemiz mümkündür. İlk olarak Rusya'nın kaynak odaklı ekonomisinde rant arayışının arttığı bir çevre oluşurken bu durum mülkiyet haklarını zayıflatmaktadır. İkinci olarak Sovyet sonrası devlet yönetiminde artan bürokrasi anlayışını benimseyen RF, baskıcı bir politika uygulamaktadır. Son olarak ise kaynak ekonomisi siyasi hesap verilebilirliği, sosyal sermayeyi ve hukuk devletini etkisizleştirmektedir.[94]

Doğal kaynaklara dayanan ekonomilerde ortaya çıkan "*rant arayışı*" çerçevesinde, Sovyetlerin dağılması ile siyasi ve idari tecrübelerini kullanan bir kısım elit merkezi planlamanın çökmesi sonucu oluşan boşluğu doldurmaya başlamışlardır. Bu kişiler daha sonra petrol ve gaz ihracatı sonucu elde ettikleri gelirlerle tekel oluşturmuşlardır.[95] Bir başka deyişle kaynak zengini ülkelerde hem devlet hem de özel sektördeki aktörler rant elde etmeye önem verirlerken girişimciliği teşvik edecek kurumlardan ziyade rant arayışına imkân veren yapılanmaları desteklemektedirler.[96]

RF'nin geniş coğrafyası, büyük doğal kaynak rezervleri ve kaliteli petrol ve gaz kaynakları Rus ekonomisi için önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak pek çok araştırmacı ekonominin bu denli petrol, gaz ve diğer mal gelirlerine bağımlı

[93] Ibid., s. 339.

[94] Ibid., s. 341.
[95] Johnson, a.g.e., s. 260.
[96] Tompson, a.g.e., s. 342.

olmasının "*kaynak laneti (resource curse)*" terimi ile açıklamaktadır. Enerji ve enerji ile ilgili mallara bağımlılığın diğer değerli sanayi alanlarını yavaşlatırken uzun dönem büyümenin engellemesine yol açmaktadır.[97]

Kaynak ekonomilerinin uzun dönemde ortaya çıkan bir diğer sorunu mülkiyet haklarının zayıflaması durumudur. Aslında mülkiyet haklarının korunması doğal kaynak sektörünün gelişmesinde yerli ve yabancı yatırımcının etkisini artırır. Gavin Wright ve Jesse Czelusta'nın belirttiği üzere "mülkiyetin güven altına alınmaması minerallerin üretiminde ve çıkartılmasında büyük sorunlar yaratmaktadır".[98] Örneğin; Shtokman doğal gaz projesinde dış yatırımcı olarak Hydro, Statoil, Chevron, ConocoPhillips ve Total gibi Batılı şirketler çalışmak için seçilmiştir. Ancak 2006 yılının Ekim ayında alınan kararla yabancı yatırımların mülkiyetine el konulmuştur.[99] Bunun yanı sıra Batılı şirketler Kremlin'in sunduğu şartlar altında ve devlet kontrolündeki ulusal enerji şirketleri ile ortaklık kurarak yatırım yapma konusunda endişe duymaktadırlar. Bu durumu Venezüella'da uygulanan "*enerji devlet kapitalizmi (Apertura Petrolera)*" olarak değerlendirmektedirler.[100]

Yukarıda belirtildiği üzere kaynak ekonomilerinin karşılaştığı bir diğer sorun ise hukuk devleti anlayışının oluşturulamamasıdır. Rusya merkezileşmenin, denetimin ve elit yönetiminin bulunduğu bir ülke olup hesap verilebilirliği engellemektedir. Bu durum yönetim anlayışında patrimonyalizmin oluşmasına neden

[97] Hill, a.g.e., s. 46.
[98] Gavin Wright ve Jesse Czelusta, "Mineral Resources and Economic Development", **Center for International Development Working Paper**, Stanford Univesity Ekim 2003, s. 26, **http://www-siepr.stanford.edu/workp/swp04004.pdf**, Erişim Tarihi: 29 Mart 2011.
[99] Wallender, a.g.e., s. 111.
[100] Bochkarev, a.g.e., s. 1.

olmaktadır. Bu yönetim anlayışında ilişkiler "rantların" üretken ekonomi yerine siyasetin ekonomiye müdahalesini kolaylaştırmak için denetlenmekte ve dağıtılmaktadır.[101]

Özetlemek gerekirse, RF, en büyük doğal gaz ve ikinci büyük petrol ihracatçısı ve üçüncü büyük enerji tüketicisi olarak 2000'li yılların başından itibaren küresel enerji politikasında en önemli aktörlerden birisi konumundadır. Petrol fiyatlarının düşmesi, enflasyon artışı ve oluşan bütçe açığı 1998 ekonomik krizine neden olmuştur. Artan petrol fiyatları ve dünya ekonomisinde giderek önem kazanan enerji talebi krizin olumsuz yönlerini en aza indirgemiştir. Bunun yanı sıra da, Rus petrolüne ve doğal gazına olan önemi artırmıştır. Bu doğrultuda 2003 yılında yayınlanan "2020'ye Yönelik Rus Enerji Stratejisi" çerçevesinde enerji güvenliği, ekonomide enerjinin etkinliği, enerji sektörünün bütçe etkinliği ve enerji sektörünün çevresel güvenliği ön plana çıkmıştır.

2000'de başkanlığa seçilen Vladimir Putin'in enerji kaynaklarını ekonomide canlanma yaratma ve bu kaynakların özellikle dış politikada baskı aracı olarak kullanma isteği RF'ye yeniden süper güç olarak uluslararası arenada aktif bir rol yüklemiştir. Bu bağlamda RF'nin enerji kaynaklarını Avrupa ve dünya siyasetinde etkisini artırmak için kullandığı görülmektedir. Enerji sektöründeki gelişmeler RF'nin enerji süper gücüne dönüşmesine katkıda bulunmaktadır. Böylece, Kremlin dış politika amaçlarını gerçekleştirmek adına, yabancı şirketlere yatırım imkânı

[101] Wallender, a.g.e., s. 116.

sunmakta ve bu şirketlerin RF'nin önde gelen petrol ve doğal gaz şirketleriyle işbirliği içerisine girmelerine önem vermektedir.[102]

Ayrıca Rus enerji politikasının belirlenmesinde etkin olan kurumların başkanlık yönetimine yakınlığı dikkat çekmektedir. Enerjiyi dış politika aracı olarak kullanmayı amaç edinen RF'da, bu görev enerji şirketleri aracılığı ile yapılmaktadır ve Dışişleri Bakanlığı pasif bir rol oynamaktadır. Rus siyasetinde etkili olan St. Petersburg avukatları, siloviki ve aile Rus petrol ve gaz şirketlerinde önemli pozisyonlarda yer alarak karar alıcıları etkilemekte ve kendi görüşleri doğrultusunda politikaların oluşmasına neden olmaktadırlar.

Rusya'nın enerji kaynaklarına dayanan ekonomisi uzun dönemde birtakım sorunlar yaratmaktadır. Bunlar rant arayışı, mülkiyet haklarının ve hukuk devleti anlayışının gelişmemesi olarak sıralanabilir. Kaynak ekonomilerinde görülen bu özellikler devletin halka karşı hesap verilebilirliğini azaltmaktadır. Devletin yatırım politikalarında etkinliğini artırması, yanlış yönlendirilen politikalar üretimi yavaşlatmaktadır. Devletin tekelci anlayışı koruması da şirketlerin uzun süreçte gerekli kararları almasını önlemektedir. Son olarak enerji etkinliğinin ve tasarrufunun sağlanamamasında düşük gaz fiyatları, sektörün tekelci yapısı ve müşterinin piyasadaki denetim eksikliği etkili olmaktadır.[103] Bu durum da en başta Avrupa'nın, uzun dönemde de Rusya'nın enerji güvenliği için tehdit oluşturmaktadır.

[102] Tkachenko, a.g.e., s. 191.
[103] Heinrich, a.g.e., s. 1570.

II. BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASININ OLUŞUMU VE ENERJİ BOYUTU

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte hem ekonomik hem de siyasi sorunlarla karşı karşıya kalan Rusya Federasyonu bölgesel ve küresel anlamda bir düşüş içerisine girmiştir. Ekonomik alanda 1998 krizine neden olan dışa bağımlılık artarken, siyasi bağlamda da Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası yaşanan toprak kaybı sonucu yakın çevresinde oluşan boşluk nedeniyle zor bir süreç içerisine girmiştir. Bunların yanı sıra Soğuk Savaş'ın sona ermesi birlikte RF; ideolojik, kimlik ve siyasi anlamda bir boşluk içerisine girmiştir. Komünizmin çöküşüyle özellikle RF yeni bir dış politika kimliği arayışına yönelmiştir.[104] Bu doğrultuda, RF'nin komünizm sonrası oluşturmaya çalıştığı dış politika kimliğinin oluşumuna etki eden yaklaşımlar, Putin'in dış politika anlayışı ve Rus dış politikasının genel özellikleri ile karar alıcılar, RF dış politikasının enerji boyutu bağlamında eski Sovyet alanı, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkileri değerlendirilecektir.

I. Rus Dış Politikasının Kimlik Arayışı

Dünya coğrafyasının alanının 1/22'sini ve kara parçasının 1/6'sını oluşturan 22,4 milyon km^2 sahip yüzölçümüyle önemli etkiye sahip olan Sovyetler Birliği, dağılma öncesi Soğuk Savaş Döneminde ABD ile birlikte süper güç konumunda bulunmakta ideolojik, ekonomik ve askeri nitelikleriyle dünya siyasetine yön

[104]Bochkarev, a.g.e., s. 1.

vermekteydi.[105] Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş zamanında sahip olduğu bu nitelikler, Federasyonu'nun kurulmasıyla etkisini kaybederken bu durumun oluşmasında izlenen dış politikanın farklı olması yatmaktadır. Ludmilla Selezneva bu durumu, yeni oluşan devletin herhangi bir genişleme arzusunun bulunmaması, nüfusunun azalması, on beş bağımsız devletin ortaya çıkması ve Baltık ülkelerinin kendilerini Batılı gibi görüp BDT içerisine girmemesi bağlamında Sovyet ve Rus dış politikaları arasındaki farklılığı açıklamaktadır.[106]

Bolşevik Devrimi ile birlikte Sovyet dış politikasında Sovyet ideolojisi benimsenmiştir. Bu ideoloji; Marksizm-Leninizm çerçevesinde uluslararası siyasal sistemin iki bloğa ayrıldığı görüşünü savunmaktaydı. İlk blokta; "sınıfsız, barışçıl sosyalist ve karşılıklı ilişkilerde sosyalist enternasyonalizm ilkelerini ön plana koyan devletler" yer alırken ikinci blok ise "içerisinde toplumsal sınıflar arasında zıt ilişkilerin bulunduğu kapitalist ülkeler"[107] bulunmaktaydı. Buradan da anlaşılacağı gibi Sovyetler Birliği döneminde belli prensipler çerçevesinde şekillenen dış politika, Birliğin yıkılması ile özellikle dış politikada kimlik bunalımı sorununu yaratmıştır. Bu doğrultuda, RF, Sovyetler Birliği'nin uluslararası yükümlülükleri, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliği ve nükleer silah kapasitesi gibi özelliklerini miras almasına karşın ekonomisinin çöküş aşamasında oluşu, etki alanının zayıflaması ve topraklarının küçülmesi ile dış politikada nasıl bir yön çizeceği ve hangi prensipleri uygulayacağı uluslararası kamuoyu açısından büyük önem taşımıştır. Yeni oluşan

[105] Nazim Cafersoy, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 8, Sayı: 4, Kış 2002, s. 51-102, s. 54.
[106] Ludmilla Selezneva, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism", **European Security**, Cilt:11, Sayı: 4, Kış 2002, ss. 10-28, s. 10.
[107] Margot Light, " In Search of An Identity: Russian Foreign Policy and the End of Ideology", **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, Cilt: 19, Sayı: 3, Eylül 2003, ss. 42-59, s. 42.

devletin herhangi bir emperyal Rus dış politika kimliğinin oluşumunda etkin olan Batıcı/Entegrasyonist (Westernizer/Integrationist), Avrasyacı/Dengeleyici (Eurasianist/Balancers) ve Rus Milliyetçiliği (Great-Russians/Imperialists) düşünce akımları bağlamında analitik bir şekilde ele alınacaktır.

İlk RF Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in desteklediği Batıcı ya da entegrasyonist yaklaşım geçmişi 19. yüzyıla dayanan Rusya'nın gelişmesini ve Avrupa ile iyi ilişkiler kurulması gerektiğini[108] belirtmektedir. Bu akım içerisinde yer alan siyasi ve aydınlar, Rusya'nın bir Batı ülkesi olduğunu ve bölgesinde etkin olmak istiyorsa liberal demokrasi standartlarını benimsemesi gerektiğini belirtmektedirler.[109] Bu noktada Batıcı/Entegrasyonist yaklaşım RF'yi değerler sistemi, ekonomi ve güvenlik ile ilgili alanlarda Batı ile işbirliği içerisinde olması gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Detaylandırmak gerekirse, bu yaklaşımın en ateşli savunucusu Kozirev birey eksenli toplum, piyasa ekonomisi ve demokrasi gibi Batılı değerlerin dış politikada uygulanmasını olumlu karşılamıştır. RF'nin ekonomik açıdan da Batı ile bütünleşmesini savunan bu akım Federasyonun demokratikleşmesi ve ekonomik sorunlar ile baş edilebilmesi için uluslararası ekonomik kuruluşlara üye olunması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bunların yanı sıra, bu yaklaşımın savunucuları Rusya'nın tarihi büyük güç olma hırsından ve Avrupa ve Asya arasında köprü rolü üstlenme yanılsamalarından vazgeçmesi gerektiği görüşüne önem vermişlerdir.[110] Ayrıca, RF'nin yakın çevresinde meydana gelen çatışmaların

[108] Marcin A. Piotrowski, "Russia's Security Policy", der. Janusz Bugajski, **Toward an Understanding of Russia: New European Perspectives**, Council on Foreign Relations, New York, 2002, içinde, ss. 59-78, s. 60.
[109] Andrei P. Tsygankov, "If Not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 58, Sayı: 7, Kasım 2006, ss.1079-1099, s. 1084.
[110] Light, a.g.e., s. 44.

güvenliğe zarar vereceği düşüncesiyle devlet başkanı Boris Yeltsin ve Kozirev Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın Avrasya'yı kapsaması gerektiğini düşünmüşlerdir.[111] Federasyon'un kuruluşundan Putin dönemine kadar belli aralıklarla etkin olan Batıcı/Entegrasyonist yaklaşım Rusya'ya ekonomik anlamda yeteri kadar destek olunmaması ve siyasi olarak da RF'nin tercihlerinin göz ardı edilmesi sonucu etkisini kaybetmiştir.

Rus dış politika kimliğinin oluşumunda etkin olan diğer akımlardan biri ise Avrasyacı/Dengeleyici (Eurasianist/Balancers) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım Sovyetler Birliği'nde devrim sonrası yurt dışında Lev Gumilev öncülüğünde etkinlik kazanmıştır. Bu yaklaşımın destekçileri Rusya'nın Avrasya bölgesinde Amerikan hâkimiyetinden memnun olmayan ülkelerin yer aldığı bir blok yapılaşması olması gerektiğini öne sürmektedirler.[112] Bu görüşten esinlenen RF'nin ikinci dışişleri bakanı ve istihbaratın eski başkanı olan Yevgeni Primakov birtakım yenilikler getirmiştir. Primakov özellikle RF'nin çok kutuplu sistemde bağımsız bir güç olması ve Batının bir parçası gibi hareket etmek yerine büyük güç çıkarları doğrultusunda dış politikanın oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra, RF'nin Batıyı özellikle de ABD'yi dengeleyebilmesi için Batılı olmayan ittifaklar (Çin, Hindistan) oluşturması, ekonominin geliştirilmesi ve Sovyet sonrası oluşan boşluğu kontrol etmesi gerektiği belirtilmektedir.[113] Ocak 1996-Mayıs 1999 arası başbakanlık da yapmış olan Primakov ülkesinin bir gücün etkisindeki tek kutuplu sistemde bu

[111] Cafersoy, a.g.e., s. 76-77.
[112] Piotrowski, a.g.e., s.61.
[113] Andrei P. Tsygankov, "New Challenges for Putin's Foreign Policy", **Orbis**, Cilt: 50, Sayı: 1, Kış 2006, ss.153-165, s.154.

durumu önleme rolü üstlenmesini amaçlamıştır.[114] Kısacası, Primakov ile gelişen Avrasyacı/Dengeleyici yaklaşım RF'nin Sovyet sonrası oluşan dönemde oluşan tek kutuplu sistemde dengeleyici bir role sahip olması ve bu doğrultuda da Batılı olmayan ittifaklara girerek çok kutuplu bir anlayış geliştirmesini belirtmektedir. Ayrıca, Putin, dış politikasını belirlerken bu görüşten beslenmiştir.

Rus dış politikasının kimlik arayışındaki bir diğer görüş Rus Milliyetçiliği (Great-Russians/Imperialist)'dir. Bu yaklaşımın temeli 1830-1840 yılları arasında gelişen Ortodoksluk, otokrasi ve Panslavizm ilkelerine dayanan Slavcılık akımının tekrar oluşturulmasına dayanmaktadır.[115] Bu yaklaşımın destekçileri devletin temel amacı olarak "Büyük Rusya'nın yeniden doğuşunun" esaslarını vurgulaması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca, BDT içerisinde etnik konulara ve Rusça konuşanların haklarına önem verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu yaklaşım etki alanları, Almanya ile ittifak ve güç dengesi gibi ilkelere dayanmaktadır.[116] Aynı zamanda, bu görüş Avrasyacılığı coğrafi ve ekonomik bakımdan yorumlayarak siyasette otoriter, ekonomi alanında devletçi bir tutum sergileyerek "üçüncü yol" oluşturulmasını savunmaktadır.[117] Buna ek olarak, Rus Milliyetçiliği yaklaşımı Kuzey ve Güney Kafkasya gibi sorunlu bölgelerde askeri gücün kullanılmasına önem vermektedir.[118] Sonuçta, bu yaklaşım kendisini Batıdan farklı ve hatta Batı karşıtı bir düşünce sisteminde oturtmuş ve "Rus İmparatorluğu" kimliğini desteklemektedir.[119]

[114] Cafersoy, a.g.e., s. 83.
[115] Ibid., s. 89.
[116] Piotrowski, a.g.e., s.61.
[117] Light, a.g.e., s. 44.
[118] Tsygankov, "If Not by Tanks, then by Banks?..., a.g.e., s.1085.
[119] Tsygankov, "New Challenges for Putin's Foreign Policy", a.g.e., s. 155.

Özetlemek gerekirse, Sovyet döğneminde iki karşıt sistem, sınıf çatışması ve "Dünya Devrimi" ilkeleri şeklinde benimsenen dış politika bu çerçevede bir kimlik oluştururken Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu kurulan RF dış politikası ortaya çıkan yaklaşımlar bağlamında bir kimlik oluşturma çabasına girmiştir. Bu doğrultuda Yeltsin'in başkan olduğu dönemde Batıcı bir politika izlenirken 90'lı yılların sonlarında Primakov öncülüğünde Avrasyacı bir anlayış hâkim olmuş, Vladimir Putin ile birlikte daha pragmatik anlayış önem kazanmıştır.

II. Rusya Federasyonu Dış Politikasının Genel Değerlendirmesi ve Putin'in Rolü

Genel anlamda "dış politika" uluslararası sistemde hükümetlerin davranışlarına yönelik izlenen stratejiler olarak tanımlanmaktadır.[120] Christopher Hill'e göre ise dış politika "uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör veya devlet tarafından yönlendirilen resmi dış ilişkilerin toplamıdır".[121] Dış politikaların izlenmesi amacıyla devletler tarafından kurumsal ve işlevsel nitelikli yapılar oluşturulur. Dış politikanın yanı sıra bir konu hakkında yetkililerin değişik yollarla bilgi toplanması da "dış politika sürecini oluşturmaktadır.[122]

Dış politikanın kavramsal tanımlaması yapıldıktan sonra RF'nin dış politikasının şekillenmesinde etkili olan gelişmelerden biri Soğuk Savaş döneminin temelini oluşturan iki kutuplu sistemin yerini tek kutuplu sisteme bırakmasıdır. İki

[120] Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, **International Relations**, Pearson Press, New York, 2006, s. 139.
[121] Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy**, Palgrave Macmillan, New York, 2003, s. 3.
[122] Goldstein ve Pevehouse, a.g.e., s. 139.

kutuplu sistem, çok kutuplu sistemle karşılaştırıldığında iki süper gücün veya iki bloğun etkin oluğu bir yapıdır.[123] Bu sistem içerisinde birbirlerini ötekileştiren ABD liderliğindeki Batı bloğuna ile Sovyetler Birliği öncülüğündeki Doğu bloğuna üye devletlerin birbirine göre oluşturdukları siyasi, askeri, iktisadi, stratejik ve jeopolitik tavırlar iki kutuplu sistemin temel özelliklerini oluşturmuştur. Bu durum da iki blok arasında hemen hemen her alanda birbirlerine karşı güç dengesi ve çevreleme politikaları üretmeye itmiştir.[124]

RF dış politikasının gelişme aşamasında ilk olarak Gorbaçov döneminde öne çıkan *Glasnost* ve *Perestroyka* politikaları etkili olmuştur. Bu politikalar Soğuk Savaş sırasında rakip olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin yakınlaşma sürecini hızlandırmıştır. Bununla birlikte, RF'nin yöneticileri hukukun üstünlüğü ve refah ekonomisi temel alan toplum yaratma çabası içinde Batı ile stratejik, siyasi ve hatta ideolojik ilişkiler geliştirilmiştir.[125] Bunun yanı sıra RF'nin ilk dönemlerinde Rus dış politikasının yürütülmesinde kurumlar ve bireyler arasında iletişimsizliğin bulunması dış politikanın etkin olarak işlemesinde birtakım sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin, Yeltsin'in danışmanlarının Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerini almadan ve Yeltsin'in de açıklamalarında resmi görüşler dışına çıkması özellikle bakanlığın statüsüne zarar vermekteydi. Bu durum 1996'da Primakov'un Kozirev'den görevi devralmasıyla değişti ve bakanlığın etkisi artmaya başladı. Var olan yapısal problemler düzenlenirken, dış politika bağlamında devletin farklı

[123] Donaldson ve Nogee, a.g.e., s. 229.
[124]Bilgehan Emeklier, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", **http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararas-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151,** Erişim Tarihi: 17 Ocak 2010.
[125] Selezneva, a.g.e., s. 13.

kademelerindeki işbirliği ve iletişim de geliştirilmiştir. Ancak, bu gelişmelere karşın Rus siyasetinin çatışmacı hali dış politikanın da etkisiz kılınmasına neden olmuştur.[126] Görüldüğü üzere Yeltsin başkanlığında yürütülen dış politika çoğunlukla sınırları korumak üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca dış politikanın enerji ve diğer konularda etkisiz kalması da yukarda belirtildiği üzere işbirliği ve iletişim eksikliğinin yanı sıra ekonomide yaşanan sorunlardan kaynaklanmıştır.

A. Rus Dış Politikasında Putin Faktörü

1990'larda Rus dış politikasında yaşanan kurumsal ve yapısal sorunlar Vladimir Putin'in başkanlığa gelmesi ile aşılma sürecine girmiştir. Bu doğrultuda Putin'in dış politika anlayışı resmi belgeler ve enerji çerçevesinde ele alınacaktır. Putin, Sovyetler döneminde KGB olarak bilinen daha sonra FSB olarak adı değiştirilen Rus istihbarat servisine atanmıştır. Bu kurumda çeşitli kademelerde çalıştıktan sonra 1997'de Devlet İdaresi Başkanlığı ve 1998'de ise Devlet Başkanlığı Denetim İdaresi'nde görev almıştır. 1998 ve 1999 yıllarında FSB başkanlığının yanı sıra RF güvenlik Konseyi'nde sekreter olarak çalışmıştır. Son olarak 16 Ağustos 1999'da başbakan, 31 Aralık 1999'da Yeltsin'in istifası ile Devlet Başkanı olmuştur.[127]

[126] Margot Light, "Russian Foreign Policy" der. Stephen White, Richard Sakwa ve Henry E. Hale, **Developments in Russian Politics 7**, Palgrave Macmillan, New York, içinde, 2010, ss. 225-244, s. 226-227.

[127] İbrahim Civelekoğlu, **Rusya'nın Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2008) , s. 24.

Putin'in devlet yönetiminde, "iktidar ve servet paylaşımının karmaşık yapısında" önemli bir bürokrat ve etkin bir aktör olmasıyla etkinliğini artırmaktadır. Bunun yanı sıra, Putin eski devlet başkanı Boris Yeltsin'e oranla yeterlilik, görünüş ve sözel alandaki yeteneği ile ön plana çıkarak Rus halkının istediği ekonominin düzeltilmesi, iç istikrarın sağlanması ve ulusun kendine güveninin artırılması gibi talepleri de yerine getirmiştir.[128]

Putin döneminde ilk olarak dış politikasının şekillenmesinde devletin iç istikrarının sağlanması ana hedef olarak belirlenmiştir. Her şeyden önce, federal hükümetin otoritesini yeniden güçlendirmek amacıyla Mayıs 2000 itibariyle Putin'in girişimleri doğrultusunda tam yetkili temsilcilerin bulunduğu yedi yeni "federal bölge" oluşturulmuştur.[129] Buna ek olarak, Beslan baskınından sonra, kontrolü sağlamak adına siyasal sistemin reformuna yönelik geniş çaplı önlemler alınmıştır. En önemli önlem yerel yöneticilerin seçim yerine başkan tarafından atanması olmuştur.[130] Putin tarafından önemsenen devletin iç istikranın sağlanması anlayışı "*kontrollü demokrasi (managed democracy)*" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Putin'in "*Kontrollü demokrasi*" anlayışı üç temel ilke ile açıklanabilir. İlk olarak, devletin güçlü bir başkanlık sistemi içerisinde başkanlığa oranla zayıf bir yasama, yargı ve iş dünyası kurumları ile yönetilmesidir. İkincisi ise kamuoyunu şekillendirme amacıyla medya üzerindeki denetimi artırmaktır. Hükümeti kontrol

[128] Kristina Kausch , "Europe and Russia Beyond Energy", **FRIDE Working Paper**, Sayı: 33, Mart 2007, s. 4, **http://www.fride.org/publication/137/europe-and-russia,-beyond-energy**, Erişim Tarihi: 8 Mart 2011.
[129] Stephen White, "The Domestic Management of Russia's Foreign and Security Policy", der. Roy Allison, Margot Light ve Stephen White, **Putin's Russia and The Enlarged Europe**, Chatham House Papers, 2006, ss. 21-44, s. 23.
[130] Tsygankov, "New Challenges for Putin's Foreign Policy", a.g.e., s. 159.

etmeye yönelik olarak seçimler üzerinde kontrolü sağlamak ise üçüncü ilkeyi oluşturmaktadır.[131]

Bu doğrultuda meşruiyeti ve devlet denetimi sağlamak adına hükümet "*egemen demokrasi (sovereign democracy)*" kavramına önem vermektedir.[132] Bu kavram iki önemli fikir çerçevesinde değerlendirilmektedir. İlk olarak bu kavramdan Batı müdahalesinin kabul edilmemesi anlaşılmaktadır. İkinci olarak ise bu kavramda Batı tarzı demokrasi anlayışı yerine Rusya'nın tarihi tecrübelerinden ortaya çıkan kendine has değerler sitemi yer almaktadır.[133] Özetle, Putin ülkesinin istikrarını sağlamada Kremlin ve partisi Birleşik Rusya (United Russia) ile "*dikey güç (power vertical)*" oluşturmada ve kontrolü sağlamada ekonomiyi de kullanarak devleti denetlemektedir.[134]

Putin'in başkan olmasından bu yana, Rus dış politikası blok cepheleşmesinin yerine pragmatizm, rasyonalite odaklı çok kutuplu dünya ve çok yönlü bir diplomasi oluşturma çabası içerisinde bulunmaktadır.[135] İdeolojiden pragmatizme kayan RF dış politikasında Putin'in başkanlığı döneminde ulusal çıkarlara ve dış politika önceliklerine realist bir perspektiften yaklaşması "*pragmatik milliyetçilik*" anlayışını ön plana çıkarmıştır. Bu anlayışta iç istikrara dayanan güçlenme ve petrol ile gaz

---

[131] Nikolai Petrov, "From Managed Democracy to Sovereign Democracy Putin's Regime Evolution in 2005", **PONARS Policy Memo**, Sayı: 396, Aralık 2005, ss. 181-186, s.182, **http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pm_0396.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2010.
[132] Kausch, a.g.e., s. 5.
[133] Nicu Popescu, " Russia's Soft Power Ambitions", Center for European Policy Studies, **CEPS Policy Brief**, Sayı: 115, Ekim 2006 s. 1, **http://www.ceps.eu/book/russias-soft-power-ambitions**, Erişim Tarihi: 8 Mart 2011.
[134] Angela E. Stent, "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 6, Ağustos 2008, ss. 1089-1106, s. 1091-1092.
[135] Tomislava Penkova, "Russia's New Security Doctrine: Security Through Stable Development", **ISPI Policy Brief**, s. 3, **http://www.ispionline.it/it/documents/PB_144_2009.pdf**, Erişim Tarihi: 19 Ocak 2011.

gelirlerinden ele edilen büyüme önemli yer tutmaktadır. Elde edilen gelirler sayesinde Rusya'nın uluslararası arenadaki rolü ülkeye bağımsızlık ve kendine güven kazandırmaktadır.[136] Bu doğrultuda, 2000 yılında yayınlanan "Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti" belgesinde uluslararası sistemin tek kutuplu yapısının oluşumunda ABD'nin ekonomik ve güç odaklı politikalarının giderek arttığı, tek kutuplu yapının etkisinin azaltılmasına yönelik çıkarların çeşitliliği bağlamında çok kutuplu bir uluslararası ilişkilerin yaratılmasına vurgu yapılmaktadır.[137]

Putin'in RF dış politikasında önemsediği çok yönlü politikada pragmatist bir bakış açısıyla Batı ile ilişkilerini göz ardı etmeden Asya'da Çin ve Hindistan Orta Doğu'da yer alan ülkelerle ilişkilerini sıkı tutmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, çok yönlü dış politika kapsamında Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik kalkınmaya yönelik programlar doğrultusunda ASEAN ve ASEAN Bölgesel Forum'u ile bütünleşmeyi önemsemektedir. Aynı zamanda Çin ve Hindistan ile etkin dış politika ve ekonomik ilişki çerçevesinde üç taraflı politika gütmektedir. Bunların yanı sıra, Türkiye, Mısır, Cezayir, İran, Suudi Arabistan, Suriye, Libya, Pakistan ve diğer devletlerle iki ya da çok taraflı ilişkilere odaklanmaktadır.[138]

RF'nin dış politikasında proaktif ve stratejik bir şekilde hareket ettiği belirtilebilir. Örnek olarak; Rusya ve Çin arasındaki güvenlik ve ekonomi boyutundaki ilişkiler ŞİO çerçevesinde devam ederken Kazakistan, Türkmenistan ve

---

[136] Maria Raquel Freire, "Russian Policy In Central Asia: Supoorting, Balancing, Coercing, Or Imposing?", **Asian Perspective**, Cilt: 33, Sayı: 2, Yaz 2009, ss. 125-149, s. 128.

[137] "The Foreign Policy Concept of Russian Federation", 28 Haziran 2000, **http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm,** Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2010.

[138] "The Foreign Policy Concept of Russian Federeation", 12 Temmuz 2008, **http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb?OpenDocument,** Erişim Tarihi: 5 Eylül 2010.

Ukrayna arasındaki enerji ilişkileri RF'nin belirlediği yüksek fiyatlar, stratejik boru hatlarında kurulması amaçlanan Rus hâkimiyeti ve Rus şirketlerinin yurt dışında ortak yatırımlara katılması şeklinde gelişmektedir.[139]

Nazim Cafersoy ise Putin'in dış politika anlayışını "Uzlaşmacı/Uzlaştırıcı" olarak tanımlamakta ve bu yaklaşımın realizm ve pragmatizmi esas alarak ülkenin var olan kaynaklarını uluslararası alanda etkin kullanması gerektiğini belirtmekte ve yaklaşımın temel özelliklerini ele almaktadır: "i) Rusya'nın eski Sovyet alanındaki lider pozisyonunu ekonomik araçları kullanarak sağlamlaştırmayı, ii) SSCB'nin mirası olan jeopolitik kaynakları, BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını, silah ticaretini, doğal kaynakların ihracat ve transit potansiyellerini, ülke dışındaki Rus askeri üslerini dış politikada kullanmayı ve (Sırbistan, Ermenistan, Küba, Angola, Mısır, Suriye, Irak, Libya) gibi eski müttefiklerle ilişkileri devam ettirmeyi, iii) Batı ile ilişkilerde farklılaştırıcı bir yaklaşım ortaya koymak. Bir başka deyişle, Avrupa ile tek taraflı bağımlılık yaratmayacak bir ilişki geliştirirken ABD'nin küresel egemenlik çabalarına olumsuz yaklaşırken açık bir çatışma ortamı yaratmamayı, iv) Rusya'nın Batı ile ilişkilerine paralel bir şekilde Asya ile dengeleme ve bu doğrultuda Çin, Hindistan, Türkiye, İran ve Asya-Pasifik bölgesi ile ilişkileri güçlendirmeyi ve v) Rusya'nın transit geçiş olanaklarını kullanarak Avrupa ve Asya-Pasifik arasında bağlantı kurmak, enerji koridoru unvanını kazanmak ve Hazar petrollerinin Batı piyasalarına taşınmasını sağlamayı"[140] öngörmektedir.

[139] Wallender, a.g.e., s.107.
[140] Cafersoy, a.g.e., s. 97.

Putin genel olarak dış politikada hedef olarak RF'nin ekonomik kalkınmasına ve küresel bir güç olmasını hedeflemektedir. Bu bağlamda Putin, uluslararasılaşma ve iktidarın merkezileşmesi ilkeleri doğrultusunda bir diplomasi izlemiştir. Basitleştirmek gerekirse, RF ekonomik, siyasi ve kültürel gücünü pragmatik bir düzlemde Batı karşıtı bir anlayış ekseninde oluşturmuştur.[141] Dış politikada hareket etmeden önce Putin, iç istikrara ve devletin merkezileşmesine önem vermiştir. İçyapıdaki istikrarın sağlanması sonucu çok kutupluluk merkezinde çok yönlü ve pragmatist bir politika sergilemiştir. Kısacası, Putin'in başkanlığı boyunca, yüksek petrol fiyatları sayesinde ülke istikrarlı bir büyüme eğilimi yakalamıştır. Bunun yanı sıra izlediği reform politikaları ile 1990'larda gerçekleştirilemeyen alanlarda gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır.[142]

B. Rus Dış Politikasının Temel Öncelikleri

Putin'in dış politikasında izlemiş yolduğu stratejiler belirtildikten sonra Rus dış politikasının genel özellikleri ve öncelikleri ile dış politikada rol alan karar alıcıların rolleri incelenecektir. Alexander Nikitin'e göre "Rus dış politikası; yönetici siyasal grup, dünya gaz ve petrol fiyatları ile doğal kaynaklara bağımlı ekonomi, Batı ile ilişkilerin azalmasına karşın Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkilerin artması, 'küresel süper güç' ya da 'bölgesel güç' arasında seçim yapma ve Rus siyasetinde yalnızcılık politikası (isolationism), aktif milliyetçilik (active nationalism) ya da

[141] Andrei P. Tsygankov, "Vladimir Putin's Vision of Russia as A Normal Great Power", **Post-Soviet Affairs**, Cilt: 21, Sayı: 2, Nisan/Haziran 2005, ss. 132-158, s. 134.
[142] Konstantin Khudoley, "Russia and The European Union: New Opportunities, New Challenges", der. Arkady Moshes, **Rethinking the Respevtice Strategies of Russia an the European Union**, Special FIIA - Carneige Moscow Center Report, içinde, 2003, ss. 8-31, s. 9.

uluslararasıcılık (internationalism) arasında tercih yapma gibi beş faktör çerçevesinde"[143] şekillenmektedir.

Fyodor Lukyanov da Rus dış politikasının iki dönemde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İlk dönemi uluslararası kuruluşlara dâhil olma isteğinin ön planda olduğu Sovyetler Birliği'nin dağılmasından 2007'ye kadar olan süreç olarak belirtmektedir. Bu süreçte Avrupa Konseyi, G-7, Dünya Ticaret Örgütü, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne katılım, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın değişen koşullara göre şekillenmesi ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Dış politikanın ikinci dönemi ise 2007 yılının Şubat ayındaki Münih konuşması ile başlamıştır. Bu konuşmadan sonra RF amaç olarak bütünleşme yerine güç artırımına yönelmiştir. Bu değişimdeki Merkezi ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin Batı ile bütünleşme içerisine girmeleri önemli rol oynamıştır.[144] Bununla birlikte, Putin 2007'de 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmada;

"Günümüzün uluslararası sisteminde tek kutuplu bir modelin kabul edilemeyeceğini ve bu tarz bir modelin devam etmesi halinde askeri, siyasi ve ekonomik kaynaklar yetersiz hale getirecektir. En önemlisi ise modern topluma yönelik hiçbir ahlaki temelinin olmaması bu sistemin kusurlu olduğunu göstermektedir."[145]

---

[143] Alexander Nikitin, "Russian Foreign Policy in the Fragmented Post-Soviet Space", **International Journal on World Peace**, Cilt: 15, Sayı: 2, Haziran 2008, ss. 7-31, s. 7.
[144] Fyodor Lukyanov, "Russian Dilemmas In A Multipolar World", **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 19-32, s.26.
[145] Vladimir Putin, "Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy" **http://www.securityconference.de/archive/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=179&,** Erişim Tarihi: 25 Ocak 2011.

Bu bağlamda Putin yaptığı bu konuşmada tek kutuplu düzenin etkisinin azaldığını belirtmekte ve daha önce belirtildiği gibi bunun yerine çok kutuplu ve çok taraflı bir diplomasi anlayışının uygulanmasına vurgu yapmıştır. Dış politikanın resmi söyleminde dile getirilen çok kutupluluk bölgesel güçleri bir araya getirerek ABD'yi dengelemek olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda RF kendisini "değer merkezi" yerine koyarak bu konumunu batıya karşıt ve siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda etkili olma şeklinde meşrulaştırmaktadır.[146]

Günümüz Rus dış politikasının önceliklerinin oluşmasında iç ve dış bağlamda ulusal güvenliğin sağlanması yatmaktadır. Ulusal güvenlik genel anlamda "bir ülkenin yetkisinde bulunan politik, askeri, ekonomik ve psikolojik gelişmelerin bir sistem içerisinde birlikte yürütülmesi"[147] tanımlanabilir. RF'nin resmi söylemi çerçevesinde ulusal güvenlik; "Rusya Federasyonu vatandaşlarının, egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve devletin güvenliğinin iç ve dış tehditlere karşı korunması"[148] şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu doğrultuda Rus ulusal güvenliği açısından öne çıkan tehdit algılamalarının belirtilmesi önem taşımaktadır. Ulusal güvenlik bağlamında anayasal sistemi ve toprak bütünlüğünü ihlal edecek girişimler, yasadışı silahlı grupların oluşumu, eğitimi ve faaliyetleri, RF toprakları üzerinde yasadışı silah ve patlayıcı kaçakçılığı, RF'nin siyasal istikrarını ve bireysel varlığını tehdit eden büyük ölçekli organize

[146] Andrew Monaghan, "An Enemy At The Gates or From Victory to Victory? Russian Foreign Policy" **International Affairs**, Cilt: 84, Sayı: 4, Temmuz 2008, ss. 717-733, s. 726.
[147] Pınar Özden Cankara ve Yavuz Cankara, "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 15, Mayıs 2007, ss. 193-212, s. 195.
[148] "National Security Strategy of the Russian Federation to 2020" **http://rustrans.wikidot.com/russia-s-national-security-strategy-to-2020,** Erişim Tarihi: 8 Aralık 2010.

suçlar ile ayrılıkçı, radikal dinci ve milliyetçi hareketler iç ve dış tehdit olarak algılanmaktadır. Uluslararası terörist topluluklarla bağlantılı olan örgütlerin eylemleri, silahlı grupların başka ülkeler tarafından eğitilmesi ve kaçakçılık ve diğer yasadışı eylemler ise ulusötesi tehditler olarak sınıflandırılmaktadır.[149]

Genel olarak Rus dış politikası, güvenlik bağlamında birey, toplum ve devletin çıkarlarının korunmasına yönelik birtakım hedefler belirlemektedir. 2000 yılında yayınlanan "Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti" çerçevesinde: "i) ulusal güvenliği, egemenliği ve toprak bütünlüğünü koruyarak dünya topluluğundaki pozisyonu güçlendirmek, ii) istikrarlı, adil ve demokratik dünya düzeni oluşturma hedefinde ve BM Şartı ilkeleri çerçevesinde devletlerarası ilişkileri şekillendirmek ve uluslararası sistemi etkilemek, iii) ekonomiyi ve yaşam standardını yükselterek anayasa ve bireysel haklar temel alınarak demokratik dönüşümü doğrultusunda Rusya'nın kalkınması için gerekli dış şartları sağlamak, iii) Rusya'nın sınırları içerisinde iyi komşuluğu geliştirmek, Rusya Federasyonu'na komşu bölgelerdeki var olan ve muhtemel gerilim ve çatışma ortamını ortadan kaldırmak, iv) uluslararası işbirliğini geliştirmek amacıyla ortaklık ve ittifak ilişkileri temelinde yabancı ülke ve devletlerarası teşkilatlarla uzlaşmak ve v) Rus vatandaşlarının ve ülke dışında Rusların haklarını ve çıkarların korumak"[150] gibi öncelikler belirlenmiştir.

Bu açıdan bakıldığında 21. yüzyılla birlikte oluşan teknolojik gelişmeler sonucu uluslararası sistemde görülen siyasi ve ekonomik değişimler RF'nin dış

[149] Sergei Ivanov, "Russia's Geopolitical Priorities and Armed Forces", 17 Şubat 2004, **http://eng.globalaffairs.ru/number/n_2571**, Erişim Tarihi: 5 Mart 2011.
[150] "The Foreign Policy Concept of Russian Federation", 28 Haziran 2000, **http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm,** Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2010.

politikasını yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Önceliklerden de anlaşılacağı gibi Rusya dış politikasında diğer devletlerle ilişkisinde tek yönlü değil çok taraflı ve karşılıklı avantajların ön planda olduğu bir işbirliği öngörmüştür. Bunun yanı sıra 2000 yılında yayınlanan dış politika konsepti RF'nin bölgesel aktör gibi hareket ettiğini ön plana koymaktadır. Genel olarak 2000 dış politika konseptinin iki önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki bölgeselciliği ve çok boyutlu bütünleşmeye yönelmesi, ikincisi ise ABD liderliğindeki Batı hâkimiyetine karşı olunmasıdır.[151]

2000 yılında yayınlanan dış politika konsepti RF'nin yakın çevresine hitap ederken 20008 yılında yayınlanan dış politika konseptinde RF'nin küresel çapta bir aktör haline geldiği belirtilmektedir. Örneğin; önceki belgeye ek olarak ekonomi ve yaşam standardını yükselterek anayasa ve bireysel haklar temel alınarak demokratik dönüşümü sağlanması ile küreselleşen dünyada ülkenin rekabet edebilecek duruma geleceği[152] öngörülmektedir. Uzun dönemde ülkenin çok kutuplu dünyada istikrar ve karşılıklılık ilkesi uyarınca "*süper güce*" dönüşmesi[153] amaçlanmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere Putin döneminde bölgesel aktör rolüne odaklanan RF'nin, özellikle Putin'in Münih Konferansı konuşması sonrasında yayınlanan resmi belgelerde küresel bir rol oynama isteği içerisine girdiği görülmektedir.

III. Rus Dış Politikasında Enerji Faktörü

[151] Piotrowski, a.g.e., s. 62.
[152] "The Foreign Policy Concept of Russian Federeation", 12 Temmuz 2008, **http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb?OpenDocument,** (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2010)
[153] "National Security Strategy of the Russian Federation to 2020" **http://rustrans.wikidot.com/russia-s-national-security-strategy-to-2020,** Erişim Tarihi: 8 Aralık 2008.

Sovyetlerin dağılmasından sonra RF'nin ekonomide yaşadığı darboğazdan kurtulup küresel anlamda bir oyuncu olarak ortaya çıkmasında enerji fiyatlarındaki artış etkili olmuştur. Enerjiden sağlanan zenginlik ise siyasi istikrarın oluşumuna ve RF'nin uluslararası arenada iddialı bir konuma taşımıştır. Bu nedenle enerji Rus dış politikasını şekillendiren olgulardan biri konumunda bulunmaktadır. Bu doğrultuda Rus dış politikasında son on yıldır artan enerji faktörü ele alınacak ve RF'nin eski Sovyet alanı, Çin ve Amerika ile ilişkileri enerji bağlamında incelenecektir.

Putin döneminde alınan mali tedbirler doğrultusunda enerjiden elde edilen gelirlerle RF ve yurt dışında yatırım yapma imkânı oluşmuştur. Buna ek olarak, enerji fiyatlarındaki artış sonucu %7'lik büyüme yakalayan, 130 milyar dolar istikrar fonu ve 430 milyar dolar yabancı para geliri elde eden RF, BRİÇ[154] ülkeleri arasında yerini almıştır.[155] Enerji fiyatlarındaki artış, RF'nin enerjiden elde edilen gelirlerle ekonomi alanında büyüme yakalamasına ve siyasi anlamda ise istikrarlaşmasına ve bunun sonucunda uluslararası siyasette iddialı bir konuma gelmesini sağlamıştır.

Dış politikada enerji faktörü ele alındığında jeopolitik önemli bir yer tutmaktadır. Genel olarak jeopolitik "devletlerin güçlerinin ve davranışlarının ülkenin coğrafi konumu ve fiziksel çevre ile belirlenmesi yönünde gelişen bir yaklaşım"[156] olarak tanımlanabilir. Jeopolitik yaklaşımının gelişmesinde etkili isimlerden biri olan Friedrich Ratzel'e göre bir ülkenin konumu ve kapsadığı alan

[154] 2001 yılında Goldman Sachs'tan Jim O'Neill tarafından ileri sürülen on yıl içerisinde büyüyen ekonomik potansiyele sahip Brezilya, Hindistan, Rusya ve Çin'in oluşturduğu ülkeler topluluğudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tomas Hult, "The BRIC Countries", **http://globaledge.msu.edu /newsandviews/businessreviews/gbr%203-4.pdf**, Erişim Tarihi: 28 Ocak 2011.
[155] Stent, a.g.e., s. 1093.
[156] Ülke Arıboğan, Gülden Ayman ve Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s. 373.

ülkede yaşayanların karakterini, eylemlerini ve kaderini belirlemektedir. Jeopolitik alanında önemli çalışmalarda bulunan Rudolf Kjellen'e göre ise genişlik, hareket serbestisi ile ülkedeki birlik ve beraberlik jeopolitiğin unsurlarıdır.[157] RF açısından ise enerji kaynaklarının konumu, ulaştırılması gibi eylemler ise enerji jeopolitiğinin önemini artırmaktadır. Etkin enerji sektörü yapılanması ve enerji üretiminde ve sonrası faaliyetleri ile RF küresel ve bölgesel olarak etkin bir konumda bulunmaktadır.[158]

Enerji bağlamında RF, Sovyet dış politikasına etkin olan ideoloji ve askeri (sert) güç gibi araçlar yerine uluslararası sistemde ve eski Sovyet coğrafyasında diğer yöntemlerin kullanılması gerektiğine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda enerji RF'nin en önemli ekonomik ve siyasi önceliği olmasının yanı sıra ülkenin 21. yüzyıldaki "*yumuşak güç*" olarak değerlendirilmektedir.[159] Yumuşak güç kavramının yaratıcısı Joseph Nye, aktörleri askeri güç ya da ekonomik yaptırım araçları ile etkilemek yerine gündemi değiştirmek veya bu aktörleri kendine çekme gibi yöntemlerin kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Kısacası yumuşak güç istenilen amacı gerçekleştirmek adına zorlama yerine kendi tarafına çekme eylemidir.[160] Nye'a göre yumuşak gücün kaynakları arasında kültür, siyasi değerler ve dış politika bulunmaktadır.[161]

---

[157] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 538.
[158] İdris Demir, "Geopolitics of Russian Crude Oil and Natural Gas", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 26, Yaz 2010, ss. 1-16, s. 3.
[159] Bochkarev, a.g.e., s. 1.
[160] Joseph S. Nye, **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç**, çev. Rayhan İnan Aydın, Elips Kitap, 2005, Ankara, s. 15.
[161] Ibid., s. 20

Frank Vibert de yumuşak güç kavramını bir uluslararası amacı gerçekleştirmek adına silahlı güç veya ekonomik yaptırım gibi baskı araçlarının kullanılması yerine ikna ve asimilasyon gibi yöntemlerin kullanılmasıdır.[162] Bunun yanı sıra yumuşak güç kavramının siyasi meşruiyet, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve kültürel değerler olmak üzere üç ilkesi bulunmaktadır. Siyasi meşruiyet kurumsal yapılanma ve liderlik araçlarını kapsarken ekonomik karşılıklı bağımlılık ülke ekonomisinin işçi piyasasının, finansal ve ticaret siteminin diğer ülkelere cazip gelmesidir. Yumuşak gücün kültürel değerler boyutu ise dilsel, dini, eğitim ve tarihi özelliklerini kapsamaktadır.[163]

Dış politikada ise RF kendisini enerji alanında kaynak tedarikçisi rolünden dünya enerji piyasasına yön veren bir ülke olarak konumlandırmakta ve dünya petrol ve gaz piyasalarında RF'nin pozisyonunun güçlendirilmesinin stratejik anlamda önemli olduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak, enerji alanında dünyanın en önemli üreticilerinden, ihracatçılarından ve tüketicilerinden biri olan RF, üretici ülkeler ve tüketici ülkelerin yanı sıra sanayileşmiş ülkelerle diyalog ve işbirliği içerisinde hareket etmeyi amaçlamaktadır. [164] Bu doğrultuda 2009 yılında yayınlanan "2020'ye Yönelik Rusya'nın Ulusal Güvenlik Stratejisinde" enerji, su, gıda kaynaklarına yönelik rekabetin artması sonucu oluşabilecek dış kaynaklara bağımlılık ulusal güvenliğe tehdit olarak görülmektedir.[165]

---

[162] Frank Vibert, "Soft Power and International Rule-Making" **Friedrich Neumann Stiftung Liberales Institut**, Occasional Paper 43, 2008, **http://www.fnfkorea.org/uploads/document/ OC43 _Vibert.pdf**, Erişim Tarihi: 30 Ocak 2011, s. 5.
[163] Tsygankov, "If Not by Tanks, then by Banks?..., a.g.e., s. 1081.
[164] "The Summary of the Energy Strategy of Russia…", a.g.e. s. 12.
[165] "National Security Strategy of the Russian Federation to 2020" **http://rustrans.wikidot.com/ russia-s-national-security-strategy-to-2020**, Erişim Tarihi: 8 Aralık 2010.

Güvenlik stratejisinin oluşturulmasında enerji konusunun, hidrokarbon kaynaklarına ulaşımın ve bunların kontrolüne yönelik girişimlerin uluslararası siyasette etkinliğini artıracağı düşünülerek Orta Doğu, Barents Denizi, Orta Asya ve Kuzey Kutbu'nun enerji rekabetinin en yoğun bölgeleri olacağı öngörülmektedir.[166] Öngörülenler doğrultusunda strateji belgesinde enerji güvenliği açısından kaliteli enerji kaynaklarının sağlanmasını, enerji alanında iç rekabetin artırılmasını ve kaynak azlığının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Buna ek olarak, DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) ilkeleri doğrultusunda enerji kaynaklarına yönelik bir piyasa yaratılması gerektiği belirtilmektedir.[167]

RF, sahip olduğu petrol ve doğal gaz ihracatları yoluyla ülkenin ekonomik anlamda canlanması ve Avrupa gibi önemli bölgelere enerji sağlaması ile "*enerji süper gücü*" statüsü pekiştirmek amacını taşımaktadır.[168] Enerji süpergücü kavramı bir ülkenin etkinliğinin artmasının hidrokarbon zenginliğine dayanması sonucu küresel ekonominin de bu ülkeye bağımlı olması durumu olarak tanımlanmaktadır.[169] Kısacası, RF'nin askeri ve siyasi anlamda etkinliğinin azalması sonucu kendisini ekonomik araçlarla sistemin temel gücü haline getirmeye çalışmaktadır ve bu noktada da enerji sektöründeki gelişmeleri değerlendirerek kendisini küresel bir aktör olarak konumlandırmaya çalışmaktadır.[170]

---

[166] Penkova, a.g.e., s. 6.
[167] "National Security Strategy of the Russian Federation to 2020" **http://rustrans.wikidot.com/russia-s-national-security-strategy-to-2020**, Erişim Tarihi: 8 Aralık 2010.
[168] Rumer, a.g.e., s. 31.
[169] Ibid., s. 57.
[170] Bobo Lo, **Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foregn Policy**, The Royal Institute of International Affairs, Chatham House, Blackwell Publishing, Londra, 2003, s. 66.

Günümüz Rus dış politikasında enerji diplomasisi önemli bir yer tutmaktadır. Bu diplomasi anlayışı hem bölgelerlerle hem de ülkelerle olan ikili ilişkilerde etkinliğini göstermektedir. Bu doğrultuda enerji diplomasisinin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yakıt ve enerji sanayisindeki Rus şirketlerinin devlet koruması altında olmasıdır. İkinci olarak, Rusya'nın enerji ile ilgili politikaların bölgesel temele odaklanmasıdır. Son olarak, yakıt ve enerji alanında sahip olunan karşılaştırmalı üstünlüğün siyasi ve ekonomik avantaja dönüştürülmesidir.[171] Sonuçta, NATO'nun Rusya'nın batı ve güney sınırlarına yaklaşması ve AB'nin de enerji kaynaklarının üretimi sonrası faaliyetlerinde engel teşkil etmesi, RF'nin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde ve BDT içindeki etkisini devam ettirmesi açısından enerji diplomasi önemli bir yer teşkil etmektedir.[172]

Bunun yanı sıra enerjinin diğer ülkelerle ilişkilerde baskı aracı veya silah olarak kullanımı Rus dış politikası açısından önemlidir. Bu noktada enerjinin baskı aracı veya silah olarak kullanımının hangi amaçlar doğrultusunda kullanıldığı büyük önem arz etmektedir. Robert Robert Larsson'a göre enerjinin siyasi veya ekonomik baskı aracı olarak faydalanılmasında pek çok yol bulunmaktadır. Bunlar; tamamen veya kısmi olarak tedarikin kesilmesi, tedarikin kesilmesi yönünde tehditte bulunmak, fiyatlandırma politikası uygulamak, var olan enerji borçlarının kullanmak, yeni enerji borçları yaratmak ve şirketleri ve altyapıları devralmak[173] olarak sayılabilir.

[171] Rosner, a.g.e., s. 273-274.
[172] Ibid., s. 274.
[173] Larsson, "Russia's Energy Policy...", a.g.e., s. 177.

Aslında enerjinin baskı aracı olarak kullanımı Putin'in başkanlığı sırasında başlamamıştır. Sovyet diplomasisinin Varşova Paktı üyeleri ile ilişkilerinde kullanılan ekonomik dış politikada Pakt üyelerini Sovyetler Birliği'ne enerji alanında bağımlı hale getirmekti. Bu politika Sovyet enerji diplomasisinin göstergelerinden biri olmakla beraber Brejnev doktrinin amacında da görülmektedir.[174] Brejnev Doktrini 1968 yılında Aleksandr Dubcek yönetimindeki Çekoslovakya Komünist Partisi'nin sansürün kaldırılması gibi birtakım reform girişimlerine tepki olarak Sovyetler Birliği'nin 'anti-sosyalist güçlerle" mücadele girişimidir.[175] Bu bağlamda ele alındığında enerji Sovyet döneminde de siyasi ve ekonomik araç olarak dış politikada Sovyet etkisini artırmakta kullanılmıştır.

Sovyetlerin dağılması ile birlikte Rusya Federasyonu da enerji diplomasisine büyük önem atfetmiştir. RF döneminde enerji baskı aracı olarak ilk kez 1992 yılında bölgedeki Rus ordusunun çekilmesine yönelik Baltık taleplerine misilleme olarak kullanılmıştır. 1993 ve 1994 yıllarında da Federasyon, Ukrayna'yı gaz ödemelerini yapmasına zorlamak ve bu ülkedeki enerji altyapısını kontrol altına almak için gaz tedarikini azaltmıştır. Aynı zamanda 2004 yılında RF'nin tedarik kesintisi Beyaz Rusya'yı dolaylı olarak da Polonya ve Litvanya'yı etkilemiştir.[176]

Özetle, enerji kaynaklarının ithalatı, diğer ülkelerdeki enerji kaynaklarının işletilmesi, iç ve dış piyasada katılımın artırılması ve bu ülkelerdeki enerji kaynakları

[174] Rosner, a.g.e., s. 271
[175]Modern History Sourcebook: The Brezhnev Doctrine, 1968, **http://www.fordham.edu/halsall//mod//1968brezhnev.html**, Erişim Tarihi: 31 Ocak 2011.
[176] Keith C. Smith, "Russian Energy Policy and its Challenge to Western Policy Makers", **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, Mart 2008, s. 4, **http://csis.org/files/media/csis/pubs /080407_helsinki.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Mart 2011.

ile altyapılarının kontrolü, Rus enerji sektörüne yabancı yatırımın çekilmesi, komşu enerji şirketleri ile beraber çalışmak, enerjinin aktarımı ve enerji alanında teknik işbirliğinin yapılması[177] gibi faaliyetler Rus dış politikasında izlenen enerjiye yönelik amaçlardır.

A. Rus Dış Politikasında Enerji Şirketlerinin Payı

Rusya gibi enerjinin ekonomide büyük rol oynadığı devletlerde hükümet ve enerji şirketleri arasında bağımlı ilişkiler ağı bulunmaktadır. Bu durum Rusya'nın enerji şirketlerini kullanarak küresel anlamda genişlemesini sağlamaktadır ve böylece Rus Dış politikasının uygulanmasında önemli bir parçayı oluşturmaktadırlar. Bu açıdan önde gelen Rus şirketlerinin küresel faaliyetleri üzerinde durulacaktır.

Rusya'nın en önemli şirketi konumunda bulunan Gazprom Güney Amerika'da Venezüellalı PDVSA ve Bolivyalı YPFB şirketleri çalışmaktadır. Asya Pasifik bölgesinde ise Vietnamlı PetroVietnam şirketi ve Hintli GAIL ve ONGC şirketleri ile işbirliği içerisindedir.[178]

Zarubezhneft şirketi eski Sovyet ülkeleri ile ilişkileri yeniden geliştirmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra 2002 ve 2003 yıllarında hükümetlerarası anlaşmalar yoluyla Hindistan ve Suriye ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Ayrıca bu şirket Varadero

[177]Fredholm, a.g.e., s. 4.
[178] Nina Poussenkova, "The Global Expansion of Russia's Energy Giants", **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 103-124, s. 118.

alanının geliştirilmesi amacıyla Küba tarafından davet edilmiştir. Ayrıca 2006 yılında Vietnam'ın PetroVietnam şirketi ile ortak girişim oluşturulmuştur.[179]

Zarubezhneft'e ek olarak, 2000'li yıllardan itibaren uluslararası arama ve üretim alanında rolünü artıran Lukoil ise Kolombiya, Venezüella, Fildişi Sahilleri, Gana, Mısır, Suudi Arabistan, Kazakistan, Özbekistan ve Azerbaycan gibi ülkelerle işbirliği içerisindedir. Bunu yanı sıra, Lukoil 2008 Venezüella'nın faaliyetler alanlarını geliştirme kapsamında Rosneft, TNK-BP, Surgutneftegaz ile Ulusal Petrol Konsorsiyum'una katılmıştır.[180]

B. Rusya Federasyonu– Eski Sovyet Alanı İlişkileri ve Enerjinin Etkisi

RF'nin eski Sovyet alanını Bağımsız Devletler Topluluğu ekseninde Orta Asya ve Kafkasya bölgeleri ile olan ilişkiler ele alınarak enerji kavramının bu ilişkileri nasıl etkilediği değerlendirilecektir. Batı literatüründe Sovyet sonrası alan, ortak Sovyet düşüncesine sahip yeni ülkelerin oluşturduğu topluluk olarak değerlendirilmektedir. Sovyet sonrası alan birlik veya yeknesak yapıların gözle görülebilen değişkenlerine sahip olmasının yanı sıra yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin belirli bir grup içerisinde oluşturduğu siyasi ve ekonomik bağlara da sahiptir. Siyasi anlamda devletlerarasındaki ilişkiler yoğun olmakla beraber ekonomik anlamda ise planlı ekonomi ve devlet mülkiyeti anlayışı devam etmektedir.[181]

[179] Ibid., s. 112.
[180] Ibid., s. 108.
[181] Nikitin, a.g.e., s. 11.

8 Aralık 1991 yılında Beyaz Rusya, Ukrayna ve RF arasında imzalanan Minsk Deklarasyonu ile BDT'nin kuruluşu resmiyet kazanırken Sovyetler Birliği'nin sona erişinin "jeopolitik bir gerçeklik" ve "uluslararası hukukun bir parçası" olduğu belgelenmiştir.[182] Tarihsel olarak BDT Baltık ülkeleri dışında Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerden oluşmaktadır. BDT; işbirliği ve bütünleşmenin yanı sıra dostluk, iyi komşuluk ilişkilerinin karşılıklı güven ve anlayış doğrultusunda geliştirilmesini[183] kuruluş felsefesi olarak benimsemiştir. Ancak, Ukrayna BDT'nin kurucu anlaşmasını hiçbir zaman onaylamazken 1995'de Türkmenistan ortak üye olarak Topluluğa katılmıştır. Gürcistan ise Rusya ile yaşanan çatışma sonrası 2008 yılının Ağustos ayında topluluktan ayrılmıştır.[184] Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan da BDT'nin diğer üyelerini oluşturmaktadır.

RF resmi söylemine göre RF dış politikasında BDT üye ülkeleri ile çok taraflı ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi temel öncelik olarak görülmektedir.[185] BDT ile ilişkiler açısından RF, " farklı hızlarda bütünleşme" fikri çerçevesinde hareket ederek askeri ve ekonomik konularda ikili ilişkilere odaklanmaktadır. Bu doğrultuda Rus ordusu Beyaz Rusya, Ermenistan ve Tacikistan gibi ülkelerde askeri varlığını koruyarak Doğu Avrupa, Kafkasya, Orta Asya ve diğer bölgelerde etkisini artırmaktadır. Bunun yanı sıra RF, Kafkasya'nın Kuzey kesimlerinde ve Orta

[182] İdil Tuncer, "The Security Policies of the Russian Federation: The 'Near Abroad' and Turkey", **Turkish Studies**, Cilt: 1, Sayı: 2, Güz 2000, ss. 95-112, s. 95.
[183]"Charter Establishing the Commonwealth of Independent States", **http://www.dipublico.com.ar /english/?p=544&upm_export=pdf**, Erişim Tarihi: 6 Şubat 2011.
[184] Margot Light, "Russian Foreign Policy" a.g.e., s. 232.
[185]"The Foreign Policy Concept of Russian Federation", 28 Haziran 2000, **http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm,** (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2010)

Asya'da silahlı aşırı İslamcı gruplara yönelik BDT genelinde ortak bir tutum yaratma çabasındadır.[186]

BDT, Sovyet sonrası RF ve bölge ülkeleri arasında hem ekonomi hem de güvenlik konularında işbirliğini artırmayı amaçlamasına karşın ülkeler arasında tam anlamıyla bir bütünleşme sağlayamamıştır. Bütünleşmenin oluşmamasında birtakım faktörler etkili olmuştur. BDT üyelerinin uluslarüstü karaktere sahip olmamaları ve kendilerini ilgilendiren konularda fikir birliğine ulaşamamaları ilk faktörü oluşturmaktadır. İkincisi, askeri ve ekonomik açıdan güçlü olan RF'den diğer ülkelerin çekinmeleridir. Üçüncüsü ise BDT üyelerinin ekonomilerini bütünleşme sağlayacak düzeyde geliştirememeleridir.[187]

BDT mekanizmasının zayıflamasında bağımsızlığını yeni kazanan bazı ülkelerin AB ve NATO ile güvenlik, siyasi ve ekonomik bağlarını güçlendirmeleri önemli rol oynamaktadır. Örneğin; Ukrayna ve Moldova'nın Avrupa'ya yönelmesi, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliği beklentisi içinde olmaları BDT mekanizmasını etkisiz kılmaktadır.[188] Ayrıca, BDT yapısının etkisiz kılınmasında Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki "renkli devrimlerin" büyük rolü bulunmaktadır. Bu ülkelerde yaşanan halk ayaklanmaları yönetici grubuna hâkim olan Sovyetçilik anlayışına karşı çıkma olarak kendilerini tanımlamaktadır. Özellikle Gürcistan ve Ukrayna'daki renkli devrimler Moskova ile ilişkilerin bozulmasına ve bu ülkelerin Batı'ya yönelmelerine neden olmuştur.[189] Renkli devrimler Ukrayna ve

[186] Piotrowski, op.cit, s. 63.
[187] Light, "Russian Foreign Policy", a.g.e., s. 232.
[188] Nikitin, a.g.e., s. 13.
[189] Ibid., s. 14.

Gürcistan'da olumsuz sonuçlar oluşturmasına karşın Orta Asya devletlerinin yönetici grupları arasında iktidarın kaybedileceği endişesini doğmuştur. Bu durum bu devletlerin RF ile yakınlaşmalarına ve herhangi bir devrim girişimine karşı Rus desteğini almaya çalışmalarına neden olmuştur.[190]

Putin'in başkanlığı sırasında Sovyet sonrası alanda, Rusya eksenli güvenlik anlayışına ve ekonomik kazanç sağlamaya yönelik bir dış politika hedeflenmiştir. Dış politikada pragmatizmi ve güç dengesini önemseyen Putin, Sovyet sonrası alanda BDT mekanizmasını yeniden canlandırma yerine bölgede konu odaklı koalisyon yaratmayı amaçlamıştır. Ayrıca, Primakov'un jeopolitik anlayışına ek olarak Rusya'nın bölgedeki jeoekonomik çıkarlarını odaklanmıştır.[191] Putin'in BDT'ye yönelik politikalarının sistematik şekilde farklılaşan ve üretken bir anlayış çerçevesinde uygulandığı gözlemlenmektedir. Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimler sonrası yaşanan kayıpları enerji alanındaki üretim ve ulaştırma politikalarıyla Orta Asya'da Moskova'nın denetimi güçlenmeye başlamıştır.[192]

BDT'nin bütünleşme alanında başarısız olması Putin'i Rus yanlısı yeni bütünleşme hareketlerine itmiştir. Resmi dış politika söyleminde Sovyet sonrası yeni yapılanmalar ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri olan Avrasya Ekonomik Topluluğu (EurAsEC) çerçevesinde enerji, altyapı ve sanayide uygulanacak

[190] Andrei Kazantsev, "Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 6, Ağustos 2008, ss. 1073-1088, s. 1083.
[191] Tsygankov, "Vladimir Putin's Vision of…", a.g.e., s. 145.
[192] Stent, a.g.e., s. 1100.

projelerle ekonomik bütünleşmenin sağlanması ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) ile BDT bölgesinde istikrar ve güvenlik hedeflenmektedir.[193]

Yeni bütünleşme araçlarından biri olan EurAsEC'in kuruluşu 26 Şubat 1999 tarihinde Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan arasında "malların, hizmetlerin, sermaye ve işgücünün" serbest dolaşımına dayanan Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan'ın oluşturulmasına dayanmaktadır. Böylece EurAsEC ile BDT dışında ekonomik bir yapılanma oluşturulmuştur. Ekonomik bütünleşmeye ek olarak Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan ve Özbekistan tarafından 15 Mayıs 1992 imzalanan anlaşma ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü kurulmuştur. Daha sonra Azerbaycan, Gürcistan ve Beyaz Rusya katılmıştır. 7 Ekim 2002 tarihinde Rusya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Şartı'nı imzalamışlardır. Bu örgüte Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan dâhil olmamıştır.[194] Örgütün Şartı'nda üye ülkeler arasında dış politika, askeri ve askeri teknoloji alanlarında ve üye ülkelere yönelik tehditlere karşı yakın işbirliği amaçlanmaktadır.[195]

Sovyet sonrası coğrafyada Putin ile önem kazanan yeni yapılanmalara karşı 1997 yılında Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna gibi BDT yapılanmasına direnen ülkeler GUAM örgütünü kurmuşlardır. Böylece Rusya'nın hegemon yapısına

[193] "The Foreign Policy Concept of Russian Federeation", 12 Temmuz 2008, **http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb?OpenDocument**, (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2010)
[194] Kazantsev, a.g.e., s. 1076.
[195] "Charter of the Collective Security Treaty Organization", **http://www.odkb.gov.ru/start/index_aengl.htm**, Erişim Tarihi: 7 Şubat 2011.

karşı bir denge unsuru oluşturmuşlardır.[196] 1999 yılında Özbekistan katılımıyla GUUAM adını alan örgüt Özbekistan'ın daha sonra EurAsEC ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne katılması sonucu tekrar eski adıyla anılmaya başlanmıştır. Ancak, Özbekistan her iki yapılanmada da pozisyonunu korumaktadır.[197]

Kısacası RF'nin Orta Asya'da bölge ülkeleri ile yakın işbirliği oluşturma; Çin, Hindistan ve İran ile Orta Asya'ya yönelik ortaklıklar kurma; Orta Asya ile ortak ekonomik alanının devamlılığını sağlama; bölgenin jeostratejik potansiyelinden yararlanarak Rusya'nın küresel ve bölgesel temelde prestijini koruma şeklinde birtakım amaçlar belirlemektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için ise Rus yanlısı çok taraflı bölgesel yapıları kullanma, sınır kontrollerini artırma, Hazar ticaret ve enerji güzergâhlarını denetleme, Orta Asya ülkeleri ile stratejik ortaklık geliştirme, bölge ile ilgili olarak Çin ve bölge ülkelerindeki muhalefet ile iyi ilişkiler kurma gibi araçları kullanmaktadır.[198]

Andrei Kazantsev'e göre RF'nin Orta Asya ve Hazar'a yönelik politikalarını beş açıda değerlendirmektedir. İlk olarak, Rusya'nın Orta Asya bağlamındaki çıkarlarını ve önceliklerini tanımlaması ve Federasyonu'nun çelişkili karakterinin üstesinden gelmesi gerektiğini belirtmektedir. İkincisi, BDT'nin etkisiz hale gelmesi nedeniyle Rus yanlısı projelere odaklanılmalıdır. Üçüncüsü, RF'nin bölgede ABD, Çin ve AB gibi aktörlerle nasıl ilişki kuracağı belirlenmelidir. Dördüncü olarak, terörizm, aşırı İslamcı hareketler ve uyuşturucu gibi sorunlara karşı Rusya'nın bölge

[196] Margot Light, "Russian Foreign Policy", a.g.e., s. 232.
[197] Kazantsev, a.g.e., s. 1078.
[198] Roy Allison, "Strategic Reassertion in Russia's Central Asia Policy", **International Affairs**, Cilt: 80, Sayı:2, Mart 2004, ss. 277-293, s. 283-284.

güvenliğine yönelik rolünü artırmalıdır. Son olarak ise Hazar bölgesinden gelen petrol ve gaz güzergâhlarının denetimini sağlamalıdır.[199] Kısacası, Kazak ve Türkmen doğal gazının çoğunluğunu oluşturduğu Orta Asya kaynakları Rusya için iki açıdan önemlidir. Birincisi Orta Asya kaynaklarının tüketici ülkelere daha karlı satılmasıdır. İkincisi de RF, Orta Asya kaynaklarının Çin, Hindistan veya başka bir ülke tarafından taşınmasını önlemeye çalışmaktadır.[200]

RF özellikle son on yıldır Sovyet sonrası alanda bölge ülkeleri üzerinde enerjiyi bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Bölgede etkinliğini artırarak dünya piyasasında enerji ihracatı alanında söz sahibi olmayı amaçlamaktadır. RF, enerjiye üç açıdan yaklaşarak bölge ülkeleri üzerindeki amaçlarını gerçekleştirmektedir. İlk öncelik bölgenin ihracat altyapısında Rusya'nın varlığını artırmaktır. Rus petrol ve gaz şirketlerinin etkisini artırmak ve uygun projelerde yer almalarını sağlamak ikinci önceliktir. Son olarak enerjiyi kullanarak Rus çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek projelere karşı çıkmaktır.[201]

RF dünyanın en büyük gaz üreticisi ve Suudi Arabistan'dan sonra en önemli petrol üreticisi olmasına karşın Orta Asya ve Hazar Rus dış politikasında öncelikli konumdadır. Çünkü Hazar Bölgesi'nin sahip olduğu 17-44 milyar varil petrol ve 6,580 milyar metre küp gaz rezervleri dünyanın önemli aktörlerinin ilgisini çekmektedir. Ayrıca, bölge ülkelerinden Azerbaycan ve Kazakistan önemli petrol

[199] Kazantsev, a.g.e., s. 1073.
[200] Robert L. Larsson, "Tackling Dependency: The EU and its Security Challanges", **FOI- Swedish Defense Research Agency**, Ekim 2007, s. 31, **http://www2.foi.se/rapp/foir2311.pdf**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.
[201] Allison, a.g.e., s. 290.

üreticileri iken Türkmenistan ve Özbekistan da İran, Ukrayna, RF ve diğer Orta Asya ülkelerine gaz sağlamaktadırlar.[202]

Genel olarak RF'nin Hazar politikası bölge ülkeleri ile yapıcı ilişkiler kurmaya yöneliktir. Genellikle; Rusya bu ülkelerin herhangi bir ekonomik, askeri ve siyasi yapılanma oluşturmalarına karşı çıkmaktadır. 2003'ten itibaren RF özellikle Orta Asya bölgesinde aktif politikalar izlemeye başlamıştır. Bu süreçte Rusya tarafından enerji alanında fiyat ve satış anlaşmaları imzalanırken bölgeye yönelik üretim ve teknoloji yardımları yapılmıştır. RF'nin ekonomik açıdan güçlenmesi bölgede daha iddialı ve kendinden emin bir dış politika izlemesinde etkili olmaktadır. Günümüzde, Rusya bölgeye yönelik askeri müdahale seçeneğini kullanmak zorunda kalmamaktadır.[203]

Enerjinin bölgede nasıl bir rol oynadığını anlamak açısından RF'nin bölge ülkelerine yönelik enerji politikalarına bakılması büyük önem taşımaktadır. Bu noktada Federasyonu'nun Azerbaycan'a yönelik enerji ilişkileri incelenecektir. 1990'larda ekonomik açıdan eli zayıf olan RF, Ermenistan'ı desteklemek amacıyla böl ve yönet yaklaşımını benimsemiştir. Rusya'nın Ermenistan'a ve Dağlık Karabağ bölgesine askeri destekte bulunmuştur. Bu durum Azerbaycan'ın etkisizleşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Rusya, Gürcistan siyasetinde etkisini artırarak Azerbaycan topraklarında boru hattı inşa edilmesini engellemeye çalışmıştır. 1990'ların sonuna doğru Azerbaycan ile 15 tane üretim paylaşım anlaşması imzalanırken sadece iki proje hayata geçmiştir. Bunlar BP ve Azerbaycan

[202] Gareth M. Winrow, "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", **Perceptions: Journal Of International Affairs**, Cilt: 10, Sayı: 3, Güz 2005, ss. 85-98, s. 86.
[203] Larsson, "Russia's Energy Policy:...", a.g.e., s 238.

Uluslararası İşletme Şirketlerinin gerçekleştirdiği proje, diğer ise Şah Deniz gaz projesidir. Şu an için Azerbaycan Şah Deniz gaz alanında temsil edilen Rus firması Lukoil'dir. [204]

Amerikan'ın girişimleri sonucu Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC), Güney Kafkasya Gaz Hattı (SCP) ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hatlarının bulunduğu Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun kurulması ile Rusya'nın enerji alanındaki planları engellenmek istenmiştir.[205] Aynı zamanda, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçen bu iki boru hattı ile Hazar bölgesinde Azerbaycan'a enerji merkezi rolü üstlenmesi sağlanmıştır.[206] Ayrıca Azerbaycan'ın BTC ve SCP boru hatları ile Rusya karşısında bağımsız durumu güçlenirken Batı'nın enerji güvenliğine katkıda bulunmaktadır.[207]

Rusya enerji bağlamında Azerbaycan'a yönelik politikalarında Batı'nın etkinliğini azaltmada başarısız olmasına karşın bölgedeki diğer ülkelerle sorunlarını enerji anlaşmalarıyla çözmektedir. Örneğin, Tacikistan ile ilgili olarak Rusya 2004 Haziranında ülkedeki askeri varlığını sonlandırmıştır ve bunun karşılığında bu ülkenin borçlarını silerken ülkenin enerji altyapısına yatırımlarda bulunmuştur.[208] Buradan da anlaşılacağı gibi bölge ülkelerinin ortak sorunlarından biri olan ödenmemiş borçlar RF'nin elini güçlendirmektedir.

---

[204] Julia Nanay, "Russia's Role in Eurasian Energy Market: Seeking Control in the Face of Growing Challenges", der. Jeronim Perovic, Robert W. Ortung ve Andreas Wenger, **Russian Energy Power and Foreign Relations**, 2009, Routledge Press, ss. 109-131, s. 115.
[205] Fredholm, a.g.e., s. 23.
[206] Nanay, a.g.e., s. 116.
[207] Ibid., s. 117.
[208] Hill, "Energy Empire: ...", s. 23, **http://fpc.org.uk/fsblob/307.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011.

Rusya Kazakistan bağlamında bu ülkenin petrol ve gaz ulaşımını tekelleştirerek Kazakistan'ın Bakü-Ceyhan boru hattı sistemine girmesini engellemektedir. 2005 Kasım ayında Kazakistan ile yapılan anlaşma sonucu Rusya Orta Asya'dan Avrupa'ya yapılan gaz tedarikinin en önemli taşıyıcısı olmuştur. Anlaşma uyarınca Türkmen ve Özbek gazı Kazakistan aracılığı ile taşınarak Gazprom'un Orta Asya gaz ithalatındaki denetimi artmış olacaktır.[209] Bunların yanı sıra Kazakistan'ın iki büyük işletim alanı Rus sınırlarına yakın yerde bulunmaktadır ve bu alanlardan üretilen enerji Rus boru hattı ile taşınmaktadır. Üstelik Kazak gazının büyük bir kısmı Rusya'da bulunan Orenburg santralinde işlenmektedir. Böylece Rusya bölgesindeki Kazak ihracatını kullanarak Kazakistan üstünde baskı sağlamaktadır.[210]

Türkmen gazı ise Gazprom için önemli bir kaynağıdır ve bu gazın büyük çoğunluğu Ukrayna'nın ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Gazprom, Ukrayna ve Avrupa'nın Türkmen gazına olan bağımlılığı sonucu AB Trans Hazar boru hattının tekrar canlanmasını amaçlamaktadır.[211] Kısacası Niyazov başkanlığındaki Türkmenistan Gazprom ile yakın ilişkiler kurarken ve yeni başkan Berdimuhammedov döneminde diğer yabancı ortaklarla birtakım çalışmalar yapılmaktadır.[212]

Yukarıda belirtildiği üzere RF, enerji projelerinde enerji şirketlerinin rolünü artırmayı ve şirketlerinin çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır. Gürcistan'da Rus

[209] Stephen J. Blank, "The Eurasian Energy Triangle: China, Russia, and the Central Asian States", **Brown Journal of World Affairs**, Cilt:12, Sayı: 2, Kış/İlkbahar 2006, ss.53-67, s. 58.
[210] Nanay, op. cit, s. 119.
[211] Ibid.. s. 122.
[212] Ibid., s. 124-125.

devlet elektrik şirketi ülkenin ana elektrik sağlayıcısı konumundadır. Ayrıca Federasyon, Ermenistan'ın atom elektrik istasyonu gibi stratejik varlıklara sahip durumdadır.[213] RF'nin yarı devlet mülkiyetindeki şirketi Gazprom ise uzun dönemli gaz tedariki anlaşmaları ile Rus dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Orta Asya ülkelerinin eski Sovyet boru hatlarına bağımlı olmaları Gazprom'u etkin bir konuma koymaktadır.[214] Buna ek olarak, 2005'ten itibaren Gazprom'un Rus gazını Sovyet sonrası alana indirimli fiyattan sattığı politikasını değiştirerek bu ülkelerle olan enerji ilişkilerini ticarileştirmeyi tercih etmiştir.[215] Bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler zamanla değişmesine karşın bölgedeki eğilimler şu şekilde belirtilebilir. Ermenistan, Tacikistan ve Kazakistan Rus tarafındayken, Özbekistan ve Azerbaycan Amerika ile ittifak durumundadırlar. Türkmenistan ise uzun süreli devam ettirdiği izolasyonist politikasını korumaktadır.[216]

Genel olarak, Sovyet sonrası coğrafyanın Rus enerjisine olan bağımlılığı RF'nin ekonomik ve siyasi hedeflerini gerçekleştirmesinde etkili olmaktadır. 1990'larda RF, enerji fiyatlarının düşük seviyede seyretmesi nedeniyle bölge ülkeleri üzerinde baskı aracı olarak kullanamamıştır. Ancak, Putin'in başkan olması ile birlikte alıcıların fiyat ve borç konularında anlaşamamaları fiyat yükseltmeyi veya kaynak akışının kesilmesi gibi politika seçenekleri uygulanmıştır. Sovyet sonrası

[213] Tsygankov, "If Not by Tanks, then by Banks?..., a.g.e., s.1091.
[214] Allison, a.g.e., s. 290.
[215] Dmitri Trenin, "Energy Geopolitics in Russia-EU Relations", der. Katinka Barysch, **Pipelines, Politics and Power: The Future of EU-Russia Energy Relations**, Centre for European Reform, Ekim 2008, içinde, ss. 15-24, s. 18.
[216] Paul Kubicek, "Russian Energy Policy in the Caspian Basin", **World Affairs**, , Cilt: 166, Sayı: 4, Bahar 2004, ss. 207-217, s. 214.

alanda yaşanan bu gelişmeler Rusya'nın bölgesel ve küresel temelde enerjiyi baskıcı bir dış politika aracı olarak kullandığını göstermektedir.[217]

C. Rusya Federasyonu– Çin İlişkileri ve Enerjinin Etkisi

Son yıllarda ekonomik anlamda önemli büyüme oranları yakalayan Çin bu oranları devam ettirebilmek için enerji ithalatına önem vermiştir. Çünkü enerji ithalatının artmasının sebebi kendi enerji ihtiyacını karşılayamamasıdır. Çin, dünyanın en büyük üçüncü petrol ithalatçısı konumundadır ve günlük 2,97 milyon varil ithal etmektedir. Bunun yanı sıra Çin'in tedarikçileri arasında Suudi Arabistan, Angola ve İran ilk sıralarda yer alırken RF %11'lik payla dördüncü sırada yer almaktadır.[218]

Enerji kavramı Çin tarafından siyasal, toplumsal, ekonomik ve stratejik bir politika olarak görülmektedir. Bu doğrultuda petrol gibi birincil kaynaklarını korumak amacıyla ithalat ve ulaştırma rotalarını çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır.[219] Çin ekonomik gelişmeye daha çok önem vermesine karşın enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve bu doğrultuda ulusal firmalar oluşturmayı temel diplomatik ve stratejik amaç olarak görmektedir.[220]

[217] Light, "Russian Foreign Policy", a.g.e., s. 237.
[218] Indra Overland ve Kyrre Elvenes Brakhus, "Chinese Perspectives on Russian Oil and Gas", der. Jeronim Rerovic, Robert W. Ortung ve Andreas Wenger, **Russian Energy Power and Foreign Relations**, 2009, Routledge Press, ss. 201-221, s. 204.
[219] Larsson, "Tackling Dependency:...", a.g.e., s. 50.
[220] Ibid., s. 51.

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilere bakmak gerekirse, 1950'li yıllarda Moskova'nın Çin'in sanayileşmesine yönelik katkıları sayesinde Çin ve Sovyetler Birliği arasında yakın işbirliği kurulmuştur. Ancak özellikle Kruşçev'in komünist ve kapitalist devletlerarasında "barış içinde bir arada yaşama (peaceful coexistence)" politikası Çin ve Sovyetler arasında sorunlara neden olmuştur. 1976'da Mao'nun ölümü ve 1978'de Çin'in radikal devrimci politikalara yönelmeme kararı ikili ilişkilerin düzelmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Çin'in diğer devletlere müdahale etmeme politikası Pekin açısından olumlu sonuçlar oluşturmuştur. Sovyetlerin dağılması ile iki ülke arasında üst düzey ziyaretler yapılmış 1996'da RF ve Çin arasında "stratejik ortaklık" geliştirilmiştir.[221]

Putin'in başkanlığı döneminde iki ülke arasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2005 yılında imzalanan anlaşma ile sınır sorunu çözülmüştür. Bunların yanı sıra özellikle silah ticareti olmak üzere pek çok alanda ekonomik bağlantılar sağlanmıştır. Ayrıca askeri alanda da yakın işbirliği kurulmuştur ve "terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılık" ile mücadele için Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde politikalar geliştirilmektedir.[222]

RF ve Çin arasındaki ilişkilerin irdelenmesinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ele alınması ve RF'nin bu yapılanmaya yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi önem taşımaktadır. ŞİÖ; Rusya, Çin ve Orta Asya ülkelerinin "Şanghay Beşlisi" grubunu oluşturmaları sonucunda 15 Haziran 2001 tarihinde imzalanan anlaşma ile resmiyet

[221] Overland ve Brakhus, a.g.e., 202-203.

[222] Stent, a.g.e., s. 1100.

kazanmıştır. ŞİÖ'nün üyeleri arasında Rusya, Çin, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan bulunmaktadır.[223] ŞİÖ resmi olarak:

" politika, ticaret, ekonomi, savunma, hukuk, çevrenin korunması, kültür, bilim ve teknoloji, eğitim, enerji, ulaştırma, finans ve diğer alanlarda bölgesel işbirliğini teşvik etmeyi"[224]

amaçlanmaktadır. Bununla birlikte ŞİÖ çerçevesinde birleşik bir enerji politikası geliştirmek adına bir "Enerji Kulübü" kurulması temel hedeflerden biri durumundadır.[225] Ayrıca, Rusya ŞİÖ mekanizması ile Orta Asya'da Çin'in büyüyen ekonomik etkisini kırmayı ve Çin ile bölgesel birliktelik oluşturmayı amaçlarken ayını zamanda Çin'in bölgesel etkinliğini kullanarak bölgede var olan uzun süreli istikrarsızlığı gidermeye çalışmaktadır.[226]

Çin, büyüyen enerji ihtiyacı ile doğru orantılı olarak diplomasi, ekonomik yardım ve askeri ilişkiler gibi politika araçları ile enerji üreten ülkelerde etkinliğini artırmayı hedeflemektedir.[227] Orta Doğu'da var olan istikrarsızlık, önemli deniz yollarındaki Amerikan varlığı ve diğer sorunlar Çin'in Rusya ve Kazakistan gibi ülkelere yönelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Çin, 2001 yılında Rusya ile yapılan enerji ticaret anlaşmaları ile Doğu Sibirya'dan Çin'e uzanan günlük 400.000 varillik bir petrol boru hattı projesinin fizibilite çalışması hazırlanmıştır. Buna ek

[223] Kazantsev, a.g.e., s. 1079.
[224] "Charter of the Shanghai Cooperation Organization", **http://www.sectsco.org/EN/show.asp?id=69**, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2011.
[225] Kazantsev, a.g.e., s. 1079.
[226] Ibid., s. 1080.
[227] Dan Blumenthal, "Concerns with Respect to China's Energy Policy", s. 418-419, **http://www.aei.org/docLib/20080723_ChinaEnergyStrat.pdf**, Erişim Tarihi: 9 Şubat 2011.

olarak Çin ve Rusya Irkutsk ve Yakutya ile Çin piyasası arasında ilişkileri artırmak amacıyla doğal gaz bağlantısının kurulma olasılıklarını tartışmaktadırlar.[228]

Rusya ve Çin arasında ikili ilişkilerin gelişmesine karşın Çin'in yükselen ekonomisi, Rusya'nın uzak doğusunda büyüyen Çin nüfusu ve Çin'in artan enerji ihtiyacı Rusya açısından birtakım endişelere yol açmaktadır.[229] Ancak iki ülkenin ayrılıkçılık, radikal İslam, terörizm, demokratikleşme ve istikrar gibi konularda aynı görüşleri paylaşmaları iki ülke arasında "stratejik yakınlaşma" yaratmaktadır. Bu durumda enerji önemli bir yerde bulunmaktadır ve iki ülke arasındaki gerilimlere rağmen sürdürülebilir bir ittifak oluşumuna neden olabilir.[230]

D. Rusya Federasyonu– ABD İlişkileri ve Enerjinin Etkisi

RF dış politikasında Batı her zaman önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Batı, Rusya açısından "*Diğer (Other)*"i temsil etmektedir. Diğer taraftan Rus dış politikası güç ve modernleşmeye odaklanmak yerine değişen dünya koşullarına adapte olmayı ve "Diğer" tarafından tanınmayı hedeflemektedir. Genel anlamda Batı Rus dış politikasında farklı şekillerde algılanmaktadır. Belirli bir kesim Batı'yı barışçıl bir uygarlık gibi görürken bir diğer kesim ise tehlikeli bir varlık olarak algılamaktadır.[231]

[228] Amy Myers Jaffe ve Steven W. Lewis, "Beijing's Oil Diplomacy", , **Survival**, Cilt: 44, Sayı: 1 Bahar 2002, ss. 115-134, s. 125.
[229] Stent, a.g.e., s. 1100.
[230] Overland ve Brakhus, a.g.e., s. 214.
[231] Tsygankov, New Challenges for Putin's Foreign Policy, a.g.e., s. 153.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Rus siyasetinde liberal ideoloji etkinliğini artırmıştır ve bu doğrultuda Batılı ülke ve kurumlar ile işbirliği sürecinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle 1990'larda Sovyetlerin dağılması sonucu oluşan ekonomik darboğazdan kurtulmak amacıyla ABD ve Avrupa'ya yönelik politikalar önem kazanmıştır. Aynı zamanda Rus yönetiminin büyük bir bölümü finans ve mal piyasalarına girmeyi ve Rus halkı ise yurt dışında çalışmayı temel hedef olarak görmüştür. Bunun gerçekleşmesi için de Batının ekonomik ve finansal desteğine ihtiyaç duyulmuştur.[232]

RF'nin kurulması ile birlikte ilk Dış İşleri Bakanı Andrei Kozyrev'in liberal Batı yanlısı tutumu ve Batı'yı bir ortak olarak değerlendirmesi 90'ların ortasında etkisini kaybetmeye başlamıştır. Batı karşıtı düşüncelerin artmasında iki faktör etkili olmuştur. İlki ekonomik krizin ciddi boyutlara ulaşması ve Batı'nın ekonomik desteğinin yetersiz olması sonucu "şok terapi" politikasının yarar göstermemesidir. İkinci faktör ise NATO'nun genişleme planları ve eski Yugoslavya'yı bombalaması Batı'ya karşı olan halk desteğinin azalmasına neden olmuştur. Özellikle Kosova olayında ABD'nin Rusya ve BM'nin isteklerini göz ardı etmesi ilişkilerin azalmasına yol açmıştır.[233]

Putin, başkanlığının ilk yıllarında "çok kutupluluk" anlayışına dayanan resmi söylem dışına çıkarak Batı, özellikle ABD ile ilişkilerde, dış politika hedefi olarak

[232] Selezneva, a.g.e., s. 13.
[233] Ibid., s. 15-16.

"önce Rusya", araç olarak ise "aktif katılım" anlayışını benimsemiştir.[234] Bunun yanı sıra Putin ABD ile ilişkileri Rusya'nın dünya ekonomisine girişi için bir vasıta olarak görmektedir.[235] Örneğin, RF'nn DTÖ'ye girişi Putin için büyük önem taşımaktadır. DTÖ üyeliği, uluslararası anlamda ekonomik bütünleşmenin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Örneğin; DTÖ üyeliği ile RF pek çok sanayi kolu için gerekli olan doğrudan yabancı yatırımların ve rekabetin artması gibi avantajlar sağlamayı amaçlamaktadır.[236]

RF ve ABD ile ilişkilerin bir diğer ayağını ise NATO genişlemesi ve RF-NATO arasındaki ilişkiler oluşturmaktadır. NATO genişlemesi, RF açısından büyük ölçüde bir tehdit olarak algılanmaktadır. 2007 yılında düzenlenen Münih güvenlik Konferansı'nda Putin NATO genişlemesini kastederek; "genişlemenin ittifakın ve Avrupa güvenliğinin sağlanmasında herhangi bir etkisinin olmadığını belirterek bu durumun karşılıklı güven duygusunun azalmasına neden olduğunu"[237] belirtmektedir. Dimitri Danilov'a göre Rusya'nın NATO'ya yönelik tutumu ile NATO genişlemesindeki rolü birbiriyle bağlantılıdır. RF, NATO ile olan ilişkilerini genişleme bağlamında ittifakın dönüşümüne göre şekillendirmektedir. Buna ek

[234] Sergei Medvedev, "Rethinking the National Interests: Putin's turn in Russian Foreign Policy", **The Marshall Center Papers**, Sayı: 6, s. 46, **http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA484508&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf**, Erişim Tarihi: 13 Şubat 2011.

[235] Alexey Pushkov, "Putin at the Helm" der. Dov Lynch, **What Russia Sees**, Institute for Security Studies, Chailot Paper, Sayı: 74, Ocak 2005, s. 53. **www.iss-eu.org/chaillot/chai74.pdf**, Erişim Tarihi: 11 Şubat 2011.

[236] Anders Aslund, "Why Doesn't Russia Join the WTO?", **Washington Quarterly**, , Cilt: 33, Sayı: 2, Nisan 2010, ss.49-63, s. 50.

[237]Vladimir Putin, "Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy" **http://www.securityconference.de/archive/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=179&,** Erişim Tarihi: 25 Ocak 2011

olarak RF'nin genişlemedeki durumu NATO ile olan ilişkilerin doğası ile tanımlanmaktadır.[238]

İki aktör arasındaki ilişkiler 1997 yılının Mayıs ayındaki NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi'nin kurulması ile başlamıştır. Ancak NATO'nun Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'ya yönelik "*açık kapı-open door*" politikası Rusya'nın endişelerini artırmıştır.[239] NATO, resmi söylemi çerçevesinde açık kapı politikası ile ittifakın değerlerini paylaşan tüm Avrupa demokrasilerini Avrupa-Atlantik yapısı içerisinde bütünleşmelerini amaçlamaktadır.[240] Kosova krizi sonrasında Rusya ve NATO arasındaki sorunlar halledilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda 28 Mayıs 2002 tarihinde İlişkilerin Yeni Şekline Yönelik Roma Deklarasyonu ile NATO-Rusya Konseyi (NRC) kurulmuştur. Bu yapılanma ile Rusya ve NATO üyesi ülkeler arasında yuvarlak masa diyalogu ve karşılıklı çıkar doğrultusunda da ortak karar alanları geliştirilmiştir.[241] RF, NRC içerisinde uluslararası terörle mücadele, barışın korunması, acil eylem planı, savunmanın geliştirilmesi ve kitle imha silahlarının yayılmasının engellenmesine yönelik alanlarda söz sahibi olmuştur.[242]

9 Eylül terörist saldırıları ile sonrası RF ve ABD arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası oluşturmuş ve birbirlerine güven çerçevesinde bir ortaklık meydana getirilmiştir. Bu ilişkilerin yeniden canlanmasında Moskova ve Washington'ın El-

[238] Dmitry Danilov, "Russia and European Security", der. Dov Lynch, **What Russia Sees**, Institute for Security Studies, Chailot Paper, Sayı: 74, Ocak 2005, s. 53. **www.iss-eu.org/chaillot/chai74.pdf**, Erişim Tarihi: 11 Şubat 2011.
[239] Light, "Russian Foreign Policy" a.g.e., s. 238.
[240]"Strategic Concept for all Defence and Security of The Members ot the North Atlantic Treaty Organization", 2010, **http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf**, Erişim Tarihi: 28 Şubat 2011.
[241]Danilov, a.g.e., s. 80.
[242] Light, "Russian Foreign Policy" a.g.e., s. 238.

Kaide örgütünün bertaraf edilmesine yönelik paylaştıkları ortak yarar etkili olmuştur. Bunun yanı sıra Putin, Amerika'nın terör karşıtı kampanyasını destekleyerek Rusya'nın Çeçenistan'daki askeri operasyonlarına yönelik Amerikan eleştirilerini hafifletmek istemiştir.[243] El-Kaide'ye yönelik terör karşıtı operasyonların Orta Asya'dan yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Terör karşıtı koalisyon Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan gibi dört Orta Asya ülkesinde askeri üs açmıştır. İlk başta RF, bu gelişme karşısında direniş göstermeyerek bölgedeki ülkelerle olan ilişkilerinin zedelenmesini istememiştir.[244]

RF içerisindeki siyasi gruplar arasında Orta Asya'daki Amerikan askeri varlığı olumsuz düşüncelerin doğmasına sebep olmuştur. ABD'nin askeri üsleri vasıtasıyla Rusya'yı çevrelediği ve Rusya etrafında bir güvenlik kuşağı (*cordon sanitaire*) oluşturulduğundan endişe duyulmuştur.[245] RF, NATO'nun bu tutumuna resmi belgelerinde de değinmektedir. Örneğin; NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'ı ittifakın üyesi haline getirme planları ve NATO'nun askeri yapılanmasının Rus sınırlarına yaklaşmasının RF ve NATO arasındaki ortak çalışmanın etkisizleşmesine neden olacağı belirtilmektedir.[246]

Bu noktada 20 Kasım 2010 tarihinde Lizbon'da gerçekleşen üçüncü NATO-Rusya Konseyi (NRC) zirvesi ikili ilişkiler konusunda önemli bir aşama kaydetmiştir. Zirve sonrası yapılan açıklamada "karşılıklı güven, şeffaflık ve

[243] Stent, a.g.e., s. 1095.
[244] Kazantsev, a.g.e., s. 1081.
[245] Ibid., s. 1082.
[246] "The Foreign Policy Concept of Russian Federeation", 12 Temmuz 2008, **http://www.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb?OpenDocument,** Erişim Tarihi: 5 Eylül 2010.

öngörülebilirlik ilkeleri doğrultusunda ve Avrupa-Atlantik bölgesinde barış, güvenlik ve istikrar için bir ortak alan oluşturma amacıyla stratejik ortaklığın adımlarının atıldığı" belirtilmiştir. Bu doğrultuda iki aktör arasında ilk kez 21. Yüzyıl Ortak Güvenlik Sorunları Ortak Değerlendirmesi onaylandı. Ayrıca, ortak balistik füze tehdidi değerlendirmesi çerçevesinde Füze Savunma İşbirliği'nin devamına karar verilmiştir. Bunlara ek olarak Afganistan ve tüm bölgenin istikrarlaşmasına yönelik yardım konusunda ortak kararlılık benimsenmiştir.[247] Rusya'nın NATO genişlemesine yönelik tavrı olumsuz olmasına karşın Lizbon'da gerçekleşen zirve ikili ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir adımı oluşturmaktadır.

NATO genişlemesinden farlı olarak silahların kontrolü sorunu da Rusya ve ABD arasındaki bir diğer anlaşmazlık konusudur. İlk olarak, 1993 Ocak ayında imzalanan ikinci Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması (START) ile RF ve ABD arasındaki gelişme göstermiştir. Bu anlaşma karşılıklı nükleer silah savaş başlıklarının 3.500'e, Amerikan denizaltı nükleer savaş başlıklarının yarı yarıya ve Rusya'nın kıtalararası füzelerin azaltılmasını öngörmekteydi. 2001 Aralık ayında ise ABD 1972 tarihli Anti-Balistik Füze (ABM), Rusya ise START anlaşmalarından tek taraflı olarak çekildiklerini belirtmişlerdir. ABD anlaşmadan çekildikten sonra Ulusal Füze Savunma (NMD) sistemini geliştirmeye başlamıştır ve bu yönde de Doğu Avrupa'ya (Çek Cumhuriyeti'ne radar sistemi ve Polonya'ya 10 avcı uçağı olmak üzere) sistem gereğince yerleştirilmiştir. Bu gelişmeler de RF'nin güvenliğini tehdit ettiği resmi çevrelerce eleştirilmiştir.[248] 2009 yılında yayınlanan güvenlik stratejisinde de NATO'nun doğu genişlemesine ve Orta Avrupa'da Rusya'nın

[247]"NATO-Russia set on path towards strategic partnership" 20 Kasım 2010, **http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_68876.htm**, Erişim Tarihi: 28 Şubat 2011.
[248] Light, "Russian Foreign Policy" a.g.e., s. 239.

nükleer etkisini zayıflatmaya yönelik Amerikan girişimlerine olan olumsuz bakış açısı yer almaktadır.[249]

İki ülke arasında gerginliğin artmasına neden olan bir diğer gelişme ise 1990 yılında imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)'dır. 19 Kasım 1990 tarihinde yirmi iki ülkenin katılımıyla Paris'te imzalanmıştır ve Avrupa için büyük tehdit oluşturan konvansiyonel saldırı araçlarının (tank, zırhlı araçlar, ağır silahlar, savaş helikopterleri ve uçakları) azaltılmasına yönelik bir anlaşmadır. Yasal bağlayıcılığı bulunan bu anlaşma o dönemde NATO üyesi devletlerin oluşturduğu Batı Grubu ile eski Varşova Paktı üyelerinin yer aldığı ülkelerin bulunduğu Doğu Grubu arasında Avrupa'ya yönelik sınırlamaları belirlemiştir.[250] Ancak, Rusya AKKA'nın miladını doldurduğunu, Soğuk Savaş ürünü olduğunu ve Rus ordusuna getirdiği sınırlamalar nedeniyle Güney Kafkasya'da ortaya çıkan sorunlara çözüm üretemediğini düşünmektedir.[251] Bu doğrultuda Kasım 1999'da İstanbul'da gerçekleşen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) zirvesinde AKKA anlaşması yeniden görüşülmüştür. 2000 yılında Rusya tarafından onaylanmasına karşın NATO üyeleri ise Rusya'nın Gürcistan ve Moldova'dan askerlerini geri çekene kadar onaylamayı reddetmiştir. Bu nedenle Rus Dış İşleri Bakanlığı da NATO'nun bu isteğini kabul etmeyerek Aralık 2007'de AKKA anlaşmasının askıya alındığını belirtmiştir.[252] Kısacası, 2009 yılında yayınlanan güvenlik stratejisinde de NATO'nun doğu genişlemesine ve Orta Avrupa'da Rusya'nın nükleer etkisini

[249] Penkova, a.g.e., s. 5.
[250] "CFE: Conventional Forces in Europe Treaty", **http://www.fas.org/nuke/control/cfe/index.html**, Erişim Tarihi: 1 Mart 2011.
[251] F. Stephen Larrabee, "Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics", **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 33-52, s. 35.
[252] Light, "Russian Foreign Policy" a.g.e., s. 239-240.

zayıflatmaya yönelik Amerikan girişimlerine olan olumsuz bakış açısı yer almaktadır.[253]

ABD dış politikası ve jeopolitiği açısından Rusya önemli bir konumda bulunmaktadır. Öncelikle RF, Amerika'nın Orta Doğu, Çin ve Avrupa gibi bölgelerle ilişkisinde bağlantı noktasını oluşturmaktadır. İkinci olarak eski Sovyet ülkelerindeki istikrarsızlıklar Amerika'ya fırsatlar sağladığı gibi potansiyel tehditler de oluşturmaktadır. Üçüncüsü ise ABD'nin örneğin terörle mücadele gibi konularda Rusya ile ilişkileri jeopolitik açıdan büyük önem teşkil etmektedir.[254] ABD'nin Sovyet sonrası alana yönelik politikaları 1990'larda şekillenmeye başlamıştır. Bölgede demokrasinin, insan hakları ve ekonomik kalkınmanın artırılması için Rusya'nın çevrelenmesi, İran'ın dışlanması, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkeleri desteklemek, alternatif enerji kaynakları geliştirmek ve bölgede etkinliğini büyütmek gibi politikalar belirlenmiştir.[255]

Bu noktada Obama yönetimi de Rusya ile ilişkilerde yeniden diyalog oluşturma çabası içerisine girmiştir. Şubat 2009'da Amerikan başkan yardımcısı Biden'ın Münih konuşmasında Amerika ve Rusya ikili ilişkilerinin yeniden düzenlemesi (*re-set*) amaçlanmıştır.[256] 2010 Mayıs ayında Obama yönetiminin Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde RF ile karşılıklı çıkarlar çerçevesinde "istikrarlı, geçici olmayan, çok boyutlu" bir ilişki planlanmaktadır. Bunun yanı sıra, strateji

[253] Penkova, a.g.e., s. 5.
[254] Dimitry Shlapentokh, "Russia's Approach to USA: Between Hate and Love", **Perceptions: Journal Of International Affairs**, Cilt: 11, Sayı: 3-4, Güz-Kış 2006, ss. 85-102, s. 85-86.
[255] Fredholm, a.g.e., s. 23.
[256] Jim Nichol, "Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests", **CRS Report for Congress**, 2011, s. 34, **http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33407.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Şubat 2011.

belgesinde küresel çapta nükleer silahların yayılmasını önleme, aşırıcılıkla mücadele, ticaret ve yatırım anlaşmaları düzenleme ve Rusya ile Avrupa ve Asya'nın ortağı olarak gibi alanlarda ikili işbirliğinin artırılması amaçlanmaktadır.[257]

Son yıllarda RF ve ABD arasındaki siyasi ilişkilerin oluşmasında enerjinin de önemli bir faktör olduğuna dikkat çekilmesi gerekmektedir. Özellikle petrol Amerikan ekonomisinin şekillenmesi ve süper güç statüsünün oluşmasında etkili olmuştur. Amerika 1940'larda ithal etmeye başlamıştır ve bundan itibaren petrolün güvenli bir şekilde dünya piyasalarına ulaşması ABD'nin dış politika hedeflerinden biri haline gelmiştir. Buna ek olarak Amerikan iç petrol tüketimi 1970'lerde artmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1973'te %34 olan petrol ithalat oranı 2007 itibariyle %60'lara ulaşmıştır.[258] 2000'li yıllardan itibaren Amerikan enerji stratejisinde kaynakların farklılaşması, tüketimin azaltılması ve Orta Doğu ve Afrika'da istikrarı sağlama gibi ilkeler benimsenmiştir.[259]

Terörle savaş sırasında Orta Asya'da kazanılan üsler sonrası Hazar Denizi enerji kaynakları ve rotaları Rus dış politikası açısından büyük önem arz etmeye başlamıştır. Terörle savaş sırasında Amerika'nın Taliban'ı kısa sürede etkisiz hale getirmesi askeri açıdan üstünlüğünü kanıtlama ve Avrasya hükümetlerince de destek sağlamasına neden olmuştur.[260] Alınan bu destek ile Amerika liderliğinde Rus bölgesini baypas edecek ve Avrupa'nın Rus kaynaklarına bağımlılığını azaltacak ve Kafkasya'dan geçecek bir petrol ve gaz boru hattı planı geliştirilmiştir. Bunun yanı

[257] Ibid., s. 36.
[258] Peter Rutland, "US Energy Policy and the Former Soviet Union: Parallel Tracks", der. Jeronim Rerovic, Robert W. Ortung ve Andreas Wenger, **Russian Energy Power and Foreign Relations**, 2009, içinde, Routledge Press, ss. 181-200, s. 188.
[259] Ibid., s. 189.
[260] Sander Hansen, "Pipeline Politics; The Struggle for Control of the Eurasian Energy Resources", Nisan 2003, The Clingendael Energy Programme, s. 43, **http://www.clingendael.nl/publications/2003/20030400_ciep_paper_hansen.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2010.

sıra Amerikan şirketleri ise Azerbaycan ve Kazakistan ile daha rahat çalışma fırsatı yakalamıştır.[261] Amerikan desteği ile yasal çerçevesi 1999'da tamamlanan bu boru hattı Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye hattında inşa edilen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattıdır.

ABD'nin Rusya'nın sınır bölgelerindeki politikalarına karşı olarak RF ise Kuzey Akım, Mavi Akım ve Güney Akım gibi projelerle ülkenin enerji alanındaki etkinliğini tekrar kurmaya çalışmaktadır.[262] Aynı zamanda Moskova bu tip tehditlere önlem olarak askeri gücünü artırmayı ve enerji ithalatını silah olarak kullanmayı politika olarak benimsemektedir. Ayrıca, düşman ülkelere karşı enerji tedariki kesilirken, dost ülkelere yönelik ise bu ülkelerin şirketleri Rus petrol ve gaz alanlarında hisse ya da fiyat düşürme politikaları ile ödüllendirilmektedir.[263] Rusya'nın bu şekilde davranmasında Gürcistan ve Ukrayna gibi transit ülkelerde meydana gelen "*renkli devrimler*" etkili olmuştur. Ayrıca dünyanın üçüncü büyük petrol rezervlerine sahip olan Irak'a yönelik Amerikan müdahalesi de Rus çıkarlarına ters düşmüştür. Kısacası, tüm bu gelişmeler 1990'da başlayıp 2000'li yıllara kadar devam eden geleneksel Batı yanlısı ilişkilerin 2000'li yılların ortalarında gerilmesine ve Rusya'nın bağımsız bir güç olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.[264]

İki ülkenin Orta Asya'ya yönelik enerji politikalarına ek olarak iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinin irdelenmesi yararlı olacaktır. İlk olarak, Rusya'daki en büyük Amerikan yatırımı 1,500 km uzunluğunda ve 1 milyar dolar değerinde olan

[261] Rutland, a.g.e., s. 190.
[262] Light, "Russian Foreign Policy" a.g.e., s. 240.
[263] Rutland, a.g.e., s. 195.
[264] Trenin, a.g.e., s. 16.

Kazakistan'dan Novorosisk'e uzanan petrol boru hattı inşasıdır. 1993 yılında ise Texaco (şu an Chevron) %50 hisse ile Kazakistan'ın Cengiz sahasını ExxonMobil, Kazakhoil ve Rus şirketi olan LUKarco ile geliştirmeye yönelik yatırımlarda bulunmuştur. Chevron ve Lukoil 1999'da Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nu kurarak günlük hacmi 600.000 varil olan bir boru hattı inşa etmişlerdir.[265] Rusya'ya gelince, Lukoil Amerikan enerji piyasasına giren tek Rus şirketidir. 2000 yılında Gety Petrol'ün denetimini alarak 1,300 yakıt istasyonun sahibi olmuştur. Ayrıca, 2004 yılında ise ortağı olan ConocoPhilips'ten 779 adet perakende satış noktası satın almıştır. Bunun yanı sıra, Rusya'nın kuzeyinde elde edilen petrolün bir kısmını saklamak amacıyla ABD'de rafineri inşa etmeyi planlamaktadır. Buna ek olarak ortağı ConocoPhilips ile Rus ham petrolünü işlemek amacıyla Amerika'nın doğu kıyılarında yeni rafineri kurma amacındanır.[266]

Özetle; enerji konuları Rusya ve Amerika arasındaki ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Rusya kendi enerji kaynakları için yeni piyasa aramakta ve yüksek risk taşıyan ve teknoloji gerektiren Sakhalin gibi alanlarda yatırım çekmeye çalışmaktayken Amerika ise enerji tedarikini çeşitlendirmeyi ve istikrarlı bir yapıya sahip olmayan Basra Körfezi'ne olan bağımlığını azaltmak istemektedir. Ayrıca Amerika günlük 20 milyon varil tüketimi ve günlük 11 milyon varil ihracat oranlarıyla Rusya'daki enerjiye yönelik gelişmeleri takip etmektedir. Rusya ve Amerika arasındaki enerji alanındaki yakınlaşmanın bir diğer ayağını ise sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) oluşturmaktadır. LNG ile Rus gazı daha kısa ve daha güvenli bir şekilde Amerika'nın Atlantik kıyılarına ulaşmaktadır.

[265] Rutland, a.g.e., s. 187.
[266] Poussenkova, a.g.e., s. 109-110.

Diğer bir taraftan Amerika'nın enerji ortağı olması Gazprom'un 20 milyar dolar değerindeki Shtokman LNG projesi için önemlidir. Böylece gerekli yatırım sağlanırken Rusya'nın da Amerikan gaz piyasasına girmesi kolaylaşmaktadır. Son olarak Doğu Asya'daki enerji güvenliği Moskova ve Washington arasındaki enerji işbirliğinin öncelikleri arasındadır. Doğu Asya'nın Basra Körfezi petrolüne olan bağımlılığını azaltmaya yönelik Amerikan Rus işbirliği ile Asya-Pasifik bölgesinde petrol tedarikinin çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir.[267]

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu yeni kurulan RF dış politikasında kimlik bunalımına girmiştir. Bu bağlamda Rus siyasi çevrelerinde Batıcı/Entegrasyonist (Westernizer/Integrationist), Avrasyacı/Dengeleyici (Eurasianist/Balancers) ve Rus Milliyetçiliği (Great-Russians/Imperialists) yaklaşımları ön plana çıkmıştır. RF'nin ilk yıllarında Kozirev'in desteklediği Batıcı yaklaşım ön plana çıkmıştır. 90'lı yılların ortalarında ise Primakov'un önemsediği Avrasyacı yaklaşım dış politikada önem kazanmıştır. 2000'li yılların başlamasıyla birlikte de uzlaşmacı ve pragmatik bir dış politika izlenmektedir

Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucu yakın coğrafyasında BDT aracılığı ile ilişkileri güçlendirmeye çalışmıştır ancak BDT'nin aktif bir şekilde çalışmaması sonucu yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerle sorunlar yaşamıştır. Çin'e gelindiğinde 1950'li yıllarda ideolojik anlamda ilişkiler güçlendirilirken 1960'lı yıllarda Kruşçev'in "barış içinde bir arada yaşama (peaceful coexistence)" ve 1970'li yıllarda ise Çin'in ekonomi politikasını değiştirmesi sonucu ikili ilişkiler zayıflamıştır. ABD

[267] Bochkarev, a.g.e., s. 6-7.

ile ilişkilerde ise ilk yıllarda ekonomik alanda olumlu politikalar izlenirken Kosova olayı ve NATO genişlemeleri ilişkileri gerginleştirmiştir.

2000 yılından itibaren RF, Sovyet sonrası alanda BDT'nin etkisizliği nedeniyle Rus yanlısı ekonomik ve siyasi yapılanmalar oluşturulurken bu ülkelerle boru hattı, fiyat ve şirket satın alma anlaşmaları yapılarak enerji etkin bir şekilde kullanılmıştır. Çin'in de son yıllarda ekonomik gelişmeler göstermesi bu ülkenin enerji ihtiyacını artırmıştır. Enerji ve diğer alanlarda faaliyet göstermek amacıyla RF ve Çin'in liderliğinde ŞİÖ kurulmuştur. Bu yapılanma sayesinde terörizme, ayrılıkçılığa ve aşırıcılığa karşı ortak hareket etme kararı alınmıştır. ABD ile ilişkiler 9 Eylül saldırıları sonucu terörizmle savaş kampanyası sonucu güçlenmiştir. RF bu kampanya sayesinde kendisi için de tehdit oluşturan terörist grupları yenilgiye uğramasını sağlamıştır. Ancak, terörle savaş sırasında Amerika'nın Orta Asya'da üs kurması ve tek taraflı olarak anti balistik füze anlaşmasını feshetmesi ilişkileri gerginleştirmiştir. Bu gelişmeler karşısında RF enerji kozu sayesinde bazı Amerikan enerji şirketlerinin Rus şirketlerce satın alınması sonucu ABD ile ekonomik ilişkileri güçlendirmiştir.

Özetlemek gerekirse, 2000'de Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte Rus dış politikasında pragmatist, çok kutuplu ve çok yönlü diplomasi dış politikada hâkimiyet kazanmıştır. Dış politikada enerjinin etkin bir hale gelmesi Putin dönemiyle birlikte başlamıştır. Bu nedenle Doğal kaynakların ithalatı ve Rusya'nın transit geçiş olanaklarını kullanılarak Avrupa ve Asya-Pasifik arasında bağlantı kurulması, enerji koridoru unvanının kazanılması ve Hazar petrollerinin Batı

piyasalarına taşınması planlanmaktadır. Bunun yanı sıra enerji dış politikada ekonomik ve siyasi bir baskı aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Enerji tedarikin kesilmesi, tedarikin kesilmesi yönünde tehditte bulunmak, fiyatlandırma politikası uygulamak, var olan enerji borçlarını kullanmak, yeni enerji borçları yaratmak ve şirketleri ve altyapıları devralmak enerjinin araç olarak kullanıldığının kanıtlarıdır.

III. BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ ÇERÇEVESİNDE AVRUPA ENERJİ POLİTİKASININ GELİŞİMİ

Enerji güvenliğinin sağlanması ve enerji tedarikinin düzenlenmesi gibi konular enerji politikası içerisinde giderek siyasallaşan bir boyut kazanmaktadır. Enerji, petrol ve doğal gaz dışında artan talebi karşılayacak kaynaklar oluşmadığı müddetçe gelecekteki siyasi ilişkileri şekillendirecektir.[268] Avrupa Birliği'nin gelişiminde 1951 tarihinde kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve 1957 tarihli Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu gibi enerji odaklı kurumlar pay sahibi olmasına karşın, günümüzde enerji Birlik üye ülkelerinin inisiyatifine bırakılmış durumdadır. Üye ülkeler kendi enerji politikalarını jeostratejik faktörler çerçevesinde oluşturmaktadırlar. Son zamanlarda ithalattaki artan bağımlılık ve artan talep üye ülkelerin enerji güvenliklerini tehdit etmektedir. Bu nedenle üye ülkelerce AB seviyesinde daha güçlü ve uyumlu bir enerji politikası olması gerektiği tartışmaları önem kazanmaktadır.[269] Bu açıklamalar ışığında enerji güvenliği, Birliğin enerji durumu ve AB Enerji Politikası'na yönelik 2000 yılında yayınlanan "Yeşil Kitap: Enerji Arz Güvenliği'ne Yönelik Avrupa Stratejisi" ve 2006 'da kabul edilen "Yeşil Kitap: Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi" belgeleri çerçevesinde enerji bağımlılığına yönelik politikaları değerlendirilecektir.

---

[268] Chirstophe-Alexandre Paillard, "Russia and Europe's Mutual Energy Dependency", **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 65-84, s. 65.

[269] Oliver Geden, Clémence Marcelis ve Andreas Maurer, "Perspectives for the European Union's External Energy Policy: Discourse Ideas and Interests in Germany, the UK, Poland and France", **German Institute for International and Security Affairs (SWP)**, Working Paper FG 1, 17 Aralık 2006, s. 4 **http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/External_KS_Energy_Policy__Dez_OG_.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Mart 2011.

1. Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği UEA'ya göre " enerjiye, çevreye yönelik kaygıları göz önüne alarak makul fiyatlarda kesintiye uğramadan ulaşma" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca UEA enerji güvenliği uzun dönemli ve kısa dönemli olarak ayırmaktadır. Uzun dönem enerji güvenliği ekonomik kalkınma ve çevresel ihtiyaçlar ışığında enerji tedarikine yönelik yapılan yatırımlardır. Diğer yanda kısa dönem enerji güvenliğinde ise enerjinin tedarik ve talebinde meydana gelebilecek ani değişimlere cevap verebilecek enerji sisteminin oluşturulmasıdır.[270] Daha da önemlisi, enerji güvenliği çok yönlü bir kavramdır. Petrol ve gazın sürdürülebilirliği, fiyat ve cevre konuları "enerji politikasının" oluşturan üç önemli etmendir. Bunların yanı sıra enerji etkinliği, hissedarlık, alternatif yakıtlar, ikame seçenekleri, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, değişen enerji türleri ve atıl kapasite gibi gelişmeler enerji güvenliğini ilgilendirmektedir.[271]

Enerji güvenliği enerji politikasının en önemli maddelerinden biridir. Bu kavram mikro ve makro ekonomi bağlamında önemli bir yer tutmaktadır. Enerjinin ithalatı ve ihracatı ödemeler dengesinde etkiler oluşturmasının yanı sıra; sübvansiyonlar, vergilendirme ve devlet mülkiyetindeki şirketlerin gelirleri devletlerin bütçelerinde de değişimler yaratmaktadır. Kısacası enerjinin yarattığı

[270]International Energy Agency, "Energy Security", **http://www.iea.org/subjectqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=4103,** Erişim Tarihi: 2 Nisan 2010.
[271] Bas P. Percival, "The Risk of Energy Securitization on the Eurasian Continent", **Clingendael International Energy Programme Briefing Papers**, Temmuz 2008, s. 3, **http://www.clingendael.nl/publications/2008/20080700_ciep_briefing_paper_percival.pdf**, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2010.

maliyetler enflasyon oranına ve uluslararası rekabette ülkelerin ekonomilerinde önemli bir etkeni oluşturmaktadır.[272]

Günümüzdeki enerji güvenliği sistemi 1973 yılında meydana gelen Arap petrol ambargosu sonucu sanayileşmiş ülkelerin tedarik kesintilerine karşı enerji politikalarında işbirliği kurmak ve ihracatçı ülkelerin ileride enerjiyi "silah" gibi kullanmalarını caydırmak için tepki olarak ortaya çıkmıştır.[273] Petrol fiyatlarının hızla arttığı 1970'li yıllarda önlenemez enflasyon artışı, yüksek işsizlik oranları, büyüyen hükümet harcamaları, kar oranlarında ve üretkenlikte azalış ve üretimin uluslararalılaşma eğilimi bulunmaktaydı.[274]

Enerji güvenliği fiyat açısından incelediğinde güvenlik fiyatlardaki ani dalgalanmaların aza indirgenmesi ile sağlanabilir. Petrol fiyatları ürünün kalitesi, bulunduğu bölge, vergi ve faiz oranları gibi pek çok nedenden ötürü ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Petrol fiyatlarındaki değişimler hem üretici hem de tüketici ülkeleri etkilemektedir. Kısa dönemde yüksek fiyatlar üreticiler adına kar getirse de fiyat artışının devamı ekonomik refahın yavaşlamasına, muhafazakârlaşmanın artmasına ve diğer yakıt kaynaklarının değişmesine neden olmaktadır. Bu nedenle hem üretici hem de tüketici ülkeler enerji kaynaklarına "makul" fiyatlarda ulaşmak istemektedir.[275]

---

[272] Aad Correlje ve Coby van der Linde, "Energy Supply Security and Geopolitics: A European Perspective, **Energy Policy**, Cilt: 34, Sayı: 5, Mart 2006, ss. 532-543, s. 543.
[273] Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security", **Foreign Affairs**, Mart/Nisan 2006, Cilt: 85, Sayı: 2, ss. 69-82,s. 75.
[274] Lynne Chester, "Conceptualising Energy Security and Explicit Its Polysemic Nature", **Energy Policy**, Cilt: 38, Sayı: 2, Şubat 2010, ss. 887-895, s. 888.
[275] Gawdat Bahgat, "Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities", **International Affairs**, Cilt: 82, Sayı: 5, Eylül 2006, ss. 961-975, s. 965.

Enerji güvenliği arz ve talep güvenliği olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Enerji ithal eden ülkeler arz güvenliğinin, enerji ihraç eden ülkeler ise talep güvenliğinin garanti altına alınmasına önem vermektedirler. Bu durum da bağımlılığa işaret etmektedir.[276] Üretici ülkelerde üretici talep güvenliğine yönelik birtakım endişeler duymaktadırlar. Petrol talebini yavaşlatıp diğer enerji kaynaklarına olan talebi artıran politikalar ile OPEC ülkelerinin ekonomilerini farklılaştırmada yaptıkları hatalar ve petrol gelirlerine aşırı bağımlılık endişelerin temelini oluşturmaktadır. Bu durumda sadece üreticilerin tüketicilere olan bağımlılıklarından ziyade gelecekte üreticiler ve tüketiciler arasında karşılıklı bağımlılığa odaklanılacaktır.[277]

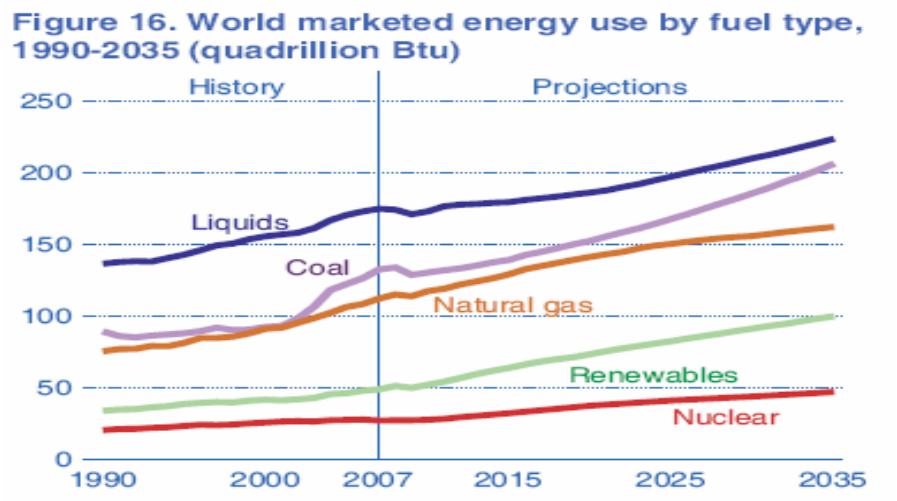
Son on yıl içerisinde enerji güvenliğini etkileyen gelişmeler arasında Çin ve Hindistan gibi yeni tüketicilerin oluşması, petrol ve gaz rezervlerinde artan kıtlık, sondaj, üretim, depolama ve ulaştırma maliyetlerinin yükselmesi, petrol ve gaz piyasalarında devletin rolünün giderek artması ve "enerji siyaseti" anlayışının küresel hale gelmesi sayılabilir. Petrol ve gaz talebinin artması, üretici ülkelerde meydana gelen istikrarsızlar, devlet mülkiyetinde enerji şirketlerinin oluşması ve "*ucuz petrol*" devrinin kapanması üretici ve tüketici ülkeler arasındaki dengeyi değiştirmeye başlamıştır. Bu durum üretici ve tüketici ülkeler arasındaki rekabeti etkilemekte ve *satıcı piyasasının (sellers' market)* oluşmasına neden olmaktadır.[278]

[276] Percival, a.g.e., s. 5.
[277] Bahgat, a.g.e., s. 966.
[278] Frank Umbach, "Global Energy Security and The Implicatons for EU", **Energy Policy**, Cilt:38, Sayı: 3, Mart 2010, ss. 1229-1240, s. 1230.

Enerji güvenliğini önemli kılan bir diğer boyut da güvenliğe yönelik oluşabilecek tehditlerdir. Bu tehditleri küresel çapta ekonomik büyümeyi engelleyecek ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunlar, küresel veya bölgesel doğa olayları (iklim değişikliği, sel, kuraklık,...) sonucu oluşabilecek enerji üretiminde kesintiler ve kazalar ve terörist saldırılar sonucu meydana gelebilecek sorunlar olarak sıralanabilir.[279]

2025-2030 yıllarına kadar küresel enerji talebinin %55'e ulaşacak olması, petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bölümünün Orta Doğu ve Arap Körfezi'nde yer almasına karşın bu alanlara yeterli yatırımın yapılıp yapılmaması, tüketici ülkelerin petrol ve gaz ithalatına bağımlı olmaları kısa dönem enerji risklerini artırmaktadır.[280]

Şekil 1: Enerji Türüne Göre Dünyada Kullanılan Enerji (1990-2035)

Kaynak: IEA

[279] V. E. Fortov, A. A. Makarov ve T. A. Mitrova, "Global Energy Security: Problems and Solutions", **Herald of the Russian Academy of Sciences**, Cilt: 77, Sayı: 1, 2007, ss. 7-14, s. 7.
[280] Umbach, a.g.e., s. 1231.

Grafikten de anlaşılacağı üzere, tüm enerji kaynaklarının kullanımı giderek artmaktadır. Sıvı yakıtların tüketimi 2007'den 2035 yılına kadar yıllık % 0,9 artarken toplam enerji talebi % 1,4 oranında artmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları yıllık % 2,6'lık bir oranla dünya enerji tüketiminde payını artırmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artmasında öngörülen petrol fiyatları ve çevresel endişeler önemli bir rol oynamaktadır. Dünyadaki toplam doğal gaz tüketimi yılda ortalama % 1,3 oranında yükselmektedir ve elektrik sektöründe de payını % 1,6'ya çıkartmaktadır.[281]

Enerji güvenliğinin sağlanabilmesi adına pek çok politika geliştirilmektedir. Daniel Yergin'e göre ilk olarak enerji tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi amaçlanmalıdır. İkinci olarak ortaya çıkabilecek enerji şoklarına ve kesintilerine karşı enerji arz sistemi oluşturulmalıdır. Üçüncü olarak enerji piyasasında tüm tüketicilerin birlik içinde hareket etmeleri gerekmektedir. Son olarak ise iyi işleyen bir piyasa için bilgi paylaşımı olmalıdır. Herhangi bir kesinti karşısında da hükümet ve özel sektör katkıda bulunmalıdır.[282]

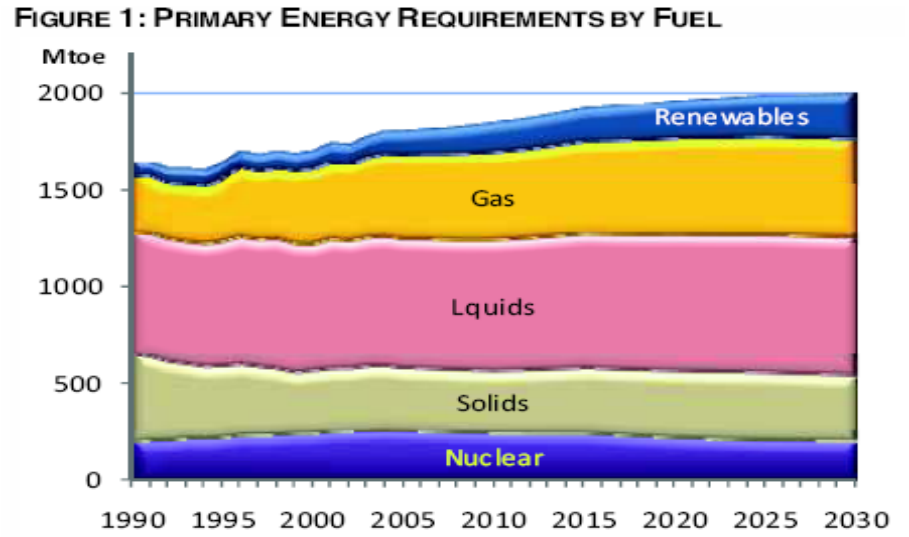
II. Avrupa Birliği Enerji Durumu

Avrupa Birliği enerji alanında azalan üretim ve artan tüketim oranlarıyla enerjiye yönelik büyük bir ihtiyaç duymaktadır. Örneğin 2006 yılında1,722 milyon ton petrol tüketmiştir. Tüketimin yaklaşık üçte ikisini 706,3 milyon ton petrol ile 420,6 milyon ton ile doğal gaz hidrokarbonlar oluşturmaktadır. Enerjinin geri

[281] U.S. Energy Information Administration, **International Energy Outlook 2010**, Temmuz 2010, s. 11, **http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484(2010).pdf**, Erişim Tarihi: 3 Nisan 2011.
[282] Yergin, a.g.e., s. 76.

kalanının % 36'sı da kömür, nükleer ve yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır.[283]

Şekil 2: Birincil Enerji İhtiyacı (AB)

Kaynak: European Energy and Transport

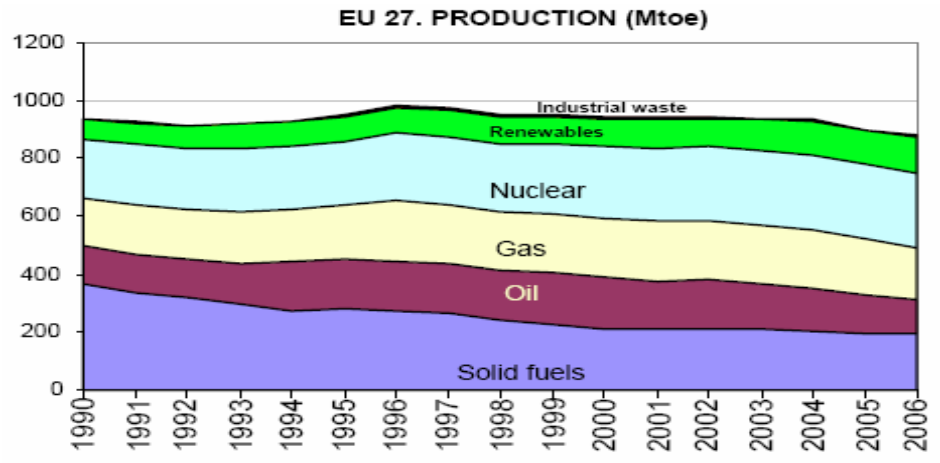
27 üyeli AB'nin toplam enerji ihtiyacının 2030'da artacağı tahmin edilmektedir. 2030'da birincil enerji tüketimi 2005 yılına oranla %11 artacaktır. Düşük ekonomik büyüme, nüfus artışının durağanlaşması tüketimi giderek artmaktadır. 2005-2030 arasında 200 milyon tonluk enerji ihtiyacı yenilenebilir kaynaklardan ve petrolden karşılanacaktır. 2030'da tüketimde % 6'lık bir paya sahip olacağı belirtilen petrol önemli bir yakıt kaynağı olarak varlığını sürdürecektir. Yenilenebilir kaynakların büyüme oranı 2030 itibariyle % 90'lara çıkaracaktır. Yenilenebilir enerji

[283] Ariel Cohen, "Europe's Strategic Dependence on Russian Energy", **Backgrounder**, Sayı: 2083, Kasım 2007, ss. 1-13, s. 2.

kaynaklarının toplam tüketimdeki oranı 2005 yılında % 7'den az iken, 2010'da % 8'e, 2020'de % 10'a ve 2030'da da % 12'ye çıkacaktır.[284]

AB içerisinde tüketime oranla iç üretim 2004'den günümüze giderek azalmaktadır. 2006 yılındaki Birliğin 880 milyon üretiminin % 30'u nükleer oluştururken nükleeri % 22'i ile katı yakıtlar, % 20 ile doğal gaz, % 14 ile petrol ve % 14 ile de yenilenebilir kaynaklar izlemektedir.[285]

Tablo 7: AB-27 Üretim (Milyon ton)

Kaynak: Eurostat

Örneğin; Avrupa doğal gaz üretimine bakmak gerekirse, Avrupa Birliği'nin ispatlanmış gaz rezervlerinin 2,700 milyar küp ile 3,500 milyar metre küp olduğu belirtilmektedir. Önemli gaz rezervleri ise Norveç, Hollanda, İngiltere ve Romanya'da bulunmaktadır.[286] Üç yıllık düşüşten sonra 2008 yılında Hollanda'da üretim 85 miyar metre küp olmasına rağmen tekrar düşüşe geçeceği tahmin

[284] European Commission Directorate-General for Energy and Transport, **European Energy and Transport -Trends to 2030-Update 2007**, 2008, s. 11, **http://www.energy.eu/publications/KOAC07001ENC_002.pdf**, Erişim Tarihi: 20 Mart 2011.
[285] European Commission, **An EU Energy Security and Solidarity Action Plan: Europe's current and future energy position Demand-Resouurces-Investments**, Communication from the Commisssion to the European Parliament, The Council and Social Committee and the Committee of the Regions COM(2008) 781 Final, Brüksel, 13.11.2008, s, 9-10.
[286] Ibid., s. 28.

edilmektedir.[287] İngiltere kıta sahanlığı da bir diğer doğal gaz üretim alanıdır ve ispatlanmış toplam rezerv yaklaşık 625 milyar metre küptür. Buna karşın İngiltere'nin 2000 yılındaki gaz tedariki 115 milyar metreküp iken 2008 yılında 73 milyar metreküpe düşmüştür.[288] Petrol üretimini incelemek gerekirse; Avrupa Ekonomik Alanı küresel petrol üretimi açısından dördüncü sırada bulunmaktadır. Bu bölgede 2000 yılında üretim 6,8 milyon ton iken 2007'de 5 milyon tona düşmüştür. Petrol rezervlerinin büyük çoğunluğu Norveç, İngiltere ve Danimarka'nın bulunduğu Kuzey Denizi bölgesi ve Romanya'dadır.[289]

Avrupa Birliği tüketimini karşılayacak oranda üretim gerçekleştirememektedir. Bu durum ise Avrupa'nın enerji ihtiyacını ithalatla karşılamasına neden olmaktadır. 2030 yılı itibariyle Birliğin enerji ithalat bağımlılığı % 50'den % 65'e çıkacaktır. Gaz ithalatında % 57 olan ithalat oranı % 84'e çıkarken petrolde ise % 82'den % 93'e çıkacaktır.[290] 27 üyeli AB'nin 2000 – 2008 arasındaki doğal gaz, petrol ve kömür ithalat oranları sırasıyla % 49, % 6 ve % 17 artmıştır. 2008 yılında Rusya Birliğin doğal gaz ihtiyacının % 38'ini karşılamıştır. 2000 – 2008 yılları arası AB'nin Rusya'dan ithal ettiği petrol oranı % 59 artarken, 2000 yılında % 8 olan kömür ithalat oranı da 2008 itibariyle % 26'ya çıkmıştır.[291] Kısacası, Avrupa

[287] International Energy Agency, **World Energy Outlook 2009**, s. 479. **http://www.worldenergyoutlook.org/docs/weo2009/WEO2009_es_english.pdf**, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2011.
[288] Ibid., s. 480.
[289] European Commission, **An EU Energy Security and Solidarity Action Plan ...**, a.g.e., s. 26.
[290] European Commision, **An Energy Policy for Europe**, Communication from the Commisssion to the European Parliament, COM(2007) 1 Final, 10.01.2007, Brüksel, s. 3.
[291] European Commission Eurostat, "Energy, Transport and Enviroment Indicators", **Eurostat Pocketbooks**, 2011, .s . 41.

Birliği'nin artan talep ve azalan tüketimi doğrultusunda Birlik ithalatının yaklaşık % 84'ünü Rusya, Cezayir ve Norveç'ten karşılanmaktadır.[292]

Tablo 8: İthal Edilen Ülkelere Göre Doğal Gaz İthalatı (AB)

Table 1.3.3a: Imports of natural gas, by country of origin (PJ)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Russia	4 540	4 422	4 555	4 895	4 951	5 101	5 107	4 844	5 096
Norway	1 950	2 132	2 644	2 758	2 802	3 064	3 307	3 541	3 900
Algeria	2 203	1 957	2 132	2 159	2 042	2 257	2 132	1 944	1 998
Nigeria	172	216	218	336	410	436	564	588	540
Libya	33	33	26	30	48	209	321	384	398
Other countries	224	303	359	494	865	1 322	1 397	1 350	1 650
Total	9 122	9 063	9 934	10 673	11 118	12 389	12 828	12 651	13 582

Kaynak: Eurostat

Tablo 9: İthal Edilen Ülkelere Göre Petrol İthalatı (AB)

Table 1.3.3b: Imports of crude oil, by country of origin (Mt)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Russia	112	137	155	171	189	188	190	186	179
Norway	116	108	103	106	109	98	89	84	87
Saudi Arabia	65	57	53	62	64	61	51	40	39
Libya	46	44	39	46	50	51	53	56	57
Iran	35	31	26	35	36	35	36	34	31
Other countries	168	164	158	135	127	148	155	166	182
Total	542	542	534	554	575	580	574	566	575

Kaynak: Eurostat

Avrupa Birliği ithalattaki bu bağımlılığını azaltmaya yönelik kaynak çeşitlendirmesi politikası uygulanmaktadır. AB seviyesinde bağımlılık ile

[292] Catherine Locatelli, "Russian and Caspian Hydrocarbons: Energy Supply Stakes for the European Union", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 62, Sayı: 6, Ağustos 2006, ss. 959-971, s. 960.

mücadelede çözüm olarak *sıvılaştırılmış doğal gaz* (LNG) önemli bir konumda bulunmaktadır. Sıvılaştırılmış doğal gazın en önemli avantajı boru hatlarına bağlı değildir. Bu yöntemle gaz dondurularak tankerlere yüklenip pazarlanmakta ve son olarak tekrar gaz haline dönüştürülmektedir. Bu sayede özellikle ithalatçı ülkeler boru gaz ihraç eden ülkeleri seçme ve boru hatlarına bağımlılığı azaltmaktadır.[293] Avrupa açısından bakılacak olursa LNG giderek önemini artırmaktadır. Avrupa gaz ithalatında LNG'nin payı % 11 civarındadır ve bu kaynağın payı gelecek yıllarda ikiye katlanacaktır.[294] Boru hatlarından elde edilen ithalatın % 5,1'i ve toplam talep büyümesinin % 2,1 olduğu AB'de LNG ithalatı yılda % 7,5 oranında artmaktadır. Küresel LNG ticareti de Katar'ın Kuzey alanlarından karşılanmaktadır.[295] Ancak bu avantajlarına karşın LNG ithalat bağımlılığına ilişkin sorunların tümüne cevap vermesi zor gözükmektedir.

Enerji bağımlılığı ile mücadelede bir diğer seçenek ise kömürdür. Kömür ucuz ve diğer kaynaklara oranla daha çok bulunan bir kaynak olmasına kirlilik yaratan kaynaklardan birisidir. Diğer enerji kaynaklarına oranla kömür kullanımı ve üretimi üye ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Kömür ile elde edilen elektrik üretimi Polonya'da % 92, Çek Cumhuriyeti'nde % 65, Yunanistan'da % 62 ve Almanya % 50 oranındandır. Kömür, AB'nin toplam karbondioksit emisyonunun % 25'ini oluşturmasına karşın Avrupa'nın enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Avrupa'nın artan kömür üretimi Birliği karbon yakalama ve

[293] Larsson, "Tackling Dependency:...", a.g.e., s. 19.
[294] Robert L. Larsson, "Europe and Caspian Energy: Dodging Russia, Tackling China and Engaging the U.S.", der. Svante E. Cornell ve Niklas Nilsson, **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, 2008, içinde, ss. 19-39, s. 37.
[295] Krauss, a.g.e., s. 19.

depolama gibi temiz kömür üretmeye yönelik teknolojilere itmektedir.[296] Karbon yakalama ve depolama alanında küresel liderlik rolüne soyunan AB bu sistemin gelişmesine yönelik düzenleyici çerçeveler hazırlamakta yatırımlar yapmaktadır.[297] Bu doğrultuda karbon yakalama ve depolama sistemine yönelik kaynak yaratma girişiminde bulunulmuştur. 2008 Aralık zirvesinde Avrupa Birliği 200 milyar Euro değerinde Avrupa Ekonomik İyileştirme Planı'nı devreye sokmuştur. Ayrıca, teknolojik imkânı artıma ve çevresel politikalar gibi hedeflere ulaşmak amacıyla da karbon yakalama ve depolama projelerine 1 milyar Euro ayırmıştır.[298] Karbon yakalama ve depolama petrolün ve gazın ekonomik anlamda iyileştirilmesi için kullanılabilir olmasına karşın özel sektöre yönelik yasal çerçevenin oluşturulması ve çevre bütünlüğünün sağlanması gerekmektedir.[299]

AB seviyesinde bağımlılık ile mücadelede bir diğer seçeneği ise nükleer enerji oluşturmaktadır. Nükleer enerji Avrupa'nın enerji üretiminin üçte birini karşılamasına karşın üye ülkelerin farklı nükleer enerji AB'nin politikaları ortak bir enerji politikası oluşturmasına engel teşkil etmektedir. Fransa, Finlandiya, İsveç ve İngiltere gibi ülkeler nükleer enerjiye bağımlı iken bazı ülkeler nükleer enerjinin yarattığı tehlikeli atık maddeler nedeniyle kaşı çıkmaktadırlar. Almanya ve İspanya gibi ülkeler aşamalı olarak nükleer reaktörleri kaldırmayı planlasalar da siyasi baskılar sonucu kaldırma takvimini uzatma kararı almışlardır.[300]

---

[296] Paul Belkin, "The European Union's Energy Security Challenges", **CRS Report for Congress**, Ocak 2008, s. 22, **http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010.
[297] European Commision, **An Energy Policy for Europe**, a.g.e., s. 17.
[298] Stephen Tindale ve Simon Tilford, "Carbon Capture and Storage: What the EU Needs To Do", **Center for European Reform,** Şubat 2010, **http://www.cer.org.uk/pdf/rp_950.pdf** s. 30, Erişim Tarihi: 31 Mart 2011.
[299] European Commission, **Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy**, COM(2006) 105 Final, Brüksel, 8 Mart 2006, s. 12.
[300] Belkin, a.g.e., s. 22.

Nükleer enerji karbondioksit emisyonunun sınırlandırılmasında etkin olan araçlardan biri konumundadır. Aynı zamanda nükleer enerji sabit maliyetleri bağlamında ucuz kaynaklardan biridir.[301] AB seviyesinde topluluk hukuku ile uyumlu ve nükleer enerjiyi seçen üye ülkeler arasında güvenlik standartlarının sağlanması ve nükleer silahların yayılmasını önleme hususunda işbirliği amaçlanmaktadır. Bu önlemlere karşın nükleer enerjinin ürettiği atıklar büyük bir endişe yaratmaktadır.[302]

AB'nin bağımlılığını azaltmaya yönelik önem verdiği bir diğer kaynak ise yenilenebilir enerjidir. Su, rüzgâr, güneş ve biokütle enerjileri Avrupa'nın enerji tüketiminin % 15'ini ve enerji üretiminin % 7'sini oluşturmaktadır.[303] AB'nin yenilenebilir enerji politikası 1997 yılında yayınlanan Beyaz Kitap ile başlamıştır. Bu politika enerji sektörünün karbon oranını azaltmak ve AB dışındaki istikrarsız bölgelerden elde edilen fosil yakıtlardaki bağımlılığı en aza indirgemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu süreç boyunca yenilenebilir enerjinin elektrik ve ulaşım sektörlerinde kullanımının artırılmasına yönelik yasal çerçeveler hazırlanmakta Avrupa enerji altyapısı bu politikalara göre şekillenmektedir.[304]

Avrupa Konseyi tarafından 2007 yılında kabul ettiği enerji ve iklim değişikliğine dair 2020'ye yönelik hedefler programında ile sera gazı emisyonlarını % 20 oranında azaltmayı, yenilenebilir enerji oranını ve enerji verimliliğini % 20

[301] European Commision, **An Energy Policy for Europe**, a.g.e., s. 17.
[302] Ibid., s. 18.
[303] Belkin, a.g.e., s. 23.
[304] European Commision, **Renewable Energy: Progressing towards 2020 target**, Communication from the Commisssion to the European Parliament and the Council, COM(2011) 31 Final, 31 Ocak 2011, Brüksel, s. 2.

artırmayı amaçlamaktadır.[305] Yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili hazırlanan önemli belgelerden biri "Yenilenebilir Enerji Yol Haritası"dır. Yol Haritasında "belirlenen hedeflere ulaşılması, hedeflere yönelik esnekliğin artırılması, ısınma ve soğutma gibi alanlarda kapsamlı çalışma yapılması, yenilenebilir enerji piyasasında engellerin kaldırılması, çevre sorunlarının dikkate alınması, maliyet etkinliği politikalarının uygulanması ve iç pazar ile uyumluluk kurulması" gibi temel prensipler belirlenmiştir.[306] Yenilenebilir enerji ile ilgili bu politikalara karşın yenilenebilir enerji uygulamalarında var olan karışıklık pek çok sorun ortaya çıkarmaktadır. Planlama, oluşturma ve işletim sistemlerindeki açık olmayan uygulamalar ile yenilenebilir enerji teknolojilerindeki standart ve sertifika işlemlerindeki farklılıklar bu kaynakların geliştirilmesine engel oluşturmaktadır.[307]

III. AB Enerji Politikası

AB enerji politikası karar alma mekanizmasında Birlik ve ulusal yetkiler arasında denge kurularak oluşturulmaktadır. Bu dengede hükümetlerin, piyasaların, arz güvenliğine, çevreye ve düşük fiyatlara yönelik kamunun çıkarları gözetilmektedir.[308] AB enerji politikası 1988'de İç Enerji Piyasası'nın yürürlüğe

[305] European Commision, **Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy**, Communication from the Commisssion to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of Regions, COM(2010) 639 Final, 10 Kasım 2010, Brüksel, s. 2.
[306] European Commision, **Renewable Energy Road Map-Renewable Energies in the 21st century: building a more sustainable future**, Communication from the Commisssion to the European Parliament, COM(2006) 848 Final, 10 Ocak 2007, Brüksel, s. 9.
[307] Ibid. s. 4.
[308] Stijn van den Heuvel, Jacques de Jong ve Coby van der Linde, Energy Company Strategies in the Dynamic EU Energy Market (1995-2007), Clingendael Energy Paper, Mayıs 2010, s. 9, **http://www.clingendael.nl/publications/2010/20100608_CIEP_Energy_Paper_Energy_Company_Strategies.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2011.

girmesi ve Tek Avrupa Senedi'nin kabulü bir bütünleşmiş enerji politikasına yönelik ilk adımları oluşturmaktadır.[309]

2000'lerde artmaya başlayan enerji fiyatları sonucu piyasaların daralması, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin hızlı bir şekilde kalkınmaları, büyüyen enerji bağımlılığı ve enerji üreten ülkelerdeki devlet mülkiyetinin artması enerjinin önemini artırmıştır.[310] Bu gelişmelerin yanı sıra Birlik içerisindeki doğal kaynak azlığı, üretim-tüketim dengesizliği ve enerji bağımlılığının artması AB seviyesinde bir enerji politikasına yönelik çabaları artırmıştır.

Enerji politikası bağlamında üye ülkeler arasında bir fikir birliği olmamasına karşın enerji AB'nin bütünleşme açısından önem verdiği konulardan biri olmuştur. Bu doğrultuda, 29 Kasım 2000'de kabul edilen "Yeşil Kitap: Enerji Arz Güvenliği'ne Yönelik Avrupa Stratejisi" ile 8 Mart 2006'da yayınlanan "Yeşil Kitap: Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi" belgeleri ele alınacaktır.

A. Yeşil Kitap: Enerji Arz Güvenliği'ne Yönelik Avrupa Stratejisi

2000 yılında kabul edilen Yeşil Kitap, AB'nin genişleme sonrası da dış enerji kaynaklarına olan bağımlılığının 2030 yılında % 70'e ulaşacağı, Birliğin enerji arzı için gerekli olan koşulları sağlamada enerji tasarrufunu artırma dışında yetersiz

[309] Janne Haaland Matlary, **Energy Policy in the European Policy**, The European Union Series, Macmillan Press, 1997, s. 22.
[310] Heuvel, Jong ve Linde, a.g.e., s. 13-14.

kaldığı ve Kyoto Protokol'ünde iklim değişikliği ile ilgili sorunlara gibi üç temel soruna yoğunlaşmıştır.[311]

Aynı zamanda kitapta, "*al ya da öde*" sözleşmelerinin önem kazanacağı ve Avrupa'ya sattıkları kaynaklar çerçevesinde Rusya, Norveç, Cezayir gelecekte de İran ve Türkmenistan'ın önemli tedarikçiler olacağı belirtilmektedir. Aynı zamanda Rusya'nın sahip olduğu rezervler nedeniyle bu ülkeye olan bağımlılığın artacağına dikkat çekilmiştir. Ayrıca arz güvenliğinin sağlanması Rusya ile bir ortaklık oluşturulmasının önemli bir adım olacağı düşünülmüştür.[312]

Kısacası bu belgede; enerji tüketimini azaltma ve tasarrufu artırma yönünde talep yönetimi, enerji kaynaklarının faklılaştırılması, AB içerisinde rekabetçi bir iç pazar oluşturulması ve enerji arzını çeşitlendirerek arzın denetiminin artırılması prensipler belirlenmiştir.

B. Yeşil Kitap: Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi

8 Mart 2006'da kabul edilen "Yeşil Kitap: Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi" belgesi AB'nin gelecekteki enerji politikasını şekillendirilmesinde ve yönetilmesinde önemli öneriler ve fikirler sunmuştur. Yeşil Kitap'ın görüşmeleri sırasında Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso

[311] European Commission, **Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply**, COM(2000) 769 Final, Brüksel, 29 Kasım 2000, s. 10.
[312] Ibid., s. 44.

"talebin arttığı, kaynakların arttığı, kaynakların azaldığı ve iklimin değiştiği bir enerji ortamında enerjiye yönelik bir stratejinin hazırlanması gerektiğini"[313] belirtmiştir.

2006 yılında yayınlanan bu belgede Avrupa için enerji politikasının sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenli olması gerektiği vurgulanmıştır ve bu doğrultuda rekabetin ve iç pazarın tamamlanması, enerji kaynaklarının farklılaştırılması, dayanışmanın sağlanması, sürdürülebilir kalkınmanın yaratılması, teknolojinin geliştirilmesi ve dış enerji politikasının oluşturulması yönünde altı öncelik belirlenmiştir.[314]

2006 yılının Yeşil Kitabı'nda sürdürülebilirlik; "yenilenebilir ve diğer düşük karbon içeren kaynaklarda rekabetin geliştirilmesini, Avrupa'nın enerji talebinin azaltılmasını ve iklim değişikliğinin durdurulması ve havanın kalitesinin artırılmasına yönelik çabaları" ifade etmektedir.[315]

Bir diğer hedef olan rekabetçiliğe yönelik; "temiz enerji üretimi ve enerji verimliliği çerçevesinde tüketicilerin enerji piyasasından yararlanmaları, yüksek enerji fiyatlarının AB ekonomisi ve vatandaşları üzerindeki etkisinin azaltılması ve enerjide son teknolojinin kullanılması" amaçlanmaktadır.[316]

---

[313] Anthony Browne, "Fearful EU aims to take energy policy from governments", **The Times**, 9 Mart 2006, **http://www.timesonline.co.uk/tol/sport/football/european_football/article739058.ece**, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2011.
[314] European Commission, **Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy**, a.g.e., s. 4-5.
[315] Ibid., s. 17.
[316] Ibid., s. 17-18.

AB'nin enerjide ithalat bağımlılığı mücadelede ön plana çıkan arz güvenliği için: "i) talebin azaltılması, AB'nin "enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve ithal edilen enerjide kaynakların ve güzergâhların farklılaştırılması, ii) büyüyen enerji talebi karşılamak için yatırım yapacak düzenlemelerin yapılması, iii) acil durumlarla mücadelede donanımın sağlanması, iv) Avrupalı şirketlerin küresel kaynaklara girişimi için gereken koşulların sağlanması ve v) tüm vatandaşların ve şirketlerin enerjiye ulaşmalarına imkân tanınması" [317] gibi önlemler öne çıkmaktadır.

[317] Ibid., s. 18.

IV. BÖLÜM

ENERJİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA İLİŞKİLERİ VE AB ENERJİ POLİTİKASINA YANSIMALARI

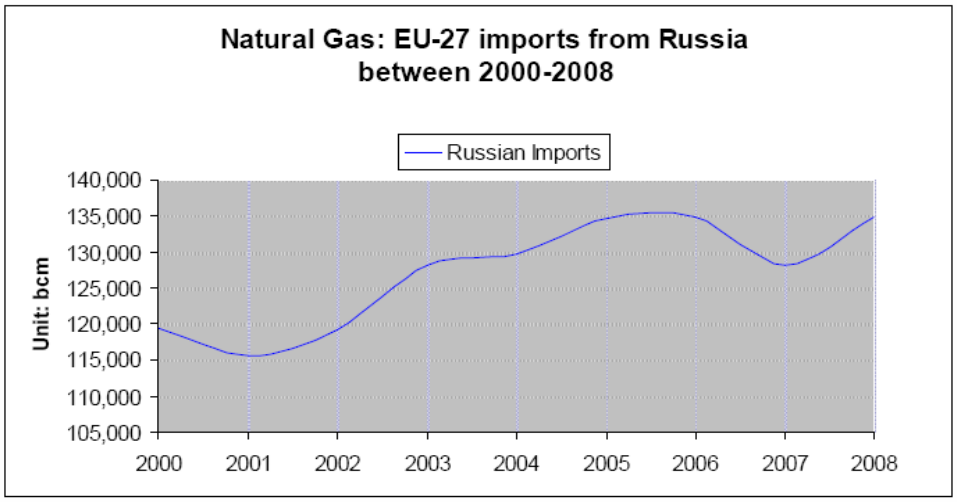
1960'lı ve 1970'li yıllarda Avusturya ve Batı Almanya'nın boru hattı projeleri ile Avrupa'nın Rusya ile olan enerji ilişkileri başlamıştır. Bu projeler sayesinde Sovyet gazı Batı Almanya ve Avusturya'nın enerji kaynaklarının çeşitlenmesine ve böylece o dönem için Orta Doğu'ya olan bağımlılıklarının azalmasına neden olmuştur.[318] Avusturya, Batı Almanya gibi ülkelerin ilişkileri Sovyet döneminde başlamasına rağmen AB'nin Rusya ile olan ilişkileri 1990'larda başlamıştır.

AB-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin yoğunluğu son on yılda giderek artmaktadır. 2004 ve 2007'deki AB genişlemeleri ilişkileri bir adım ileriye götürmüştür. Çünkü yeni üye olan bu ülkeler RF'nin gaz kaynaklarına büyük gereksinim duymaktadırlar. 27 üyeli AB'nin Rusya'ya olan gaz ithalatı 2000 yılında 119 milyar metre küpten 2008'de 134 metre küpe çıkmıştır. 2000-2007 arasında Rusya'dan karşılanan petrol ihtiyacı 112 milyon tondan 185 milyon tona çıkmıştır.[319]

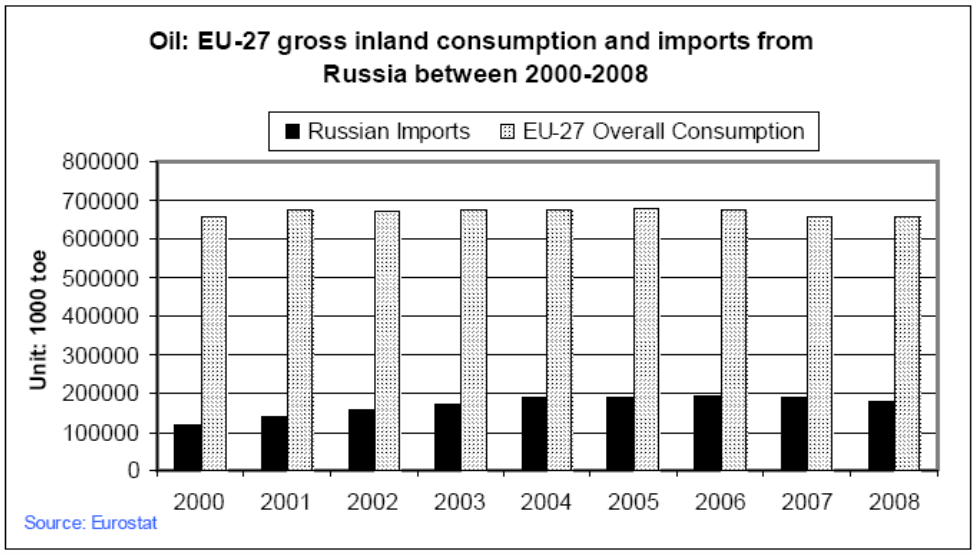
[318] Pami Aalto, "European Perspectives for Managing Dependencies", der. Jeronim Perovic, Robert W. Ortung ve Andreas Wenger, **Russian Energy Power and Foreign Relations**, Routledge Press, içinde, 2009, ss. 157-180, s. 159.

[319] EU-Russia Energy Dialogue, **Joint Report EU-Russia Energy Dialogue 2000-2010: Opportunities for our future Energy Partnership**, Kasım 2010, s. 2, **http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/reports/2010-11-report-10thtanniversaryfinal.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011.

Şekil 3: Doğal Gaz: 2000-2008 yılları arası AB-27'nin Rusya ile geçekleştirdiği ithalat

Şekil 4: Petrol: 2000-2008 yılları arası AB-27 İç Tüketimi ve Rus İthalatı

Genel itibariyle Rusya, AB'nin üçüncü büyük ticaret ortağı konumundadır. Ticari ilişkilerde enerji tüm AB ithalatının % 25 'ini oluştururken Rusya'nın enerji ticaretindeki payı ise üçte iki oranındadır. Gazın % 50 'si ve petrolün % 30'u ise Rusya'dan karşılanmaktadır. Bu durum enerjinin iki aktör arasında ekonomik

karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır.[320] Bir başka deyişle; İki aktörün enerji alanındaki geliştirdikleri ilişkilerde AB üye ülkeleri ekonomilerinin devamlılığı için Rus enerjisine ihtiyaç duyarken Rusya da kendi büyümesini sağlamak adına AB piyasasına gereksinim duymaktadır.[321]

AB ve Rusya'nın enerji alanındaki bağımlılığı her iki taraf adına birtakım duyarlılıklar oluşturmaktadır. AB açısından bakılacak olursa ilk duyarlılık; AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığı sonucu Birliğin bu ülkeyi eleştirememesidir.[322] Rusya'ya olan bağımlılık ve Rusya'nın AB'ye yönelik enerji ithalatını diplomatik araç olarak kullanması ve AB içerisinde yarattığı huzursuzluk ikinci duyarlılığı oluşturmaktadır.[323]

Rusya'nın özellikle gaz alanındaki hassasiyeti de iki yönlüdür. Rusya "al ya da öde" anlaşmaları çerçevesinde AB piyasasındaki etkinliğini sürdürmek istemesi ilk duyarlılığı oluşturmaktadır. Bu anlaşmalar Gazprom ve tekel benzeri şirketlerle yapılmakta tedarikçi için kazanç, ithalatçı için de kaynak sağlamaktadır. Rusya'nın ikinci hassasiyet noktası ise Avrupa gaz piyasasının yarattığı liberalleşmeden yararlanmak istemesidir. AB ülkelerindeki devlet tekellerinin ayrılması politikası ve

[320] Jacques de Jong, "The Energy Story: A Key Common Interest" der. Andre Gerrits, **The European Union and Russia: Perception and Interest in the Shaping of Relations**, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, içinde, Kasım 2008, s. 37-63, s. 37. **http://www.clingendael.nl/publications/2008/20081101_paper_gerrits_eu_russia.pdf**, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2010.
[321] Andrew Monaghan, "Russia-EU Relations: An Emerging Energy Security Dilemma", s. 5, **http://www.carnegieendowment.org/files/EmergingDilemma1.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011.
[322] Ibid., s. 3.
[323] Ibid., s. 4.

hisselerinin satılması Gazprom'a AB piyasasındaki varlığını güçlendirmesine neden olmaktadır.[324]

Bu bilgiler ışığında AB ve Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin kurulması ve gelişmesinde etkili olan Enerji Şartı Anlaşması, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve AB-Rusya Enerji Diyalogu değerlendirilecektir. Aynı zamanda Rusya'nın AB ile oluşturduğu ve oluşturmak istediği boru hatları ele alınacaktır. Bu çerçevede AB enerji güvenliği için büyük önem taşıyan transit ülkelerin önemine değinilecektir. Bu doğrultuda Ukrayna ve Türkiye'nin enerji alanında AB açısından önemi ve Rusya'nın bu ülkelere yönelik politikaları belirtilecektir. Son olarak AB'nin Rus bağımlılığını azaltmaya yönelik ortak enerji politikası kapsamında ortaya attığı güzergâh farklılaştırma ile iç pazar yaratma politikası ve bu politikalara yönelik Rus enerji politikasının yansımaları belirtilecektir.

I. Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkileri

A. Enerji Şartı Anlaşması (EŞA)

Enerji Şartı Anlaşması'nın kökleri AB'nin siyasal bir olgu olarak ortaya çıktığı 1990'lara kadar uzanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası bu anlaşma, Doğu ve Batı Avrupa'da enerji alanında işbirliği oluşturulmamasında etken olan ideolojik, siyasi ve ekonomik bölünmelerin üstesinden gelmek için bir olanak sağlamıştır. Rusya ve çoğu komşusu önemli hidrokarbon kaynaklarına sahip olmalarına karşın kaynakları

[324] Filippos Proedrou, "The EU-Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence", **European Security**, Cilt: 16, Sayı: 3-4, Eylül-Aralık 2007, ss. 329-355, s. 336.

geliştirmek için yatırımlara ihtiyaç duymaktaydılar. Bu arada Batı Avrupa hükümetleri ve şirketleri de yatırım ve enerji tedarikini çeşitlendirmeye yönelik politikalar için finansal kaynak yaratma imkânları bulunmaktaydı. Böylece karşılıklı çıkarlar doğrultusunda Aralık 1994'de "Enerji Şartı Anlaşması ve Enerji Verimliliği ve Çevre Koşullarına Yönelik Enerji Şartı Protokol"ü imzalanmış ve 1998 Nisan'ında yürürlüğe girmiştir.[325]

Enerji Şartı'nda belirtilen hükümler dört alana yoğunlaşmaktadır. Bu alanlar; "i) yabancı yatırımların ticari olmayan risklere karşı korunması, ii) DTÖ kuralları çerçevesinde enerji ilgili ürünlerin ve donanımın ayrımcılığa uğramaması ve sınırlar arası enerji akışının boru hatları, şebekeler ve diğer araçlar yoluyla sağlanması, iii) Yatırım konularında katılımcı, yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümlenmesi ve iv) enerji üretimi ve kullanımında çevresel etkileri azaltarak enerji verimliliğin sağlanması"[326] şeklinde belirtilebilir.

EŞA çerçevesinde transit güzergâhların düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Bu doğrultuda Enerji Şartı Konferansı nezdinde oluşturulan Transit Grubu 2000 yılından itibaren Enerji Şartı Transit Protokolü'nün müzakerelerini yürütmektedir.[327] Protokol gereğince "güvenli, etkin, kesintiye uğramayan ve engellenmeyen transitin sağlanması, transit için şeffaf ve ayrımcı olmayan geçişin

[325] Bahgat, a.g.e., s. 968.
[326] "1994 Treaty", **http://www.encharter.org/index.php?id=28**, Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2010.
[327] Esra Demir, "Enerji Şartı Anlaşması", **http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa**, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2010.

artırılması, transite yönelik inşa, genişletme, genişleme, yeniden inşa ve işletim için olanaklar sağlama"[328] gibi hedefler belirlenmiştir.

Avrupalı ülkeler enerji şartını bütünleşmiş bir enerji sektörünün kurulmasına yönelik önemli bir adım olarak düşünmektedirler. Anlaşma sayesinde rekabet kuralarının önemseneceği ve Batı sermayesi ile bilgi tecrübesinin akışının sağlanması amaçlanmaktadır. Böylece anlaşma, enerji araştırmalarının yapılmasına, altyapı projelerinin gelişmesine ve Batı'nın Doğu'dan elde edeceği kaynaklar için arz güvenliğinin sağlanmasına destek olacaktır.[329]

EŞA'nın çalışmasında büyük zaaf oluşturan durum bazı katılımcı ülkelerin anlaşmayı onaylamamasıdır. Bu doğrultuda Rusya'nın anlaşmayı onaylamaması özellikle önemlidir. Rusya'nın anlaşmayı onaylamamasındaki en önemli etken Gazprom'un oluşturduğu muhalefettir. Rusya, "protokolün boru hatlarını Avrupalı şirketlere açacağına, rekabeti artıracağına ve fiyatları düşürülmesi hususunda ülkenin zorlanacağına"[330] inanmaktadır.

Genel olarak; AB, kendi enerji sektöründe oluşturmak istediği liberalleşmeye yönelik politikaları EŞA kapsamına dâhil etmeyi amaçlamıştır. Ancak AB'nin liberalleşme politikasını dayatmak istemesi özellikle büyük boyutlu ve sermaye yoğunluklu projeler geliştiren üretici ülkeler üzerinde olumsuz durumlar oluşturacağı öngörülmektedir.

---

[328] Energy Charter Secretariat, "Fınal Act of the Energy Charter Conference with Respect to the Energy Charter Protocol On Transit", **http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/CC251.pdf**, Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2010.
[329] Proedrou, a.g.e., s. 341.
[330] Smith, "Russian Energy Pressure...", a.g.e., s. 3.

B. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA)

AB-Rusya arasındaki siyasi ilişkilerin gelişiminde OİA çerçevesinde kurulan işbirliği süreci etkili olmuştur. Avrupa Konseyi ve Rusya tarafından 1994 yılında kararlaştırılan OİA Aralık 1997'de yürürlüğe girmiştir. OİA ile zirvelerden üst düzey toplantılar gibi çeşitli seviyelerde siyasi bir diyalog oluşturulmaktadır. Aslında, bu anlaşma AB'nin üçüncü ülkelerle kurumsallaşmış bir ilişki kurmasını sağlayan araçlardan biridir.[331]

OİA çerçevesinde AB norm ve kurallarının Rusya tarafından kabul edilmesi ülkenin bu yakınlaşma aracına desteğini göstereceği anlamına gelmektedir.[332] OİA ile kurulan siyasi diyalog Rusya'nın AB ile sembolik seviyede de olsa eşit görülmesini sağlamaktadır. AB ile ilişkilerde eşit olması süper güç statüsünü artırmada büyük önem taşımaktadır.[333] OİA ise AB açısından Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin bütünleşmesini ve komünizm sonrası dünyada Avrupa yanlısı bir model oluşturulmasını amaçlamaktadır. Anlaşma hem AB hem de Rusya için Rusya'nın Doğu Avrupa'daki aday ülkeler gibi aynı yönde hareket edeceği fikrini oluşturmuştur.[334]

Son olarak, OİA'nın yürürlüğe girmesinden sonra AB ve Rusya arasındaki siyasi diyalog farklı alanlarda güçlendirilmiş bir işbirliğine evirilmiştir. 2003

[331] Karin Anderman, Eva Hagström Frisell ve Carolina Vendil Pallin, "Russia-EU External Security Relations: Russian Policy and Perceptions", **FOI- Swedish Defense Research Agency**, Şubat 2007, s. 61, **http://www2.foi.se/rapp/foir2243.pdf**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.
[332] Fyodor Lukyanov, "Russia-EU: The Partnership That Went Astray", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 6, Ağustos 2008, ss. 1107-1119, s. 1109.
[333] Anderman, Frisell ve Pallin, a.g.e., s. 62.
[334] Lukyanov, "Russia-EU: The Partnership…" a.g.e., s. 1109.

Mayıs'ında St. Petersburg'daki zirvede OİA çerçevesinde AB ve Rusya arasında "*Dört Ortak Alan-Four Common Spaces*" oluşturulmuştur. Dört Ortak Alan'ı ekonomi, dış ve güvenlik politikası, adalet ve iç işleri ve kültür, bilgi ve eğitim konuları oluşturmaktadır. 205 yılında Ortak Alanların uygulanmasına yönelik dört 'Yol Haritası' belirlenmiştir.[335]

AB ve Rusya arasında 2003 yılında oluşturulan Ortak Alan inisiyatifinde enerji alanı önemli bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda AB-Rusya Enerji Diyalogu çerçevesinde üretim, dağıtım, ulaştırma alanlarında devamlılığı ve enerjinin verimlilik, tasarruf ve yenilenebilir kaynaklar doğrultusunda kullanımı bağlamında AB-Rusya ilişkilerinin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Enerji alanında yatırımların korunması, yatırım ortamının geliştirilmesi, düzenlemeler ve çevre standartları açısından yakınsama politikaları bu amaçlara ulaşmak istenmektedir.[336]

C. AB-Rusya Enerji Diyalogu

Enerji Şartı'nın Rusya tarafından onaylanmaması özellikle AB'nin Rusya'ya karşı güvenini azalmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra 1997'de yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması sonucu oluşturulan ortak alan girişiminin AB ve Rusya arasındaki sorunları çözmede etkisiz kalması ve iki aktör arasında artan bağımlılık daha etkin bir işbirliğine ihtiyaç olduğunu göstermiştir.

[335] Kausch, a.g.e., s. 2.
[336] Council of European Union, **15th EU-Russia Summit Road Maps**, Brüksel, 11 Mayıs 2005, 8799/05 ADD 1 (Presse110), s. 14.

Her iki tarafın enerji alanında bazen teknik bazen de siyasallaşan sorunlarına çözüm bulmak enerji diyalogunun temel gerekçesini oluşturmaktadır. Enerji diyalogunun yapısal, teknik ve siyasi temeli aslında AB ve Rusya arasındaki ilişkilerin doğasını göstermektedir.[337] Enerji diyalogunun arkasında yatan fikir çıkarların gözetilmesidir. Bir başka deyişle, diyalog sayesinde Rusya'nın ihtiyaç duyduğu Avrupa yatırımlarına ile Avrupa'nın Rus petrol ve gazına güvenli ulaşımına sağlanması amaçlanmaktadır.[338]

Bu nedenle, 2000 yılında RF ve AB'nin enerji alanında işbirliğini artırma doğrultusunda Ekim ayında Paris'te gerçekleştirilen AB-Rusya zirvesinde Enerji Diyalogu oluşturma kararı alınmıştır. Bir yıl sonra her iki taraf AB-Rusya Enerji Diyalogu'nun hedefleri ve yükümlülüklerini belirleyerek 2001 yılındaki AB-Rusya zirvesinde onaylamışlardır.[339]

Enerji Diyalog'u piyasa ve arz güvenliği, ulaşım altyapısı, yasal çerçevenin, yatırım koşularının ve teknolojinin güçlendirilmesi, enerji verimliliği, Kyoto Protokolü ve pan-Avrupa enerji piyasasının kurulması gibi beş temel konu üzerine yoğunlaşmaktadır.[340] Ayrıca Enerji Diyalogu çerçevesinde iki muhatap[341] ve işbirliği, yatırım, altyapı, teknoloji ve enerji verimliliği alanlarına yenlik dört çalışma grubu oluşturulmuştur. Enerji diyalogu süresince 2001'de çalışma grupları

[337] Morozov, a.g.e., s. 43.
[338] Charles Grant ve Katinka Barysch, "The EU-Russia Energy Dialogue", **Centre for European Reform**, Briefing Note, s.1, **http://www.cer.org.uk/pdf/briefing_eu_russia.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2011.
[339] EU-Russia Energy Dialogue, **Joint Report EU-Russia Energy Dialogue 2000-2010:..**, a.g.e.,s. 4.
[340] Tatiana Romanova, "The Russian Perspective on the Energy Dialogue", **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt: 16, Sayı: 2, Ağustos 2008, ss. 219-230, s. 220
[341] Muhataplardan Rus tarafını Rus Sanayi ve Enerji Bakanı Victor Khristenko temsil ederken AB'yi de Enerji ve Ulaştırma Genel Direktörlüğü Genel Direktörü François Lamoureux temsil etmiştir.

lağvedilirken iki muhatabın işlevleri devam etmiştir. Daha sonra diyalog AB-Rusya arasındaki ilişkiler enerji, çevre ve nükleer alanlarda işbirliği yönelik alt gruplara ayrılmıştır. 2002 yılında ise AB ve Rusya'daki girişimcilere arasında iletişim sağlamak adına AB-Rusya Enerji Teknoloji Merkezi kurulmuştur. Bunun yanı sıra 2004-2006 yılları arası yatırım, enerji altyapısının geliştirilmesi ve enerji ürünleri, enerji tasarrufu ve verimliliği ticaretini iyileştirmeye yönelik dört geçici grup oluşturulmuştur.[342]

Enerji Diyalogu'nun en önemli amacı piyasaların açılması ve entegre hale gelmesine yönelik politikalar yoluyla AB ve Rusya'yı enerji alanında bir araya getirmek ve Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamaktır. Aynı zamanda karşılıklı bağımlılık ve enerji alanında ortak çıkar Enerji Diyalogu'nun önemli alanları olarak görülmektedir. Ayrıca bu enerji ortaklığı Rus enerji sektöründe, enerji üretimi ile ulaşım altyapısını güçlendirmeyi, enerji piyasalarının açılmasını teşvik etmeyi, piyasada çevre dostu teknoloji, enerji kaynaklarını artırmayı ve enerji verimliliğini ve tasarrufunu sağlamayı amaçlamaktadır.[343]

Ancak her iki taraf diyalogu farklı şekilde algılamaktadırlar. Örneğin; AB, DTÖ müzakereleri ve enerji diyalogunu kullanarak Rusya'nın enerji piyasasını açmasını ve düzenlemesini istemektedir. Çünkü gaz piyasası ve boru hatlarında devlet denetimindeki Gazprom söz sahibi iken elektrik piyasasında da Birleşik Enerji Sistemleri şirketi etkilidir. Diyalog doğrultusunda Rus hükümeti her iki tekeli

[342]Tatiana Romanova, "Energy Dialogue from Strategic Partnership to the Regional Level of the Northern Dimension", der. Pami Aalto, **The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security**, Ashgate Publishing Co., Hampshire, 2008, içinde, ss. 63-91, s. 65.
[343]"EU-Russia Energy Dialogue", **http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference =MEMO/09/121&format=HTML&language=en**, Erişim Tarihi: 20 Mart 2011.

enerjinin üretimi, iletimi ve dağıtımı alanlarında ayırmaya yönelik reformlar izlemiştir. Reformlar doğrultusunda 2003'de Birleşik Enerji Sistemleri'nin dağıtımına ilişkin yasa tasarısını onaylarken, Gazprom şirketi ile ilgili olarak önemli bir aşama kaydetmemiştir.[344]

Başlangıçtan itibaren enerji ilişkileri geliştirmek ve pan-Avrupa piyasası oluşturmak isteyen AB'nin aksine Rusya'nın Enerji Diyalogu'na yönelik tutumu kısa dönemlidir. Genellikle Rusya, Avrupa piyasasındaki konumunu korumayı ve kendisinin enerji planlanmasını savunmaktadır. Kısacası, Rusya AB-Rusya enerji ilişkilerine uzun dönemli bir çıkar olarak bakmamaktadır.[345]

II. Avrupa ve Rusya Arasındaki Önemli Boru Hatları

Enerjiyi tüketen ülkelerin üreten bölgelere uzak olması enerji kaynaklarının bu ülkelere ulaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Enerji kaynaklarının taşınmasında etkin olan araçlarından biri ise boru hatlarıdır. AB'nin enerji alanında özellikle Rusya olan bağımlılığının artmasında enerji kaynaklarının ulaştırılması da etkili olmaktadır. Rusya Avrupa enerji piyasasındaki varlığını korumak amacıyla ulaştırma alanında da etkinliğini korumaya yönelik politikalar üretmektedir. Özellikle Rusya, "transit ülkeleri engellemek adına projeler geliştirmektedir ve böylece bu politika ile transit ülkeleri baskı altına almaktadır."[346] Bu noktada AB ve Rusya arasında mevcut ve planlanmakta olan boru hatlarına değinilecektir. Bu doğrultuda mevcut boru

[344] Grant ve Barysch, a.g.e., s. 2
[345] Romanova, "The Russian Perspective...", a.g.e., s. 220.
[346] "Pipeline politics? Russia and the EU's battle for energy", **http://www.euractiv.com/en/energy/pipeline-politics-russia-eu-battle-energy/article-177579**, Erişim Tarihi: 2 Mart 2011.

hatları olarak Yamal-Avrupa boru hattı anlatılacaktır. Kuzey Akım ve Güney Akım boru hatları ise önerilen boru hatları olarak incelenecektir.

A. Yamal-Avrupa Boru Hattı

Yamal-Avrupa boru hattı 2000 km uzunluğa sahiptir ve Rusya, Beyaz Rusya ve Polonya ve Almanya üzerinden geçmektedir. Yamal-Avrupa boru hattının yıllık kapasitesi 33 milyar metre küptür. Yamal-Avrupa boru hattı 6 Ekim 1994'de faaliyete geçmiştir. 1994 yılında Alman-Rus anonim şirketi WINGAS Almanya'da Yamal-Avrupa boru hattının inşasına başlamıştır ve boru hattı projesini daha sonra Polonya, Beyaz Rusya ve Rusya'ya genişletmiştir. Boru hattının Polonya bölümü EuRoPol GAZ, Gazprom ve Polonyalı PGNİG tarafından inşa edilmiştir. İnşaatın Beyaz Rusya bölümünde Gazprom tek yatırımcı konumundadır. 27 Şubat 2006'da Polonya bölgesindeki Zambrow kompresörünün faaliyete geçmesi ile boru hattı tam kapasiteye ulaşmıştır. Bunun yanı sıra 1999 Aralık ayından 2007 yılına kadar Yamal-Avrupa boru hattından 180 milyar metre küp gaz dağıtılmıştır.[347]

Harita 1: Yamal-Avrupa Boru Hattı

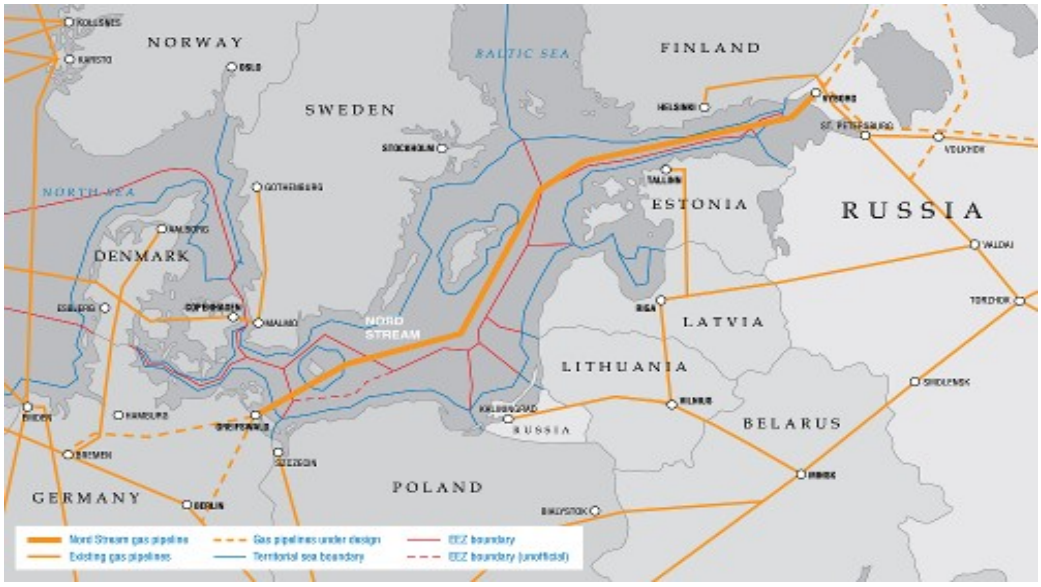
Kaynak: Gazprom Web Sitesi

[347] "Yamal-Europe", **http://www.gazpromexport.ru/en/projects/4/**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

B. Kuzey Akım

Kuzey Akım Rusya ve Almanya'yı doğrudan bağlayacak bir bor hattıdır. Baltık Denizi'nin altından inşa edilecek olan 1200 km uzunluğundaki boru hattı ile Portovaya Körfezi'nden Almanya'nın Greifswald şehrine gaz akışı sağlanacaktır.[348] İki hat olarak planlanan Kuzey Akım'ın ilk hattının 2011'in sonlarında faaliyete geçmesi amaçlanmaktadır. İkinci hat ise 2012'de tamamlanacaktır. Yılda 55 milyar metre küp gaz akışı sağlayacaktır.[349]

Harita 2: Kuzey Akım

Kaynak: Gazprom Web Sitesi

Proje, BASF v E.ON adlı iki Alman şirket tarafından yürütülmektedir. Projede her iki şirketin %20'lik hisseleri bulunmaktadır. Hollandalı gaz şirketi N.V. Nederlandse Gasunie ise % 9 oranında hisseye sahiptir. Geri kalan % 51'lik hisse ise

[348] "North Stream," **http://www.gazpromexport.ru/en/projects/5/**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.
[349] North Stream, "Construction", **http://www.nord-stream.com/en/construction.html**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

Gazprom'a aittir. Ayrıca, bu dört şirketten oluşan konsorsiyum % 9'luk hisseyi Fransız şirket GDF SUEZ'e satmayı planlamaktadırlar.[350]

C. Güney Akım

Bir diğer Rus destekli boru hattı projesi ise Güney Akım'dır. 2007 Haziran ayında duyurulan Güney Akım, Rus gazını Karadeniz üzerinden Bulgaristan, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan'a ulaştıracaktır.[351] Toplam uzunluğu 9000 km olacak proje 63 milyar metre küp kapasiteye sahip olacaktır.[352]

Harita 3: Güney Akım

Kaynak: Gazprom Web Sitesi

Güney Akım'ın inşasına ilişkin olarak ENI ve Gazprom arasında 23 Haziran 2007'de mutabakat zaptı imzalanmıştır. Mutabakat projenin fizibilitesini kapsarken boru hattının finansmanı, yapımı, teknik ve idari ilkelerini içermektedir. 18 Ocak

[350] Paillard, a.g.e., s. 66.
[351] Ibid., s. 67.
[352] "South Stream", **http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/south-stream/**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

2008 tarihinde ENI ve Gazprom hisseleri % 50 oranında paylaşarak Güney Akım şirketini kurmuşlardır. Bu iki şirketin yanı sıra Fransız Electricite de France şirketi de proje ile ilgilenmektedir. Bu gelişmelere ek olarak Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Slovenya, Hırvatistan ve Avusturya ile hükümetlerarası anlaşmalar imzalanmıştır.[353]

III. AB-Rusya Enerji İlişkilerinde Ukrayna ve Türkiye

A.Rusya Ukrayna Enerji İlişkileri ve AB'ye Yansımaları

AB enerji güvenliğinin güçlendirilmesinde önemli faktörlerden biri transit ülkelerin oynadıkları rollerdir. Genel olarak *transit ülke* topraklarından boru hattı geçen ve hidrokarbon kaynaklarını komşu ülkelere aktaran ülkedir. Transit ülkelerin yasal rejimlerinin birbirinden faklı olması sınır ötesi boru hatlarının işletilmesinde birtakım sorunlar oluşturmaktadır.[354] Bu bağlamda Ukrayna ve Türkiye önemli bir konumda bulunmaktadırlar. Ukrayna açısından bakıldığında Rusya ile yaşanan 2006 ve 2009 doğal gaz krizleri AB içerisinde endişelere neden olmuştur. Türkiye ise önemli *transit ülke* olarak AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma konusunda önemli bir faktörü oluşturmaktadır. Ancak, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik politikaları Avrupa enerji güvenliğini yakından ilgilendirmektedir.

Ukrayna sınırlı petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olmasına karşın kullandığı petrolün ve gazın büyük bölümünü Rus petrol ve doğal gaz alanları ile

[353] "South Stream", **http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.
[354] Demir, "Geopolitics of Russian Crude…" a.g.e., s. 8

Rus boru hatları ile taşınan Orta Asya'daki tedarikçilerden sağlamaktadır.[355] AB'nin son dönemdeki güvenlik söyleminin enerji güvenliğine yoğunlaşması ile Ukrayna'nın gelecekteki rolü ön plana çıkmaya başlamıştır. AB'nin Rus petrol ve gazına ve Rusya'nın da AB'nin finansal kaynaklarına bağımlı olması Ukrayna'nın Rus gazını Avrupa piyasalarına bağlamada anahtar rolünü artırmıştır.[356]

Ukrayna ve Rusya'nın enerji ilişkileri, 1990'lar boyunca Rusya'dan Ukrayna'ya yapılan doğal gaz teslimatının ödenmemesi, Rus gazının güzergâh değiştirmesi ve Ukrayna'nın borç yükünün artması şeklinde oluşmuştur. Bu konular 2004 yılında çözüme kavuşmuştur. Anlaşmaların çoğunda Ukrayna üzerinden Batı Avrupa'ya taşınan Rus gazı ilgili hükümler yer almaktaydı. Örneğin Batı Avrupalı ülkelerin ödedikleri transit ve gaz fiyatları oldukça düşük iken 2004'den itibaren uluslararası petrol fiyatları doğrultusunda giderek artmaya başlamıştır. Bu durum Rusya'nın Ukrayna ekonomisini desteklediğini göstermektedir.[357]

Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler 2005'den itibaren bozulmaya başlamıştır. Özellikle Ukrayna dış politikası Avrupa-Atlantik bütünleşmesini destekleyerek Batı ile ilişkilerinde bir denge oluşturmaya çalışmıştır. 2005 yılında önceki hükümetin seçimde yolsuzluk iddiaları sonucu meydana gelen "Turunu Devrim"in etkisiyle Viktor Yushchenko Ukrayna'ın başkanı olarak seçilmiştir. Ukrayna'nın ilk Batı

[355] Woehrel, a.g.e., s. 7.
[356] Sergiy Glebov, "The EU's Policies Toward the Ukraine", der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş Coşkun, **Neighborhood Challenge: The European Union and Its Neighbors**, Universal Publishers, 2009, içinde, ss. 329-351, s. 340.
[357] de Jong, a.g.e., s. 51.

yanlısı başkanı olan Yushchenko Ukrayna'nın hazır olduğunda NATO ve AB'ye katılacağını belirtmiştir.[358]

Ukrayna'nın "Turuncu Devrim" sonunda Batı yanlısı bir tutum takınması Rusya'nın enerji alanında Rusya'nın baskılarını artırmıştır. 2005'de Gazprom gazın fiyat artırımıyla ilgili olarak Ukrayna ile görüşmelerde başladığını açıklamıştır. Ukrayna 2009'a metre küpü 50 dolarlık gaz fiyatını garanti eden anlaşmayı reddetmeyi kabul etmemiştir. 2005'in ortalarında Gazprom fiyatı 130 dolara, yılın sonlarında ise 230 dolara çıkaracağını belirtmiştir. Putin'in yüksek gaz fiyatlarını ödenmesi için kredi sağlanacağını belirtmesine karşın Ukrayna bu teklifi reddetmiştir. Ukrayna'nın reddetmesi sonucu Putin ve Gazprom'un başkanı Aleksey Miller 31 Aralık 2006 tarihinde Ukrayna'ya gaz akışının kesildiğini açıklamışlardır.[359]

Ukrayna'ya gazın kesilmesi sonucu Batılı hükümetlerin sert protestoları sonrası 2 Ocak'ta gaz akışı tekrar sağlanmaya başlamıştır. Gaz akışının sağlanmasından iki gün sonra Ukrayna'ya gazın gönderilmesi konusunda bir anlaşama imzalanmıştır. Anlaşma gereğince, Ukrayna'nın gazı RosUkrEnergo adında aracı bir firma ile satın alınması sağlanmıştır. Böylece bu firma Orta Asya gazını piyasa fiyatının altında satın alarak Ukrayna'ya yaklaşık 95 dolardan gaz sağlanacağını belirtmiştir.[360]

---

[358] Woehrel, a.g.e., s. 7.
[359] Jim Nichol, Steven Woehrel ve Bernard A. Gelb, "Russia's Cutoff of Natural Gas to Ukraine: Context and Implications", **CRS Report for Congress**, Şubat 2006, s. 2, **http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/4324.pdf**, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2010.
[360] Woehrel, a.g.e., s. 8.

Ukrayna ve Rusya arasındaki 2006 gaz krizinden sonra 2009 yılında da benzer bir kriz yaşanmıştır. 2009 Ocak ayında Naftogaz (Ukrayna şirketi) ile Gazprom arasında ticari bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu anlaşmazlık sonucu Gazprom Ukrayna'nın tüketimine yönelik gaz akışını 1 Ocak 2009 itibariyle keserken Ukrayna üzerinden Avrupa'ya dağıtılan gaz akışında bir sorun yaşanmamıştır.[361]

Ocak 2009'da Rusya'nın Ukrayna'nın boru hatlarına gaz tedarikini kesmesi sonucu Batı Avrupa ülkelerinde Doğu ve Merkez Avrupa'nın enerji hassasiyetleri ön plana çıkmıştır. Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve İtalya, Baltık ülkeleri, Polonya ve Macaristan 2009 kesintisinden ciddi şekilde etkilenmişlerdir.[362]

Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan gaz krizleri özellikle AB'nin birtakım önlemler almasına neden olmuştur. Avrupa Komisyonu, olası kesintilere karşı AB-Rusya Enerji Diyalogu çerçevesinde Erken Uyarı Mekanizması'nı (An Early Warning Mechanism) devreye sokmuştur. Bunun yanı sıra 2008 Ekim ayında AB ve Rusya Erken Uyarı Sistemi'nin güçlendirilmesini arz kesintilerinin çözümü için pratik adım olarak belirtmişlerdir.[363]

Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı krizler bu ülkeyi birtakım politikalar izlemeye itmiştir. Rusya, enerji stratejisi bağlamında ihracatını doğu ve güney

---

[361] European Commission, **The January 2009 Gas Supply Disruption to the EU: An Assessment**, Regulation of the European Parliament and of the Council, COM(2009) 363 Final, 16.07.2009, s. 3.
[362] Keith C. Smith, "Bringing Energy Security to East Central Europe", **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, Nisan 2010, s. 2, **http://csis.org/files/publication/100402_Smith_BringingEnergySecurity_Web.pdf**, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2010.
[363] European Commission, **The January 2009 Gas Supply...**, a.g.e., s. 3.

doğrultusunda çeşitlendirmeyi düşünmektedir ve Gazprom'da Kuzey Akım, Altay Boru hatları ve Yamal gaz alanlarının geliştirilmesi gibi büyük, pahalı ve karmaşık projeler planlamaktadır. Gazprom, Kuzey Akım ile Ukrayna, Beyaz Rusya ve Polonya gibi transit ülkelere olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır.[364]

Gaz krizlerini AB açısından değerlendirmek gerekirse "krizler Rusya'nın bir enerji ortağı olarak güvenilirliği ve Moskova'nın enerji gücünü siyasi bir araç olarak kullanma isteği konuları soru işaretlerini artırmıştır".[365] Rusya ve Ukrayna arasında 2005'in sonu 2006'ının başında meydana gelen transit krizi Avrupa'nın enerji güvenliği için bir tehdidin varlığına işaret etmiştir ve Rusya'nın "enerji" şantajına karşı Ukrayna'ya olan sempati artmıştır. Gaz arzında yaşanan bu şok AB'nin enerji ihtiyaçlarını güvence altına almasına ve alternatif enerji kaynakları bulmaya itmiştir.[366] AB'nin enerji politikalarında arayış içine girmesine karşın bazı Avrupa ülkeleri ve enerji şirketleri Rusya ile uzun dönemli enerji anlaşmaları yapmaya devam etmektedirler. Örneğin; bazı araştırmacılar İtalyan, Avusturyalı, Bulgar ve Sırp şirketlerinin Rus şirketlerle yaptıkları anlaşmaları Avrupa enerji güvenliğine tehdit oluşturduğunu savunmaktadırlar.[367]

---

[364] Kirsten Westphal, "Germany and the EU-Russia Energy Dialogue", **The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security**, Ashgate Publishing Co., Hampshire, 2008, içinde, ss. 93-118, s. 109.
[365] Belkin, a.g.e., s. 5.
[366] Glebov, a.g.e., s. 340.
[367] Belkin, a.g.e., s. 5.

B. Rusya-Türkiye Enerji İlişkileri ve AB'ye Yansımaları

Enerji fiyatlarının artışına paralel olarak büyüyen talep, iç üretimin azalması ve Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan doğal gaz krizi Türkiye'nin rolünün AB'nin enerji güvenliği açısından artacağı gözlemlenmektedir. Çünkü Türkiye dünya gaz rezervlerinin % 71,8'sine, petrol rezervlerinin % 72,7'sine sahip Orta Doğu ve Hazar'a yakın bir konumda yer almaktadır. Ayrıca bu konum, Türkiye'nin kendi enerji talebini güvence altına alma konusunda kendisine avantaj sağlarken Doğu'daki üreticilerle Batı'nın piyasaları arasında da enerji köprüsü oluşturmaktadır.[368]

Enerjinin ulaştırılması bağlamında Türkiye önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada, 2006'da faaliyete giren Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı yıllık 50 milyon ton taşıma kapasitesi Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun ilk örneğini oluşturmaktadır. Bu boru hattı Türkiye'nin bir enerji merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Çünkü Azerbaycan petrolü Akdeniz limanı olan Ceyhan'da işlenmekte ve tankerlerle İtalya'ya ithal edilmektedir.[369] BTC'ye ek olarak Türkiye'nin AB enerji güvenliği açısından rolünü artıran bir diğer boru hattı, 2007 yılında Azerbaycan'ın Şah Denizi'ndeki gaz alanlarını Gürcistan üzerinden Türkiye'ye bağlayan Güney Kafkasya gaz boru hattıdır. Yıllık 8 milyar metre küp gaz taşıma hacmine sahip olan boru hattının kapasitesinin 16 veya 20 milyar metre küpe çıkartılması planlanmaktadır.[370]

---

[368] Volkan Özdemir, "Turkey's Role in European Energy Security", der. Svante E. Cornell ve Niklas Nilsson, **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, 2008, içinde, ss. 99-114, s. 101.
[369] Ibid., s. 102.
[370] Edward C. Chow, "Turkey As An Energy Bridge", der. Stephen J. Flanagan, **Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S.-Turkey Relations**, Center for Strategic and International

Türkiye'nin enerji merkezi olarak öneminin artmasında bazı boru hatlarının da önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda, AB ve Amerika Avrupa'ya doğrudan bağlanacak iki gaz boru hattını desteklemektedirler. Bunlardan biri, Türkiye'yi Yunanistan ve İtalya ile bağlayan Türkiye-Yunanistan Enterkonnektörü, diğeriyse Türkiye Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden geçip Avusturya'ya ulaşacak Nabucco olarak bilinen boru hattıdır.[371]

Bu noktada Nabucco boru hattının AB enerji güvenliği açısından öneminin tartışılması büyük önem taşımaktadır. Nabucco boru hattı projesi Hazar ve Orta Doğu bölgesini Türkiye üzerinden Avusturya'ya ve Merkez ve Batı Avrupa gaz piyasalarına bağlamaktadır. Yaklaşık 3300 km uzunluğunda olacak boru hattı Gürcistan-Türkiye ve İran-Türkiye sınırlarını Avusturya'nın Baumgarten şehri ile birleştirecektir. Boru hattının yılda maksimum 31 milyar metre küp gaz taşıyacağı belirtilmektedir. Nabucco boru hattının hissedarları arasında Avusturya'dan OMV, Macaristan'dan MOL, Romanya'dan Transgaz, Bulgaristan'dan BEH, Türkiye'den BOTAŞ ve Almanya'dan RWE şirketleri yer almaktadırlar ve her bir şirket % 16,67'lik hisseye sahiptirler.[372]

Studies (CSIS), Mart 2009, içinde, ss. 73-80, s. 74, **http://csis.org/files/media/csis/pubs/090408_flanagan_turkeyreport_web.pdf**, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2010.

[371] Zeyno Baran, "EU Energy Security: Time to End Russian Leverage", **The Washington Quarterly**, Cilt: 30, Sayı: 4, Güz 2007, ss. 131-144, s. 138.

[372] Erkan Erdoğdu, "Bypassing Russia: Nabucco project and its implicaitons for the European gas securtiy", **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Cilt: 14, Sayı: 9, Aralık 2010, ss. 2936-2945, s. 2939.

Harita 4: Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Kaynak: Nabucco Web Sitesi

Nabucco projesi kapsamında İran, Orta Doğu kaynaklarının yanı sıra Güney Kafkasya Boru Hattı'nın inşasıyla ve Şah Deniz'in geliştirilmesiyle Azerbaycan kaynaklarının taşınması planlanmaktadır. Türkmenistan'ın tekrar öne çıkması AB ve Amerika'nın bu ülkeyi gündemlerine almalarına neden olmuştur. Mısır, Irak ve Libya'da Nabucco'ya gaz sağlamak için projeye dâhil olmak istemektedirler.[373]

Azalan üretimi ve artan talebi dikkate alındığında Rusya'ya olan bağımlılığını artırmayacak yeni projeler hedefleyen AB için Nabucco projesi önemli bir avantaj sağlamaktadır. Nabucco'nun sağlayabileceği bu avantaj AB tarafından desteklenmektedir. Avrupa Komisyonu Nabucco'yu öncelikli proje olarak değerlendirmektedir. Örneğin, İngiltere'nin enerji bakanı Malcolm Wicks, Türkmenistan ve Azerbaycan'ı ziyaret ederek boru hattı için temel tedarikçi olmalarını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Avusturya2nın ekonomi bakanı Martin Bartenstein da aynı ülkeleri ziyaret etmiştir. Ayrıca, Avusturyalı OMV şirketi

[373] Nicklas Norling, "The Nabucco Pipeline: Reemerging Momentum in Europe's Front Yard", **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, 2008, içinde, ss. 127-140, s. 132.

Nabucco konsorsiyumunun baş hissedarı olmuştur. Bunlara ek olarak AB dış politika şefi Javier Solana Aşkabat'ta Nabucco için müzakerelerde bulunmuştur.[374]

Bu gelişmelere paralel olarak Avrupa Komisyonu, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası tarafından oluşturulan ve Komşuluk Yatırım Fonu altında biriken fonların Nabucco için bir araya getirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Böylece "Trans Hazar enerji koridor"unun gelişmesine katkı sağlama ve uluslararası projelerde Avrupa'nın enerji koordinatör mekanizmasını güçlendirecek yasal mevzuatı oluşturma konularında adım atılacaktır.[375]

Özellikle ev sahipliği yaptığı boru hatları ile Türkiye, Hazar kaynaklarını Rusya'nın etkisi altında olmadan Avrupa enerji piyasalarına ulaştırmaktadır. Bu da AB enerji güvenliğinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Ancak Rusya'nın enerji alanında izlediği saldırgan politikalar Türkiye'yi de etkilemektedir.

Türkiye, doğal gaz ithalatının % 65'ini ve petrol ithalatının % 40 Rusya'dan temin etmektedir. Rus gazının ithalat hacmi 2007'de 24 milyar metre küpten 2010'da 30 milyar metre küpe çıkmıştır. Bunun yanı sıra 2003'de bitirilen Mavi Akım denizaltı doğal gaz boru hattı Türkiye'yi ve Rusya'ya doğrudan birbirine bağlamaktadır.[376] Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığı bu ülkelerin enerji jeopolitiğinde

[374] Ibid., s. 131.
[375] Ali Tekin ve Paul A. Williams, "Europe's External Energy Policy and Turkey's Accession Process", **Center for European Studies**, Working Paper Series Sayı: 170, 2009, s. 11-12, **http://aei.pitt.edu/11786/1/CES_170.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Mart 2011.
[376] Andrew C. Kuchins ve Alexandros Petersen, "Turkey, Russia, The Black Sea, The Caucasus, and Cenrtal Asia", der. Stephen J. Flanagan, **Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S.-**

çıkarlarının uyumlu olmadığını göstermektedir. Ayrıca, gazla çalışan pek çok santralin kurulması ile gaz ve elektrik satışlarında garantiler verilmesi kabul ederek Türkiye'nin bu ilişkide kendi yararına olmayan koşulları kabul ettiğini göstermektedir. Bu özel santraller elektriği devlet yönetimindeki dağıtım şirketlerine yüksek fiyattan satmaktadırlar ve bu dezavantajlı durum Rusya'nın teşviklerinin artmasına neden olmaktadır.[377]

Rusya, Türkiye'nin enerji piyasasında kendine avantaj sağlayan anlaşmalar yaparak Türk piyasasını denetimi altına almak istemektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin gerçekleştirmeye çalıştığı projelere de karşı projelerle cevap vermektedir. Bu doğrultuda Moskova, 2007 Mart ayında Yunanistan ve Bulgaristan ile bir anlaşma yaparak Rus petrolünün yeni bir boru hattı (Burgaz-Dedeağaç) üzerinden gönderilmesine karar verilmiştir.[378]

Nabucco bağlamında Rus stratejisini değerlendirmek gerekirse Güney Akım projesi Moskova'nın Nabucco'nun inşasını engellemek adına giriştiği en önemli çabadır. Nabucco'yu engellemek adına Gazprom 2008 yılında etkinliğini artırarak 18 Ocak'ta Bulgaristan'ın Güney Akım boru hattına katılmasına yönelik bir anlaşma yapmıştır. Daha sonra Sırbistan'ın NIS petrol ve gaz şirketinin % 51 hissesinin alarak Güney Akım'a bağlama noktasına gelmiştir. Ayrıca, 25 Ocak'ta Nabucco'nın

---

Turkey Relations, Center for Strategic and International Studies (CSIS), Mart 2009, içinde, ss. 61-72, s. 65, **http://csis.org/files/media/csis/pubs/090408_flanagan_turkeyreport_web.pdf**, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2010.

[377] Özdemir, a.g.e., s. 109.

[378] Baran, a.g.e., s. 138.

dağıtım merkezi olarak belirlenen OMV'nin Baumgarten'deki merkezinin % 50'sini devralmıştır.[379]

Ukrayna ve özellikle Türkiye gibi transit ülkelerin AB'nin enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli rolleri bulunmaktadır. Ancak, Ukrayna-Rusya gaz krizleri sonrası AB bu krizin fiyat, boru hattı ve transit ücretlerden ziyade jeopolitik bir konu olduğunu anlamıştır. Bunun yanında Ukrayna Avrupa'nın gaz arzının % 20'sini sağlayarak jeoekonomik ve jeostratejik rolünü artmıştır. Kriz sonrası Avrupa Ukrayna'nın Rusya ile ilişkilerini yürütülmesinde farklı bir yön çizmiştir. Rusya ile ilişkilerin derinleşmesi kadar Batı'nın güvenilir bir ortağı olarak Ukrayna'nın geleceğinin güvence alınması da önemlidir.[380] Türkiye'de var olan boru hatları ve boru hattı projeleri Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere Rusya'da Türkiye'nin enerji piyasalarına girmekte ve Türkiye'nin projelerine rakip projeler sunmaktadır. 2020 itibariyle % 40 olan gaz tüketimi % 80'e, Rus gazının payının da aynı süreçte % 26'dan % 40-50'ye çıkacağı dikkate alındığında bu yüksek seviyelerdeki enerji bağımlılığı Rusya'nın Avrupa'daki siyasi etkisini artıracaktır.[381]

[379] Norling, a.g.e., s. 131.
[380] Adrian Karatnycky ve Alexander J. Motyl, "The Key to Kiev: Ukraine's Securtiy Means Europe's Stability", **Foreign Affairs**, Cilt: 88, Sayı: 3, Mayıs/Haziran 2009, ss. 106-120, s. 106-107.
[381] Smith, "Russian Energy Pressure...", a.g.e., s. 2.

IV. AB Enerji Politikasında Güzergâh Farklılaştırması ile İç Enerji Pazarı Oluşturma ve Rusya Faktörü

A. Güzergâh Farklılaştırma Politikası ve Rusya Faktörü

2005'in ikinci yarısından 2006'nın sonlarında Rusya'nın enerji kaynaklarını Avrupa diplomasisi üzerinde baskı aracı olarak veya AB'yi şantaj etmek için kullanması Rusya ile ilgili endişelerin artmasına neden olmuştur. Bu durum AB-Rusya enerji diyalogunun yavaşlamasına ve AB ve Rusya'nın enerji ilişkilerini kötüleşmesine neden olmuştur.[382]

AB'nin Rus enerji kaynaklarına bağımlılığı ve AB ve Rusya arasında yaşanan gaz kesintileri AB'yi enerji politikasında yeni arayışlara itmektedir. 2000 ve 2006 Yeşil Kitap belgelerinde belirtildiği gibi sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenli bir enerji için enerjinin dış politika ile uyumlaştırılması ve enerji alanında bir iç piyasa oluşturulması amaçlanmaktadır.

Enerjinin dış politika ile değerlendirilmesi kapsamında, ilk adım olarak ulusal politikalar ve iç piyasa ile uyumlu bir Enerji Dış Politikası'nın oluşturulmasıdır. Bu aşamada üye ülkelerin ve Komisyon'un dâhil olduğu bir topluluk seviyesinin oluşturulması "*tek ağızdan konuşma (to speak with the same voice)*" prensibinin geliştirilmesine önem verilmektedir.[383]

---

[382] Andrew Monaghan, "Russia and the Security of Europe's Energy Supplies: Security in Diversity?", **Conflict Studies Research Centre (CRSC)**, Ocak 2007, **http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=44087**, Erişim Tarihi: 5 Mart 2011.

[383] European Commission, **Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy**, a.g.e., s. 4-5.

Aynı zamanda, Avrupa Komşuluk Politikası ve bu politikanın araçlarından biri olan eylem planları ve Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları doğrultusunda AB enerji piyasasını komşularına yakınlaştırmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra Birlik, Güney ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Enerji Topluluğu Anlaşması, AB-Mağrip elektrik piyasası ve AB-Maşrık gaz piyasaları ile Pan-Avrupa Enerji Topluluğu kurmayı istemektedir.[384] Örnek olarak 1 Temmuz 2006'da yürürlüğe giren Enerji Topluluğu Anlaşması'na Avrupa Topluluğu, Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetimi üye olarak yer almaktadırlar.[385]

Enerji Dış Politikası ile ilgili önemli belgelerden biri de Avrupa Konseyi'ne Komisyon, Genel Sekreter ve Yüksek Temsilci tarafından sunulan "*Avrupa'nın Enerji Çıkarları için Dış Politika- An External Policy to Serve Europe's Energy Interests*" belgesidir. Bu belge çerçevesinde; "i) üçüncü ülkelerle ortaklıklar yoluyla enerji alanında şeffaflığın ve yönetimin geliştirilmesi, ii) üretici ülkelerde üretimin ve ihracat kapasitelerinin ve üretici ve transit ülkelerde ulaştırma altyapısının güçlendirilmesi, iii) üçüncü ülkelerde Avrupalı şirketlerin yatırımlarının artırılması, iv) fiziksel, çevresel ve altyapı güvenliğinin sağlanması, v) Kyoto Protokolü'nün uygulanması, vi) kaynak ve ülke ithalatın çeşitlendirilmesi ve vii) stratejik rezerv stoklarının ve artırılması" ön plana çıkmaktadır.[386]

---

[384] Ibid., s. 16.

[385] "The Energy Community Treaty", **http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/l27074_en.htm**, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2010.

[386] European Commission, **An External Policy to Serve Europe's Energy Interests**, Paper from Commission/SG/HR for the European Council, S/160/06, 2006 s. 2.

AB, enerji kaynaklarını ve coğrafi olarak da transit güzergâhlarını farlılaştırarak enerji güvenliğini güçlendirmeyi istemektedir. Bu noktada Kuzey Afrika, Orta Doğu, Hazar bölgesi, Rusya ve Norveç'te yeni gaz projeleri kararlaştırmakta veya planlamaktadır. Bu projelerin tamamlanması halinde yeni enerji koridorlarının ve AB'nin gaz tüketimi için yeni ithalat kapasitesinin yaratılması amaçlanmaktadır.[387]

Yukarıda belirtildiği üzere, AB enerji güvenliğinin artırılması için öngörülen politikalardan biri güzergâh farklılaştırmasıdır. Enerji güvenliği bakımından, AB üye ülkeleri doğal gazda aşırı Rus bağımlılığını azaltmaya odaklanmışlardır. AB, doğal gaz için alternatif kaynaklar aramanın yanı sıra Hazar, Körfez, Batı Afrika ve Kuzey Afrika bölgelerinin hidrokarbon kaynaklarını ithal etmeyi planlamaktadır.[388] Güzergâh farklılaştırması konusunda Kuzey Afrika-Orta Doğu ve Hazar-Orta Asya hem AB hem de Rusya'nın politikaları çerçevesinde değerlendirilecektir.

AB, enerji tedariklerini farklılaştırmak ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi çaba harcamaktadır. Ancak, bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve Asya, Kuzey Amerika'daki ülkelerin güçlü rekabet özellikleri AB'nin çabalarına yönelik sorunlar oluşturmaktadır.[389]

[387] Ibid., s. 3.
[388] Gareth M. Winrow, "Energy Security in the Broader Mediterranean", **European Security**, Cilt: 17, Say: 1, Mart 2008, ss. 161-183, s.161.
[389] Belkin, a.g.e., 17.

1995 Kasım ayında Barselona'da AB ve Akdeniz ülkelerinin dış işleri bakanlarının buluştukları toplantıda siyasi ve güvenlik işbirliği, ekonomi ve sosyal, kültürel ve insani ilişkiler alanlarında işbirliği yapılması kararı alınmıştır. Bunun sonucunda on beş AB'ye üye ülkesi ve on iki Akdeniz devleti Avrupa-Akdeniz İşbirliği (EMP) oluşturulmuştur. Aynı zamanda AB ve pek çok Akdeniz ülkesi arasında kurulan Ortaklık Anlaşmalarına ek olarak Brüksel MEDA programı ile finansal destek teklif etmiştir.[390]

AB ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında oluşturulan Avrupa Akdeniz İşbirliği süreci birtakım özellikler içermektedir. Bu işbirliği "iki taraflılığı (Avro-Akdeniz anlaşmalarının her ülke yapılması), çok taraflılığı (ortaklar arasında çeşitli seviye ve konularda toplantılar) ve bölgeselciliği (Akdeniz serbest ticaret alanının oluşturulmasını)"[391] içermektedir.

Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle AB arasında Avrupa Akdeniz İşbirliği'nin yanı sıra farklı politika araçları ile de ilişkiler geliştirilmiştir. Doğu Avrupa ülkelerini kapsaması planlanan Avrupa Komşuluk Politikası, Güney Avrupa ülkelerinin çabalarıyla Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'e kadar genişletilmiştir. Komşuluk Politikası bağlamında Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus ve Filistin İdaresi ile eylem planları imzalanmıştır.[392]

[390] Winrow, "Energy Security in the Broader Mediterranean", a.g.e., s. 164.
[391] Karen E. Smith, "The Outsiders: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, Cilt: 81, Sayı: 4, Temmuz 2005, ss. 757-773, s. 762.
[392] Winrow, "Energy Security in the Broader Mediterranean", a.g.e., s. 164.

AB ve Akdeniz ülkelerinin geliştirdiği bu girişimler aynı zamanda da enerji alanına da yoğunlaşmaktadır. Örneğin; Avrupa-Akdeniz İşbirliği kapsamında siyasal ve uzman seviyesinde diyalogu devam ettirmek ve bölgesel çıkarların artırılması için Avrupa-Akdeniz Enerji Forum'u (Euro-Mediterranean Energy Forum) kurulmuştur.[393] Bu bölgeye yönelik bir diğer girişim ise Fransa cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin ileri attığı Akdeniz Birliği'dir. Bu girişim kapsamında Sarkozy, "enerji, güvenlik, terörizm ve göç konularında bölgesel işbirliği ve Avrupa Yatırım Bankası gibi yapılnma doğrultusunda bölge ekonomilerinin kalkınmasını istemektedir."[394]

Orta Doğu bağlamında AB'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında en önemli katkıyı Körfez ülkeleri yapmaktadır. AB, Körfez ülkeleri ile AB-Körfez İşbirliği Konseyi'ni oluştururken OPEC ülkeleri ile de resmi diyalog başlatmıştır.[395] Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunduğu bölgesel bir kuruluştur. 1981 Mayıs ayında kurulan konsey üye ülkeler arasında farklı alanlarda işbirliğini, bütünleşmeyi ve iç uyumu sağlamayı amaçlamaktadır. AB ise Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ilişkilerini 1988'de imzalanan İşbirliği Anlaşması ile kurmuştur. Bu anlaşma ile AB, stratejik öneme sahip bölgenin istikrarını artırmayı ve siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, ekonomik ve teknik işbirliğini genişletmeyi ve

[393] Ibid., s. 165.
[394]Katrin Bennhold, "Sarkozy's proposal for Mediterranean bloc makes waves", s. 1, 10 Mayıs 2007, **http://www.nytimes.com/2007/05/10/world/europe/10iht-france.4.5656114.html**, Erişim Tarihi: 10 Mart 2011.
[395] Belkin, a.g.e., s. 18.

enerji, sanayi, ticaret, hizmet, tarım, balıkçılık, yatırım, bilim, teknoloji ve çevre alanlarında işbirliğini hedeflemektedir.[396]

Gawdat Bahgat'a göre, üç etken Avrupa ve Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri arasındaki ilişkileri şekillendirmektedir. Birincisi, KİK üyeleri ve İran dünyanın en büyük petrol ve gaz rezervlerini bulundurmaktadırlar. İkincisi, kesintilere karşı piyasaları korumak ve fiyatları dengede tutmak için kullanılan fazla petrol kapasitesine Suudi Arabistan sahiptir. Üçüncü olarak, Rusya, Hazar Denizi ve Kuzey Afrika AB'nin tercih ettiği rotaları oluştururlarken Körfez petrolünün çoğu doğuya ya da Amerika'ya gönderilmektedir.[397]

AB, KİK ülkeleri ile işbirliği anlaşması çerçevesinde yukarıda belirtilen alanlarda işbirliği kurmaya çalışmaktadır. Buna karşı olarak, Birlik enerji alanında işbirliği öngören mutabakat zaptı önermesine karşın Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri bu teklifi reddetmiştir. 2005'in sonunda Suudi Arabistan'ın DTÖ'ye girmesi dahi KİK ülkeleri için AB'nin piyasa ve yönetim ilkeleri çekicilik sağlamamıştır. Genellikle Körfez ülkeleri, AB'yi KİK'in iç dinamiklerini dikkate almadan kendi bölgesel bütünleşme modelini ihraç etmeye çalıştığı için suçlamaktadırlar.[398]

AB'nin Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri ile belli araçlar doğrultusunda ilişkiler geliştirmiştir. Enerji alanında bölge AB'nin ihtiyaçlarının önemli bir kısmına

---

[396]EU-Gulf Cooperation Council Meeting, **http://europa.eu/eucalendar/event/id/2362/mode/standalone**, Erişim Tarihi: 20 Mart 2011.
[397] Bahgat, a.g.e., s. 974.
[398] Richard Youngs, "Europe's External Energy Policy: Between Geopolitics and the Market", Kasım 2007, **CEPS Working Document**, Sayı: 278, s. 9, **http://aei.pitt.edu/7579/1/Wd278.pdf**, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2011.

cevap vermektedir. Özellikle, Avrupa için bölgedeki en önemli gelişme sıvılaştırılmış doğal gaz alanındaki büyüyen üretimdir. Şu an için, Avrupa dünyanın LNG tüketiminin % 8'sini oluşturmaktadır. İspanya % 65 LNG ithalatıyla Avrupa'nın LNG ithalatında lider durumdadır. İspanya'yı % 39 ile Portekiz ve % 27 ile Fransa izlemektedir. Avrupa'ya LNG sağlayan en önemli ülkeler Cezayir, Mısır, Umman ve Katar'dır.[399]

Birlik, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için değişik güzergâhlara yönelmektedir. Ancak Rusya, enerji kaynakları sonucu iç ve dış siyasetteki etkinliğini diğer üretici ve transit ülkelere karşı da kullanmaktadır ve bu durum AB'nin enerji güvenliğine yönelik sorunlar oluşturmaktadır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu piyasalarında da Rusya etkinliğini artırma yönünde politikalar izlemektedir.

AB içerisinde, 2006'da Gazprom ve Cezayirli Sonatrach arasında imzalanan mutabakat zaptı sonucu oluşabilecek bir Rusya-Cezayir ittifakının gaz fiyatlarını artıracağından endişelenilmiştir. Gazprom ve Sonatrach girişimi başarısız olsa bile bu potansiyel işbirliği Avrupa'nın gaz tedariklerini farklılaştırma çabasına itmiştir.[400] Gazprom'un Cezayir girişimi sonrası, Gazprom Nijerya'da gaz üretiminde bulunacağını ve Avrupa'ya gaz sağlayacak kaynaklardan biri olan Trans-Sahra gaz hattının inşasına katılacağını belirtmiştir.[401]

Rusya'nın yukarıda belirtilen faaliyetlere ek olarak doğal gaz alanında fiyat ve üretimi kontrole yönelik bir kartel yaratma girişimi bulunmaktadır. Gaz OPEC

[399] Belkin, a.g.e. s. 18.
[400] Poussenkova, a.g.e., 118-119.
[401] Ibid., s. 119.

olarak bilinen bu girişim Şubat 2007'de Putin'in Katar'ı ziyaretinde gündeme gelmiştir.[402] 2007 yılının Nisan ayında Gaz İhraç Eden Ülkeler Forum (GECF)'unda gaz fiyatları ve tüketici piyasalarına ilişkin Yüksek Seviye Grubu oluşturulmuş ve Rusya bu grubun başına getirilmiştir.[403] Ariel Cohen'e göre Avrupa'nın böyle bir kartele bağımlı hale gelmesi OPEC'e bağımlılıktan daha kötüdür. Çünkü Rusya NATO genişlemesi ve anti balistik füzelerin yerleştirilmesini engellemek, Avrupa ve Amerika arasındaki bölünmeyi artırmak ve Sovyet sonrası alanı tam anlamıyla kontrol etmek gibi Avrupa'ya yönelik çıkarları bulunmaktadır.[404]

AB, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun yanı sıra Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için Hazar bölgesine de büyük önem vermektedir. AB bölge ile ilişkilerini kurarken çeşitli ekonomik programlar geliştirmiştir. Bu programlardan en önemlisi 1990 Aralık ayında gerçekleşen Roma Zirvesi'nde kabul edilen TACIS'dir. TACIS, 1991'den Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu kurulan on iki yeni ülkeye ve Moğolistan'a ekonomik ve siyasi anlamda gelişmeleri için destek sağlayan bir yardım programıdır. Esasında TACIS programı ile bölge ülkelerinin piyasa ekonomisi ve demokrasiye geçişlerini, ülkeler ile ikili ilişkilerin güçlendirilmesini ve küresel ekonomi ile bütünleşmeleri amaçlanmıştır.[405]

Birlik, bu bölgenin ekonomik ve siyasi açıdan dönüşümüne destek verirken aynı zamanda enerji sektörünün gelişmesine yönelik çeşitli girişimlerde de

[402] Cohen, a.g.e., s. 9.
[403] Winrow, "Energy Security in the Broader Mediterranean", a.g.e., s. 176-177.
[404] Cohen, a.g.e., s. 9.
[405] Yelda Demirağ, "EU Policy toward Central Asia", der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş Coşkun, **Neighborhood Challenge: The European Union and Its Neighbors**, Universal Publishers, 2009, içinde, ss. 231-253, s. 241.

bulunmaktadır. Avrupa, 1995 yılından beri Hazar ve Orta Asya ile enerji ilişkilerini INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) programı ile kurumsallaştırmaktadır. Bu program Hazar Denizi ve Orta Asya ülkelerine Avrupalı yatırımlarını sağlarken karşılığında bu ülkelerden AB için enerji tedariki istenmektedir. Bu yönde atılan en önemli adım ise 2001 Şubat ayında yürürlüğe giren INOGATE Şemsiye Anlaşmasıdır. Anlaşma çerçevesinde devletlerarası petrol ve gaz ulaştırma ağlarının gelişmesi için kurumsal ve yasal bir sistemin oluşturulmasını ve inşaat ve işletme için gerekli yatırımların sağlanmasını amaçlamaktadır.[406]

INOGATE programına ek olarak, 2004 yılında AB Komisyon nezdinde, Hazar kıyı devletleri ve komşu ülkeler ile Hazar ve Orta Asya'da bölgesel enerji piyasalarının oluşturulması için Bakü İnisiyatifi'ni başlatmıştır. İnisiyatif doğrultusunda AB, bölgenin enerji alanında AB düzenleyici standartları çerçevesinde bir reform yapmayı amaçlamaktadır. Bölge ile ilgili bir diğer girişim de Komisyon'un Avrupa enerji piyasasında bütünleşme hedeflediği Karadeniz inisiyatifidir. 2006 itibariyle Hazar, Kafkasya ve Orta Asya'da *AB-Karadeniz Hazar Denizi Ortak Enerji Evi* projesi ile "bölge altı enerji piyasaları" yaratmaktır.[407] Ayrıca AB, bölge ülkelerinin "alternatif kaynaklar ve enerji verimliliği ve enerji tasarrufunu geliştirmelerinde" yardımcı olacağını belirtmektedir. Aynı zamanda Birlik, var olan enerji altyapılarının geliştirilmesi ve yenilerinin inşası" için bölge

[406] Bahgat, a.g.e., s. 971.
[407] Youngs, a.g.e., s. 3.

ülkeleri enerji istikrarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda *trans-Hazar trans-Karadeniz enerji koridoru*[408] geliştirmeyi amaçlamaktadır.

AB'nin bölge ile bağlantılarını sağlamada yukarıda bahsedilen programlara ek olarak biten ve proje halindeki boru hatları da önemli yer tutmaktadır. Bölgenin Kuzey-Güney yönlü enerji akışının Doğu-Batı yönünde değişmesi Avrupa'nın enerji güvenliği açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında bölgenin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma konusunda üç boru hattı önem taşımaktadır. Bunlar Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Güney Kafkasya Gaz Boru Hattı'dır. Bunlara ek olarak AB ek boru hattı projelerine önem vermektedir. Örnek olarak; Bakü'den Supsa'ya uzanan petrol boru hattına ek bir boru hattının inşası önemlidir. Aynı zamanda bu hat Karadeniz'in altından başka bir hat ile genişletilebilir ya da tankerlere yüklenen petrol Odesa'ya gönderilmesi planlanmaktadır. Petrolün Odesa-Brody boru hattı üzerinden Polonya'ya gönderilmesi gündemdedir.[409]

Genel olarak, AB'nin Orta Asya ve Hazar temelinde farklılaştırma politikası bu bölgenin Kafkasya üzerinden dördüncü gaz koridoru olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Şu an için Rusya, Kuzey Afrika (Cezayir) ve Kuzey Denizi'nden Avrupa'ya gaz tedarik eden üç koridor mevcut iken yeni bir koridor sadece arz kaynaklarının yaratılmasına değil yeni ihracat rotaları da oluşturacaktır.[410]

---

[408] European Commission, **Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative**, Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, COM(2007) 160 Final, Brüksel, 11 Nisan 2007, s. 5.
[409] Belkin, a.g.e., s. 15.
[410] Locatelli, a.g.e., s. 964.

Birlik, Hazar ve Orta Asya bölgelerinde enerji alanında çeşitli programlar ve inisiyatifler eşliğinde AB standartları çerçevesinde piyasalar yaratmayı amaçlamaktadır. Ancak, Rusya tarihsel bağlarını kullanarak Hazar ve Orta Asya enerji piyasalarında etkisini artırmaktadır ve böylece AB'nin enerji alanında tek arz sağlayıcı statüsünü korumaktadır.

Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan için Rusya önemli bir pazar konumundadır. Anlaşmalarla desteklenen tedarik sözleşmeleri Türkmenistan ve Rusya arasında Özbekistan ve Kazakistan üzerinden gaz boru hattı sisteminin geliştirmekte ve genişletmektedir. Bu tür anlaşmalar sayesinde Rusya hidrokarbon politikası için uzun dönemli bir strateji oluşturmaktadır. Bu ilişkiler ile Rusya önemli bir aktör olduğunu kanıtlamaktadır. Kısacası Rusya'nın hidrokarbon politikası Orta Asya üzerinde büyük bir etki oluşturmaktadır.[411]

Orta Asya yönelik olarak Rusya'nın bir diğer politikası da fiyatlandırmadır. Bu politika AB enerji güvenliğini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu ülkelerden gazı ucuza satın alan Rusya Avrupa'ya yüksek fiyatlardan satmaktadır. Ya da, Rusya düşük fiyatlardan aldığı Orta Asya gazını kendi iç tüketimi için kullanırken eşit miktardaki Rus gazını Avrupa'ya yüksek fiyatlardan ihraç etmektedir. Türkmen gazı Gazprom'un Itera, EuralTransGas ve RosUkrEnergo gibi aracılarını zenginleştirmek için Ukrayna'ya yollanması da üçüncü fiyatlandırma seçeneğidir.[412]

---

[411] Ibid., s. 967.

[412] Vladimir Socor, "Gazprom, the Prospects of a Gas Cartel, and Europe's Energy Security", der. Svante E. Cornell ve Niklas Nilsson, **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, 2008, içinde, ss. 71-83, s. 75-76.

Rusya Ukrayna'ya uyguladığı gaz kesme politikasını Kafkasya ve Karadeniz'deki ülkelere de uygulayarak AB'nin bu bölgelere yönelik politikalarını engellemeye çalışmaktadır. Moldova Gazprom'un fiyat yükseltme teklifini reddetmesiyle birlikte 1 Ocak 2006'da Rus devlet denetimindeki Gazprom Moldova'ya gaz akışını kesmiştir. 17 Ocak'ta tedariki yeniden sağlamaya başlayan Gazprom 1000 metre küp gazı 60 dolardan 110 dolara çıkarmıştır. Ayrıca Moldova, ülkenin doğal gaz boru hatlarını ve diğer altyapılarını kontrol eden MoldovaGaz şirketinin % 13'lük hissesini Gazprom'a satmıştır. Böylece Gazprom MoldovaGaz'ın % 63,4'ünü ve ülkenin gaz altyapısını kontrol etmeye başlamıştır.[413]

Moldova'nın yanı sıra Rusya Beyaz Rusya'ya yönelik de benzer politikalar uygulamıştır. 1990'lardan beri Rusya, Polonya'nın ve diğer Batı piyasalarının transit arz güvenliğini güçlendirmek için Beyaz Rusya'nın gaz operatörü olan Beltrangas'ı kontrol altına almak istemiştir. 2000'lerde Beyaz Rusya'nın Rus fiyatından gaz alması Beltrangas'ın transit ve nakil ağlarının % 50'sinin Gazprom'a satılması koşuluna bağlanmıştır.[414] 1 Ocak 2007'de Beyaz Rusya'nın yüksek fiyatlarda gaz almaması durumunda Rusya gaz akışını kesme tehdidinde bulunmuştur. Sürenin dolmasına saatler kala iki taraf anlaşmaya varmışlardır ve anlaşma sonucunda Beyaz Rusya iki katı fiyat ödeyeceği taahhüdünde bulunmuştur. Aynı zamanda Beltrangas'ın büyük çoğunluğu Gazprom'a satılmıştır.[415]

Bu iki gelişmeye ek olarak Ağustos 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a saldırması sonucu petrol ve gazın sevkiyatında geçici kesintilerin yaşanmasına neden

[413] Woehrel, a.g.e., s. 11.
[414] de Jong, a.g.e., s. 53.
[415] Woehrel, a.g.e., s. 13.

olmuştur. Bununla birlikte, yaşanan bu çatışma Rusya'nın Gürcistan üzerinden Avrupa'ya olan güzergâhların gerektiğinde askeri araçlarla kesintiye uğrayabileceğini göstermektedir.[416] Özellikle Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan bu gelişme Hazar ve Orta Asya bölgesinin Avrupa enerji güvenliği bağlamında dördüncü koridor olma ihtimali azaltmaktadır.

AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya yönelik politikalardan biri olan güzergah farklılaştırması etkisiz kalmaktadır. Çünkü Rusya, AB'ye alternatif sunan Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Hazar'daki ülkelerle de sıkı bağlar kurmaktadır ve böylece Avrupa'daki etkinliğini artırmaktadır. Bunun yanı sıra esneklik sunmayan boru hatları ve ikili sevkiyat sözleşmeleri farklılaştırmanın sınırlı olmasına neden olmaktadır. 1980'lerde Batı Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeler Sovyet gazı için sözleşme yapma ve Avrupa içerisinde bulunan Birleşik Gaz Sistemleri'nin genişletme kararı almışlardır. Böylece bu ülkeler uzun dönemli al ya da öde sözleşmeleri çerçevesinde Sovyetler Birliği ile uzun ilişkiler kurmuşlardır.[417] Ayrıca farklılaştırma politikası içerisinde birtakım sorunları da barındırmaktadır; çünkü enerji güvenliğine kurumsal bir endişe olarak değil ulusal bir endişe olarak bakılmaktadır. Bu tip konularda ulusal hükümetler arasında bir uyum oluşsa bile AB seviyesinde uygulamaya koyulması zordur. Çünkü Birliğe yeni katılan ülkeler ve özellikle Almanya Rusya'ya aşırı derecede bağımlıdır bunun yanı sıra pek çok eski AB üyesi de Rusya yerine Latin Amerika, Kuzey Afrika veya Orta Doğu ile ithalat yapmak istememektedir.[418]

[416] Ibid., s. 12.
[417] de Jong, a.g.e., s. 59.
[418] Monaghan, "Russia and the Security of Europe's...", a.g.e., s. 8.

B. İç Enerji Piyasası Oluşturma Çabaları ve Rusya Faktörü

AB seviyesinde enerji politikası oluşturmada ve enerjide Rus bağımlılığını azaltmada güzergah farklılaştırılmasının yanı sıra bir iç enerji piyasası oluşturmak amaçlanmaktadır. İç piyasada enerji güvenliğinin güçlendirilmesi ile ilgili olarak AB enerji piyasalarında talep ve arzın takibine yönelik *Avrupa Enerji Arzı Gözlemciliği (European Energy Supply Observatory)* kurumunun kurulması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda enerji altyapısının fiziksel güvenliğine yönelik ise dayanışmanın sağlanması ve ülkelerin karşılaşabileceği zorluklar için mekanizma oluşturulması gerektiği belirtilmektedir. Enerji altyapısıyla ilgili ikinci olarak ise altyapının korunması için ortak standartların ve önlemlerin belirlenmesi düşünülmektedir.[419]

Aynı zamanda Avrupa elektrik ve gaz piyasalarına geliştirilmesi AB'nin iç enerji piyasasını gerçekleştirmesi açısından önem taşımaktadır. 1990'ların ortalarından itibaren elektrik ve gaz piyasalarına yönelik yapılan çalışmalar dört hedef üzerine odaklanmıştır. İlk olarak elektrik ve gaz üretimi ve dağıtımında rekabetin ve verimliliğin artırılması için tek bir piyasa kurulması amaçlanmıştır. İkinci hedef; fiyatların azaltılması ve tüm AB müşterilerine kendi tedarikçilerini seçme fırsatı vermektir. Çevrenin korunması üçüncü hedefi ve enerji güvenliğinin sağlanması da dördüncü hedefi oluşturmaktadır.[420]

Elektrik ve gaz şebekelerinin birbirlerine bağlanmasına yönelik atılan adımlar elektrik ve gaz piyasalarının bütünleşmesini ve etkinliğini sağlamaktadır. AB TEN-E

[419]European Commission, **Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy**, a.g.e., s. 8.
[420] Belkin, a.g.e. s. 24.

(Trans Avrupa Enerji Ağları-Trans European Energy Networks) projesi bu doğrultuda geliştirilen bir projedir. Bu proje, üye ülkelerin elektrik ve gaz sektörlerini bütünleştirmek değil aynı zamanda Güney Doğu Avrupa ile Kuzey Afrika ülkelerinin, Rusya'nın, Hazar Bölgesi, Orta Asya ve Orta Doğu ülkelerinin doğalgaz sektörlerinin AB piyasası ile bütünleştirilmesine öncelik tanınmıştır.[421]

Avrupa gaz ve elektrik şebekelerinin oluşumunda ve rekabetçi enerji piyasalarına yönelik önemli önlemlerden biri ise *unbundling* bir başka deyişe hizmetlerin ayrıştırılmasıdır. AB; şebekelerin, üretimini ve satış işlemlerinin şirketler tarafından kontrol edilmesi sonucu ulusal piyasaların önemine artırmasına ve rekabetin azalmasına neden olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle hizmetlerin ayrıştırılması ile yatırımların teşvikini ve detaylı ve karmaşık düzenlemelerin ve idari zorlukların giderilmesini amaçlamaktadır.[422]

İç enerji piyasasının şeffaf ve rekabetçi bir hale gelmesi için Komisyon elektrik ve gaz piyasalarının serbestleştirilmesi ve hizmetlerin ayrıştırılması gibi birtakım önlemler almayı amaçlamaktadır. Ancak birlik üye ülkeleri arasındaki uyumsuzluk ve bu uyumsuzluktan yararlanmak isteyen Rusya'nın politikaları iç enerji piyasasına yönelik bu hedefleri engellemektedir.

[421] Arzu Yorkan, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri", **Bilge Strateji**, Güz 2009, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 24-39, s. 32, **http://www.bilgestrateji.com/store/dergi1/arzuyorkan.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2011.
[422] European Commision, **An Energy Policy for Europe**, a.g.e., s. 7.

İç enerji piyasasını AB ve üye ülkelerin iklim değişikliği ve arz güvenliği politikaları ile birleştirmek oldukça zor gözükmektedir.[423] Çünkü üye ülkelerin kendi egemenliklerine ve ulusal çıkarlarına hizmet eden enerji sistemleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra enerji yakıt karışımının üye ülkelerin etkinliğinde bulunması nedeniyle sektörünün verimlilik doğrultusunda serbestleştirilmesi ve yatırımcılara kendi yakıt karışımlarını seçmeleri konularında bir ilerleme kaydedilememiştir.[424]

Ulusal politikaların daha etkin olması ve enerji güvenliğinin ulusal bir çıkar olarak değerlendirilmesi enerji politikasının birlik seviyesinde oluşmasını engelleyen unsurlardan biridir. Bir diğer unsur ise Rusya'nın Avrupa enerji piyasasındaki rolüdür. Genel olarak, "AB Rusya'daki enerji fiyatlarının piyasada bölünmelere yol açtığını ve bu durumun Rus ihracatçılarına avantaj sağladığını belirtmektedir. Rusya ile ilgili bir diğer sorun AB'nin kendi enerji piyasalarını liberalleştirme çabaları ile Rus gazının Gazprom yoluyla arzı arasında uyum olmamasıdır. Rus gazının Gazprom'un tekelinde olması ve Rus tedarikinin AB'nin büyüyen talebini karşılayamaması"[425] AB'nin Rusya ile ilgili çekincelerini oluşturmaktadır.

AB'nin bu çekincelerine olarak Rusya'nın Avrupa enerji piyasalarına yönelik hedefleri de Birlik seviyesinde kısa dönemde bir enerji piyasasının uzun dönemde de bir enerji politikasının oluşmasını engellemektedir. En başta Rusya, Avrupa ülkelerine yönelik *böl ve yönet (divide-and-rule)* taktiğini kullanmaktadır.[426] Bu

[423] Jacques de Jong ve Coby van der Linde, "EU Energy Policy in a Suppy-constrained World", **Sieps European Policy Analysis,** Sayı: 11, Ekim 2008, Swedish Institute for European Policy Studies, s. 7. **http://www.sieps.se/sites/default/files/432-200811epa.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Şubat 2011.
[424] Ibid., s. 8.
[425] Grant ve Barysch, a.g.e., s. 2
[426] Smith, "Russian Energy Pressure...", a.g.e., s. 2.

taktik sayesinde Rusya, iş ilişkilerini kullanarak önemli AB üye ülkelerinde ülkesi lobicilik yapmaktadır. Devlet kontrolündeki şirketleri ile Almanya'da E.ON ve BASF, İtalya'da ENI, Fransa'da GDF ile Total ve Hollanda'da Gasunie şirketleriyle ilişkiler kurmaktadır.[427]

Rusya'nın izlediği bir diğer politika AB içerisinde oluşan enerji bağımlılığını kullanmaktır. AB içerisindeki bazı ülkeler enerji kaynaklarının büyük çoğunluğunu Rusya'dan ithal etmektedir. % 84 ile Macaristan, % 82 ile Slovakya ve % 77 ile Polonya bu ülkeleri oluşturmaktadır.[428] Litvanya, Letonya ve Estonya gibi Baltık ülkelerinin petrollerinin % 90'ı ve doğal gazlarının % 100'ü Rusya'dan ithal edilmektedir.[429]

Rusya'nın Avrupa enerji piyasasında izlediği politikalardan etkilenen Polonya Rus enerjisine olan bağımlılıkla mücadelede en sert tutum takınan ülkelerden biri durumundadır. Polonya Rus karşıtı koalisyonlar oluşturmayı amaçlamatadır. Bu doğrultuda Polonya, Avrupa'nın 2004 yılındaki Ukrayna başkanlık seçimlerinde Viktor Yanukoviç yerine Viktor Yuşçenko'nun desteklemesi gerektiğinin belirtmiştir. Bunun yanı sıra2006 yılında Polonya, "enerji fakiri" ülkelerden oluşan bir "enerji NATO"su oluşturulmasını teklif etmiştir. Bu yapılanmada da Norveç'in tek tedarikçi olması amaçlanırken ve Rusya'nın dışlanması gerektiğini vurgulamıştır.[430] Özellikle Polonya'nın "enerji NATO"su teklifi enerji alanında

[427] Mark Leonard ve Nicu Popescu, "A Power Audit of EU-Russia Relations", **European Council on Foreign Relations (ECFR)**, Policy Paper, Kasım 2007, s. 14, **http://ecfr.3cdn.net/456050fa3e8ce10341_9zm6i2293.pdf**, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2010.
[428] Monaghan, "Russia and the Security of Europe's...", a.g.e., s. 8.
[429] Woehrel, a.g.e., s. 12.
[430] Aalto, a.g.e.,s. 172.

askeri önlemler alınabileceği fikrini oluşturmuştur. Ancak bu teklifin hayata geçirilmesi sonucunda Rusya ile ilişkilerin daha da gergin hale gelmesine neden olabilir.

Kısacası, Rusya AB'nin kendisine olan bağımlılığını kullanarak Birliğe üye ülkelerde bulunan enerji varlıklarını satın almayı amaçlamaktadır. Ayrıca Rusya, Kuzey ve Güney Akım doğal gaz ve petrol boru hatlarındaki hisseleri çoğunu elinde bulundurarak transit ülkelere olan bağımlılığını azaltırken AB'nin Rus enerji kaynaklarına olan bağımlığını artırmaktadır.

Bu gelişmeler göstermektedir ki Avrupa'nın enerji arzının Rusya'nın kontrolünde olması gelecek yıllarda fiyatların artmasında etkili olacaktır. Ayrıca, RF, Baltık devletlerinde, Ukrayna, Azerbaycan, Beyaz Rusya ve Gürcistan gibi ülkelerde görüldüğü gibi petrol ve gaz fiyatlarını artırmakta, enerjiyi dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Bunlara ek olarak Avrupa enerji arzlarında artan kesintilerle karşı karşıya kalacaktır. Çünkü 2006'dan bu yana artan Rus gaz talebi Gazprom'un sevkiyat olanaklarını kısıtlamaktadır. Bu da ekonomik sorunlara yol açacaktır.[431] Bunların yanı sıra enerji alanında AB üye ülkeleri arasında bir uyum olmaması Rusya'nın elini güçlendirmektedir. AB'nin artan talebi ve bu talebi karşılayacak üretim imkânı olmaması, AB enerji politikası çerçevesinde öne çıkan güzergâh farklılaştırma ve iç enerji piyasası oluşturma çabalarında önemli ilerlemeler kaydedilmemesi Rusya'nın Avrupa enerji sektöründeki etkinliğinin artmasına neden olmaktadır.

[431] Cohen, a.g.e., s. 11.

SONUÇ

Enerji kaynaklarının Rus dış politikasında ne gibi değişimlere yol açtığı ve bu durumun AB enerji politikasında nasıl bir etki bıraktığını incelemek tezin temel amacını oluşturmaktadır. Tezde AB enerji politikası ile ilgili literatüre Rus enerji ve dış politikasının oluşum sürecinin anlatılmasıyla katkı sağlanmaktadır. Tezin temel argümanı özetle AB'nin etkin ve aktif bir enerji politikası oluşturamamasında enerjinin Rus dış politikasını daha aktif hale getirmesi ve AB'nin yürüttüğü enerji politikalarını engellemesidir.

İlk bölümde Rus enerji sektöründe etkin olan petrol, doğal gaz ve elektrik sektörlerinin yapıları ve karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Daha sonra Soğuk Savaş sonrası enerji sektörünün genel durumu belirtilmiştir. 1990'larda Rus ekonomisinde "şok terapi" programı sonucu hakim olan özelleştirme süreci enerji sektöründe de etkinliğini göstermiştir. Bu süreçte sermaye kaçışı, enflasyon artışı ve bütçe açıkları gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların oluşmasında ise planlı ekonomiden özel mülkiyet anlayışına geçilmesi etkili olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde *oligark* adı verilen bir grup yatırımcı devletin mülkiyetindeki teşebbüslerdeki devlet kontrolünü azaltarak bu teşebbüslerdeki etkilerini artırmışlardır. Etkilerini artıran bu kesim daha sonra özellikle petrol sektöründe uygulanan üretim ve paylaşım anlaşmaları yoluyla sektörde hâkimiyetlerini pekiştirmişlerdir. Ayrıca bu anlaşmalar ile yabancı yatırımlara yol açılmıştır. Ancak bu anlaşmaların uygulanmaması enerji üretiminde düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. Genel itibariyle Soğuk Savaş sonrası ekonomik sorunlarla bağlantılı olarak

ortaya çıkan özelleştirme hareketi ve bu hareketin sonucunda ortaya çıkan *oligark* kesimi enerji alanında üretimin ve ihracatın düşmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası ekonomide gözlemlenen liberalleşme eğilimleri 1998 ekonomik krizinin çıkmasına neden olmuştur. Krizde rublenin devaüle olması sonucu Rus şirketlerinin öz sermayelerinin çökmesi, Rus şirket ortakları tarafından teklif edilen hisse senedi gelirlerinin azalması, piyasa düzensizliklerinin oluşması ve rublenin değerinin azalması gibi sorunlar yaşanmıştır. Krizde yaşanan bu durum enerji kaynaklarının üretiminde azalmalara neden olmuştur. 1998 ekonomik krizi sonrası Çin ve Hindistan gibi ülkelerin talep ve enerji fiyatlarının artışı Rus ekonomisi üzerinde olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bu gelişmeler enerji sektöründe özelleştirme sürecinin yavaşlamasına ve yabancı yatırım faaliyetleri ve satın alma işlemlerinde devlet gözetimini artmasına neden olmuştur. Enerji alanında yaşanan bu gelişmeler, ekonomik ve siyasi istikrarın oluşmasına, dış yatırımlarda artışa ve ülkeden sermaye kaçışının azalmasına neden olmuştur.

Enerji kaynaklarının ekonomide giderek önem kazanmasında 2000 yılında başkan olan Vladimir Putin'in etkisi oldukça fazladır. Putin, "Rus Ekonomisinin Kalkınma Stratejisinde Mineral Doğal Kaynaklar" adlı tezinde RF'nin süper güç statüsünün yeniden oluşturulmasında en iyi yolun enerji süper gücü olarak devletin yeniden yapılandırılmasına vurgu yapmıştır. Ayrıca, Putin tezinde RF'nin en karlı kaynaklarını ve sanayilerini kullanarak özel kişilerin çıkarlarından ziyade toplumun genel refahını garanti altına alacak "*ulusal şampiyon (national champion)*" sanayilerininin geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Putin'in başkanlığı sırasında da 2003 yılında enerji sektörüne dair "2020'ye Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Stratejisi" belgesi hazırlanmıştır. 2003 yılında yayımlanan belge, enerji sektörünün ekonomik büyümeyi ve yaşam kalitesini artırmada etkili kullanımını, yakıt ve enerji tesislerinde kalitenin artırılmasını ve dünya piyasasında üretim ve hizmetlerde rekabetin sağlanmasını temel amaç olarak belirlemiştir. Rus enerji sektörünün gelişiminde başkanlık idaresi, sanayi ve enerji bakanlığı, dış işleri bakanlığı, parlamento, enerji şirketleri, Gazprom ve diğer söz sahibi enerji şirketleri, St. Petersburg Grubu, Siloviki ve Aile gibi etkili aktörlerden bahsedilmiştir.

Bölüm sonunda enerji kaynaklarına dayanan ekonomik yapılanmanın getirdiği sorunlar üzerinde durulmuştur. Enerjiye dayanan ekonomi uzun süreçte rant arayışına, mülkiyet kavramının gelişmemesine ve zayıf yönetim anlayışına neden olmaktadır. Bu durumda ekonomi literatüründe "*Hollanda Hastalığı (Dutch disease)*" olarak tanımlanmaktadır. Genellemek gerekirse enerji kaynakları doğrultusunda gelişen Rus ekonomisi RF'nin enerji süper gücüne dönüşmesine katkıda bulunurken Kremlin bu durumu dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmaktadır. Ancak devletin yatırım politikalarında etkinliğini artırması, yanlış yönlendirilen politikalar, devletin tekelci anlayışı korunması enerji etkinliğinin ve tasarrufunun sağlanamamasına ve üretimin düşmesine neden olmaktadır. Enerjinin dış politikada kullanılması ve enerji ekonomisinin getirdiği sorunlar özellikle AB'nin birlik seviyesinde bir enerji politikası yaratamamasına neden olmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde Rus dış politikasının Soğuk Savaş sonrası oluşturmaya çalıştığı kimlik arayışı, Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte dış politikanın değişen yapısı, bu değişen yapı içerisinde enerjinin etkisi değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın Sovyet sonrası ülkelerle, ABD ve Çin ile ilişkileri enerji çerçevesinde ele alınmıştır. İlk olarak Soğuk Savaş sonrası dış politikanın nasıl şekilleneceğine ilişkin tartışmalar değerlendirilmiştir. Bu süreçte Batıcı/Entegrasyonist (Westernizer/Integrationist), Avrasyacı/Dengeleyici (Eurasianist/Balancers) ve Rus Milliyetçiliği (Great-Russians/Imperialists) yaklaşımlarının görüşleri belirtilmiştir. Batıcı/Entegrasyonist yaklaşımın en ateşli savunuculuğunu ilk Rus dış işleri bakanı olan Andrei Kozirev yapmıştır ve birey eksenli toplum, piyasa ekonomisi ve demokrasi gibi Batılı değerlerin dış politikada uygulanmasını olumlu karşılamıştır. Bir diğer yaklaşım ise Gumilev'in öncülüğünü yaptığını daha sonra Yevgeni Primakov ile etkinliğini artıran Avrasyacı/Dengeleyici yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda Avrasya ülkelerinin bir blok oluşturmaları gerektiği vurgulanmıştır. Son görüş ise Batı karşıtı bir anlayış sergileyen Rus Milliyetçiliği'dir.

RF'nin kurulmasıyla birlikte özellikle Boris Yeltsin başkanlığında hukukun üstünlüğü ve refah ekonomisini temel alan toplum yaratma çabası içinde Batı ile iyi ilişkiler oluşturulmuştur. Bu süreçte Batı ile siyasi ve ekonomik bütünleşmelere yoğunluk verilmiştir. Ancak bu dönemde kurumlar arasında yaşanan iletişimsizlik dış politikada etkin bir anlayışın benimsenmesini engellemiştir. Bu sürecin değişmesinde Yevgeni Primakov ve Primakov'un görüşlerini benimseyen Vladimir Putin etkili olmuşlardır. Putin'in 2000 yılında başkan olması ile birlikte *"kontrollü*

demokrasi" ve *"egemen demokrasi"* görüşleri çerçevesine ülkenin iç istikrarına yönelik politikalar uygulanmıştır. Kontrollü demokrasi ile güçlü bir başkanlık sisteminin oluşturulması, egemen demokrasi anlayışı ile de Rus geleneklerine dayanan siyasi bir sistem oluşturulması amaçlanmıştır.

Putin ile birlikte dış politikada ilk olarak yukarıda belirtilen anlayışlar doğrultusunda ilk olarak ülke içindeki istikrarın sağlanması amaçlanmıştır. Daha sonra dış politikada pragmatizm, rasyonalite odaklı çok kutuplu dünya ve çok yönlü bir diplomasi anlayışı benimsenmiştir. Bu bağlamda Rusya eski Sovyet coğrafyasında ekonomik üstünlüğünü artırmak ve SSCB'nin mirası olan jeopolitik kaynakları, BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını, silah ticaretini ve doğal kaynakların ihracat ve transit potansiyellerini kullanmayı temel hedef olarak belirlemiştir. Ayrıca Rus dış politikası iki dönem çerçevesinde şekillenmiştir. İlk dönemi uluslararası kuruluşlara dâhil olma isteğinin ön planda olduğu Sovyetler Birliği'nin dağılmasından 2007'ye kadar olan süreç oluşturmaktadır. İkinci dönemi ise 2007 yılının Şubat ayındaki Münih konuşması ile başlamıştır ve bu dönemden sonra güç artırımı önem kazanmıştır. Dış politika bağlamında 2000 ve 2008 yıllarında yayınlanan Dış politika konseptleri önemli yer tutmaktadır. 2000 yılındaki konsept Rusya'nın yakın çevresine hitap ederken 20008 yılında yayınlanan dış politika konsepti ise RF'nin küresel çapta bir aktör olduğuna işaret etmektedir.

RF'nin dış politikada aktif bir seyir izlemesinde artan enerji fiyatları etkili olmuştur. Artan enerji fiyatları ülkenin büyümesine ve dış borçlarını ödemesini sağlamıştır. Enerji kaynakları Rus dış politikasında enerji zorlama yerine kendi

tarafına çekme eylemi olarak belirtilen yumuşak güç şeklinde değerlendirilmektedir. RF kendisini enerji alanında kaynak tedarikçisi rolünden dünya enerji piyasasına yön veren bir ülke olarak konumlandırmaktadır. Bu doğrultuda enerji diplomasisine ağırlık verilmiştir. Bu diplomasi anlayışında enerji siyasi veya ekonomik baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Bu suretle tedarik kesilmesi, tedarikin kesilmesi yönünde tehditte bulunmak, fiyatlandırma politikası uygulamak, var olan enerji borçlarının kullanmak, yeni enerji borçları yaratmak ve şirketleri ve altyapıları devralmak gibi stratejiler izlenmektedir.

Bu amaçla RF'nin eski Sovyet alanı, Çin ve ABD ile ilişkileri enerji boyutunda ele alınmıştır. Eski Sovyet alanı ile ilişkiler ilk olarak BDT mekanizması ile kurulmaya çalışılmıştır. Ancak Ukrayna ve Moldova'nın Avrupa'ya yönelmesi, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliği beklentisi içinde olmaları BDT mekanizmasını etkisiz kılmıştır. Bu amaçla EurAsEc ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü yapılanmalar ile ilişkiler güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bölgeye enerji açısından üç şekilde yaklaşılmaktadır. İlk olarak RF'nin ihracat altyapısındaki varlığı artırılmakta, ikinci olarak Rus petrol ve gaz şirketlerinin etkisini ve uygun projelerde yer almalarını sağlanmakta ve üçüncü olarak da enerjiyi kullanarak Rus çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek projelere karşı çıkılmaktadır. RF'nin Çin ile ilişkileri ülkenin son on yılda büyük bir büyüme yakalaması ile gelişmiştir. Bu iki ülke arasındaki enerji ilişkilerini de etkilemiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler 2005 yılında sınır anlaşmazlığına dair anlaşmanın imzalanmasıyla ilerleme kaydetmiştir. Aynı zamanda iki ülkenin öncülüğünde Şanghay İşbirliği Örgütü ile ekonomik alandaki ilişkileri kuvvetlenmiştir.

Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarda RF, ABD'yi siyasi ve ekonomik bir ortak olarak görmüştür. NATO genişlemesi, eski Yugoslavya'nın bombalaması ve Kosova olayında ABD'nin BM ve Rusya'nın görüşlerini desteklememesi ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. 9 Eylül saldırılar sonrası ilişkilerde bir nebze de olsa düzelme görülmüştür. ABD'nin terörle mücadele kampanyası RF tarafından da desteklenmiştir. Ancak ABD'nin Orta Asya'da kurduğu askeri üsleri kapamaması, NATO genişlemesinin tekrar başlaması, silahların sınırlandırılmasında yaşanan sıkıntılar, AKKA'nın statüsü ve renkli devrimler ilişkilerde sorunlar oluşturmuştur. Enerji alanında da Amerikan destekli boru hatları rakip projelerle engellenmekte ve RF'nin yakın çevresinde meydana gelen devrimlerde Rusya'nın enerjiyi kullanması ili ülke arasında gerilimlere neden olmuştur. Bunların yanı sıra Rus Lukoil firması da ABD'nin LNG piyasasında etkinliğini artırmıştır.

Üçüncü bölümde ise AB enerji politikası enerji güvenliği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Günümüzün enerji güvenliği sistemi 1973 yılında meydana gelen Arap petrol ambargosu sonucu sanayileşmiş ülkelerin tedarik kesintilerine karşı enerji politikalarında işbirliği kurmak ve ihracatçı ülkelerin ileride enerjiyi "silah" gibi kullanmalarını caydırmak için tepki olarak ortaya çıkmıştır. Son on yıl içerisinde enerji güvenliğini etkileyen gelişmeler arasında Çin ve Hindistan gibi yeni tüketicilerin oluşması, petrol ve gaz rezervlerinde artan kıtlık, sondaj, üretim, depolama ve ulaştırma maliyetlerinin yükselmesi, petrol ve gaz piyasalarında devletin rolünün giderek artması sonucu önem kazanmıştır. Özellikle bu gelişmeler sonucu *satıcı piyasasının* oluşumu AB gibi üretici ülkeleri birtakım önlemler almaya itmiştir.

AB'nin geleceğe yönelik enerji politikasında artan tüketim, azalan üretim ve özellikle doğal gazda büyüyen ithalat bağımlılığı göze çarpmaktadır. Birlik özellikle Komisyon aracılığı ile enerji alanında bir politika oluşturma sürecine girmiştir. Esasında AB'nin kurulmasında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu gibi enerji odaklı kurumlar pay sahibi olmuştur. Ancak günümüzde enerji politikalarında üye devletler söz sahibidirler.

Birlik artan tüketim ve enerji ithalatına karşı kaynak çeşitliğini savunmaktadır. Bu doğrultuda öne çıkan kaynaklardan biri LNG'dir. Avrupa açısından bakılacak olursa LNG giderek önemini artırmaktadır. Avrupa gaz ithalatında LNG'nin payı % 11 civarındadır ve bu kaynağın payı gelecek yıllarda ikiye katlanacağı öngörülmektedir. Ancak yeni gelişen bir sektör olması nedeniyle AB'nin ithalat bağımlılığına ilişkin sorunlarına cevap verememektedir. Kaynak çeşitlendirmesi bağlamında önem kazanan bir diğer kaynak kömürdür. Kömür, ucuz ve bol bir kaynak olması nedeniyle tercih edilmektedir ancak büyük oranda kirlilik yaratmaktadır. Nükleer enerjide kaynak çeşitlendirmesinde önemini artırmaktadır ama nükleer enerjinin çevresel zararlar yaratması bazı ülkelerin temkinli olmasına neden olmaktadır. AB'nin kaynak çeşitlendirmesinde önem verdiği kaynaklar yenilenebilir enerji kaynaklardır. Bu kaynakların enerji tüketimindeki payını artırmak için yol haritaları belirlenmiştir. Ancak üye ülkelerin kendi düzenleyici kuralları arasındaki farklılıklar bu kaynakların geliştirilmesinde sorunlar yaratmaktadır. AB'de birlik seviyesinde etkin ve aktif bir enerji politikasına yönelik 2000 ve 2006'da yayımlanan Yeşil Kitap belgeleri önem taşımaktadır. Bu belgelerde öncelikli olarak sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenli bir enerji ortamının

oluşturulması öne çıkmaktadır. Her iki belgede de arz güvenliğine yönelik enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve ithal edilen enerjide kaynakların ve güzergâhların farklılaştırılması ve Avrupalı şirketlerin rekabet ortamının artırılması gerektiği belirtilmektedir.

Dördüncü ve son bölümde de AB ve Rusya'nın enerji bağlamındaki ilişkileri ele alınmıştır. Bu amaçla iki aktör arasındaki ilişkileri gelişmesine katkıda bulunan Enerji Şartı Anlaşması, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve AB-Rusya Enerji Diyalogu açıklanmıştır. Daha sonra iki aktör arasında yapılan ve yapılması planlanan boru hatları (Yamal-Avrupa, Kuzey Akım ve Güney Akım) değerlendirilmiştir. AB enerji güvenliğinde transit ülke olarak yer alan Ukrayna ve Türkiye'ye yönelik AB ve Rus politikaları belirtilmiştir. Son olarak AB'nin birlik seviyesinde önem verdiği güzergâh farklılaştırması ve iç enerji pazarı politikaları ve bu politikalar üzerindeki Rus faktörü ele alınmıştır.

İki aktör arasındaki enerji ilişkisinin temeli enerji Şartı Anlaşması ile atılmıştır. Rusya ve Rusya gibi kaynak sahibi ülkelerin yatırımlara ihtiyaç duymaları ve Batı Avrupa hükümetleri ve şirketlerinin de yatırım ve enerji tedarikini çeşitlendirmeye yönelik politikalar için finansal kaynak yaratma imkânları bulunması bu anlaşmanın oluşmasını sağlamıştır. Enerji Şartı çerçevesinde enerjinin transit taşımacılığına ilişkin Transit Protokolü hazırlanmıştır. Ancak bu anlaşmanın özellikle Rusya'nın anlaşmayı yürürlüğe sokmaması ile etkinliği azalmıştır. Çünkü Rusya anlaşmayı onayladığı takdirde rekabetin artacağı ve fiyatların düşeceği endişesine kapılmıştır. İki aktör arasında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması

da önemlidir. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın en önemli özelliği Rusya'nın AB ile sembolik seviyede de olsa eşit olarak algılanmasını sağlamasıdır. Enerji ilişkilerinin gelişmesinde en önemli etki AB-Rusya Enerji Diyalogu ile sağlanmıştır. Diyalog çerçevesinde Rusya'nın gerekli gördüğü Avrupalı yatırımların sağlanması ve AB'nin Rus enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde ulaşımı amaçlanmaktadır. Enerji Diyalog'u piyasa ve arz güvenliği, ulaşım altyapısı, yasal çerçevenin, yatırım koşularının ve teknolojinin güçlendirilmesi, enerji verimliliği, Kyoto Protokolü ve pan-Avrupa enerji piyasasının kurulmasına önem vermektedir. Ancak iki aktörün diyalogu farklı algılamaları sorunlar yaratmaktadır. Çünkü AB pan-Avrupa piyasası yaratmayı amaçlarken Rusya Avrupa piyasasındaki etkinliğinin azalmasını istememektedir.

İki ülke arasında enerji ilişkileri yapılan ve planlanan boru hatları ile daha girift bir hal almaktadır. Yamal-Avrupa, Kuzey Akım ve Güney Akım gibi boru hatları ile Rusya Birlik üzerindeki etkisini artırmaktadır. Ayrıca iki aktör arasındaki ilişkilerde transit ülkelerin rolü oldukça büyüktür. Transit ülke olarak Ukrayna ve Türkiye seçilmiştir. Ukrayna'nın yaşadığı "Turuncu Devrim" sonrası Batı yanlısı bir tutum sergilemesi Rusya'nın endişeye kapılmasına neden olmuştur. Bu nedenle, Rusya Ukrayna'ya gönderdiği gazın fiyatında artırmaya gitmiş Ukrayna'nın artışı kabul etmemesi sonucu gazı kesmiştir. Bu iki ülke arasında yaşanan ilk krizdir. Daha sonra 2009 yılında Ukraynalı Naftogaz ve Gazprom arasında yaşanan ticari anlaşmazlık ikinci krizin oluşmasına neden olmuştur. İki ülke arasında yaşanan bu krizlerden en çok AB üye ülkeleri zarar görmüş ve Rusya'nın tek tedarikçi olarak güvenilirliği sorgulanmıştır. Türkiye kendisini AB'nin Rusya, Cezayir, Norveç'in

ardından dördüncü enerji arteri olarak tanımlamaktadır. Bu noktada özellikle Türkiye üzerinden geçen BTC, BTE, SCP boru hatları AB'nin enerji güvenliğinde önemli pay sahibidirler. Bunların yanı sıra Türkiye'nin ortaya attığı Nabucco boru hattı anlaşması da enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli yer tutmaktadır. Ancak, Rusya ile Türkiye arasında imzalanan al ya da öde anlaşmaları, Türkiye'nin Rus gazına olan bağımlılığı ve Rusya'nın Türkiye'nin boru hatlarına rakip projeler geliştirmesi Rusya'nın Avrupa enerji politikasındaki etkisini artırmaktadır. AB Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya yönelik güzergâh farklılaştırma ve iç enerji pazarı oluşturma politikalarına ağırlık vermiştir. Bu amaçla AB, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Hazar ülkeleri çeşitli siyasi ve ekonomik araçlarla enerji alanında ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Ancak Rusya bu bölgelerde de enerji şirketleri, fiyatlandırma politikaları, şirket devralmaları ve rakip boru hatları geliştirmektedir. Bunun yanı sıra Rusya'nın bir "gaz OPEC" kurma çabası da güzergâh farklılaştırma politikasını zayıflatmaktadır. AB'nin bir diğer politikası ise sürdürülebilir kalkınmaya ve rekabete dayanan bir enerji pazarı oluşturmaktır. Rusya ise bu politikaya karşı olarak Sovyet döneminde ilişki kurduğu Batı ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaptığı anlaşmalarla *"böl ve yönet"* politikasını uygulamaktadır.

Kısacası, Vladimir Putin başkanlığında enerji Rus dış politikasında bir baskı aracı gibi kullanılarak dış politikanın daha aktif bir şekilde izlenmesine neden olmaktadır. Rusya, arz kesintisi, şirket devralma, enerji altyapılarını kontrol altına alma, boru hattı projeleri geliştirme ve fiyatlandırma politikaları ile yakın çevresinde etkinliğini artırmıştır ve enerji Rusya'nın uluslararası arenada tekrar süper güç olarak anılmasına neden olmuştur. Enerji sayesinde aktif hale gelen Rus dış politikası

AB'nin birlik seviyesinde bir enerji politikası oluşturmasını engellemektedir. Çünkü transit ülkelere yönelik arz kesintilerinin yaşanması ve rakip projeler geliştirilmesi, Avrupa'nın boru hatları ile Rusya'ya bağlanmaları, enerji güzergâhlarının farklılaştırılmasında ve iç enerji pazarı oluşumunda Rus etkisini artırmaktadır. Ayrıca AB'nin birlik seviyesinde bir enerji politikası oluşturamamasında üye ülkeler arasındaki uyumsuzluk Rusya'nın böl ve yönet veya al ya da öde anlaşmaları ile etkisini artırmasına neden olmaktadır.

AB'nin enerji bağımlılığı ile mücadelesinde "enerji NATO"su kurulması gibi teklifler gündeme gelmiştir. Bunun yanı sıra Rusya, yatırım eksikliği sonucu gelişemeyen alanlar ve gelecek yıllarda enerji ekonomisinin yaratabileceği sorunlar nedeniyle AB'nin enerji arzını karşılamakta zorluklar yaşayabilir. Bu bağlamda AB, bütünleşme tarihi dikkate alındığında "enerji NATO"su gibi tekliflere yoğunlaşması zor gözükmektedir. Bu gibi teklifler yerine AB, enerji bağımlılığı ile mücadelede ekonomik önlemlere yoğunlaşmalıdır. Keith C. Smith'in belirttiği gibi AB, Gazprom gibi Rus şirketleri ile AB hükümetleri arasındaki anlaşmalarda Microsoft ve Honeywell gibi Amerikan şirketlerine uygulanan rekabet ve antitröst kurallarını uygulamalıdır.[432] Kısacası, AB Rus enerji bağımlılığı ile mücadelesinde Rusya'yı uluslararası ticaret sistemi içerisinde uluslararası yatırımların kabul edildiği, şeffaflığın yer aldığı bir yapı içerisine girmeye ikna etmelidir. Bunun için de AB üye ülkeleri arasında dayanışma ve uyumun yer aldığı bir enerji poitikası oluşturulmalıdır.

[432] Smith, "Russian Energy Pressure...", a.g.e., s. 7.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arıboğan, Ülke, Ayman, Gülden ve Dedeoğlu, Beril, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

Bochkarev, Danila, **Russian Energy Policy During President Putin's Tenure Trends & Strategies**, GMB Publishing, London, 2006.

Donaldson, Robert H. Ve Nogee, Joseph L., **The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests**, M.E. Sharpe Press, New York, 2005.

Goldman, Marshall I., **Petrostate: Putin, Power and the New Russia**, Oxford University Press, New York, 2008.

Goldstein, Joshua S. ve Pevehouse, Jon C., **International Relations**, Pearson Press, New York, 2006.

Hill, Christopher, **The Changing Politics of Foreign Policy**, Palgrave Macmillan, New York, 2003.

Lo, Bobo, **Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foregn Policy**, The Royal Institute of International Affairs, Chatham House, Blackwell Publishing, Londra, 2003.

Matlary, Janne Haaland, **Energy Policy in the European Policy**, The European Union Series, Macmillan Press, 1997.

Nye, Joseph S., **Dünya Siyasetinde Başarının Yolu: Yumuşak Güç**, çev. Rayhan İnan Aydın, Elips Kitap, 2005, Ankara.

Rumer, Eugene B., **Russian Foreign Policy Beyond Putin**, The International Institute for Strategic Studies, Adelphi Papers 390, Routledge, London, 2007.

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005.

Stern, Jonathan P., **The Future of Russian Gas and Gazprom**, Oxford University Press, New York, 2005.

Stullberg, Adam N., **Strategic Manipulation and Russia's Energy Statecraft in Eurasia**, State University of New York Press, New York, 2007.

Yapıcı, Merve İrem, **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, USAK Yayınları, Ankara, 2010.

Makaleler

Aalto, Pami, "European Perspectives for Managing Dependencies", der. Jeronim Perovic, Robert W. Ortung ve Andreas Wenger, **Russian Energy Power and Foreign Relations**, , Routledge Press, içinde, 2009, ss. 157-180.

Allison, Roy, "Strategic Reassertion in Russia's Central Asia Policy", **International Affairs**, Cilt: 80, Sayı:2, Mart 2004, ss. 277-293.

Anderman, Karin, Frisell, Eva Hagström ve Pallin, Carolina Vendil, "Russia-EU External Security Relations: Russian Policy and Perceptions", **FOI- Swedish Defense Research Agency**, Şubat 2007, s. 61, **http://www2.foi.se/rapp/ foir2243.pdf**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.

Aslund, Anders, "Why Doesn't Russia Join the WTO?", **Washington Quarterly**, , Cilt: 33, Sayı: 2, Nisan 2010, ss.49-63.

Bahgat, Gawdat, "Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities", **International Affairs**, Cilt: 82, Sayı: 5, Eylül 2006, ss. 961-975.

Baran, Zeyno, "EU Energy Security: Time to End Russian Leverage", **The Washington Quarterly**, Cilt: 30, Sayı: 4, Güz 2007, ss. 131-144.

Belkin, Paul, "The European Union's Energy Security Challenges", **CRS Report for Congress**, Ocak 2008, **http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010.

Blank, Stephen J., "The Eurasian Energy Triangle: China, Russia, and the Central Asian States", **Brown Journal of World Affairs**, Cilt:12, Sayı: 2, Kış/İlkbahar 2006, ss.53-67.

Breslauer, George W., "Observations on Russia's Foreign Relations Under Putin", **Post-Soviet Affairs**, Cilt: 25, Sayı: 4, Ekim/Aralık 2009, ss. 370-376.

Cafersoy, Nazim, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 8, Sayı: 4, Kış 2002, s. 51-102.

Cankara, Pınar Özden ve Cankara, Yavuz, "Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 15, Mayıs 2007, ss. 193-212.

Chester, Lynne, "Conceptualising Energy Security and Explicit Its Polysemic Nature", **Energy Policy**, Cilt: 38, Sayı: 2, Şubat 2010, ss. 887-895.

Chow, Edward C., "Turkey As An Energy Bridge", der. Stephen J. Flanagan, **Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S.-Turkey Relations**, Center for Strategic and International Studies (CSIS), Mart 2009, içinde, ss. 73-80, **http://csis.org/files/media/csis/pubs/090408_flanagan_turkeyreport_web.pdf**, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2010.

Cohen, Ariel, "Europe's Strategic Dependence on Russian Energy", **Backgrounder**, Sayı: 2083, Kasım 2007, ss. 1-13.

Correlje, Aad ve Linde, Coby van der, "Energy Supply Security and Geopolitics: A European Perspective", **Energy Policy**, Cilt: 34, Sayı: 5, Mart 2006, ss. 532-543.

Danilov, Dmitry, "Russia and European Security", der. Dov Lynch, **What Russia Sees**, Institute for Security Studies, Chailot Paper, Sayı: 74, Ocak 2005, s. 53. **www.iss-eu.org/chaillot/chai74.pdf**, Erişim Tarihi: 11 Şubat 2011.

Demir, İdris, "Geopolitics of Russian Crude Oil and Natural Gas", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 26, Yaz 2010, ss. 1-16.

Demirağ, Yelda, "EU Policy toward Central Asia", der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş Coşkun, **Neighborhood Challenge: The European Union and Its Neighbors**, Universal Publishers, 2009, içinde, ss. 231-253.

Ebrahim-zadeh, Christine , "Dutch Disease: Too much wealth managed unwisely", **Finance and Development**, Cilt: 40, Sayı: 1, Mart 2003, **http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/03/ebra.htm**, Erişim Tarihi: 14 Mart 2011.

Erdoğdu, Erkan, "Bypassing Russia: Nabucco project and its implicaitons for the European gas securtiy", **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Cilt: 14, Sayı: 9, Aralık 2010, ss. 2936-2945.

Fortov, V. E., Makarov, A. A. ve Mitrova, T. A., "Global Energy Security: Problems and Solutions", **Herald of the Russian Academy of Sciences**, Cilt: 77, Sayı: 1, 2007, ss. 7-14.

Fredholm, Michael, "The Russian Energy Strategy & Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence?", **Conflict Studies Research Center**, Eylül 2005, **http://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/russian/05-(41)-MF.pdf**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.

Freire, Maria Raquel, "Russian Policy In Central Asia: Supoorting, Balancing, Coercing, Or Imposing?", **Asian Perspective**, Cilt: 33, Sayı: 2, Yaz 2009, ss. 125-149.

Geden Oliver, Marcelis, Clémence ve Maurer Andreas, "Perspectives for the European Union's External Energy Policy: Discourse Ideas and Interests in Germany, the UK, Poland and France", **German Institute for International and Security Affairs (SWP)**, Working Paper FG 1, 17 Aralık 2006, **http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/External_KS_Energy_Policy__Dez_OG_.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Mart 2011.

Glebov, Sergiy, "The EU's Policies Toward the Ukraine", der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş Coşkun, **Neighborhood Challenge: The European Union and Its Neighbors**, Universal Publishers, 2009, içinde, ss. 329-351.

Grant, Charles ve Barysch, Katinka, "The EU-Russia Energy Dialogue", **Centre for European Reform**, Briefing Note, **http://www.cer.org.uk/pdf/briefing_eu_russia.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2011.

Heuvel, Stijn van den, Jong, Jacques de ve Linde, Coby van der, **Energy Company Strategies in the Dynamic EU Energy Market (1995-2007)**, Clingendael Energy Paper, Mayıs2010, **http://www.clingendael.nl/publications/2010/20100608_CIEP_Energy_Paper_Energy_Company_Strategies.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2011.

Heinrich, Andreas, "Under the Kremlin's Thumb: Does Increased State Control in the Russian Gas Sector Endanger European Energy Security?", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 9, Kasım 2008, ss. 1539-1574.

Hill, Fiona,"Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival", **The Foreign Policy Center**, Eylül 2004, **http://fpc.org.uk/fsblob/307.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011.

Hirschhausen, Christian von, “The Internationalization of the Russian Gas Industry and Its Export Potential”, der. Evgeny Gavrilenkov, Paul J. J. Welfens ve Ralf Wiegert, **Economic Opening Up and Growth in Russia**, Springer Publications, New York, içinde, 2004, ss. 141-153.

Hoogeeven, Femke ve Perlot, Wilbur, “The EU’s Policies of Security of Energy Supply Towards the Middle East and Caspian Region: Major Power Politics?”, **Perspectives on Global Development and Technology**, Cilt: 6, Sayı: 1-3, 2007, ss. 485-507.

Karatnycky, Adrian ve Motyl, Alexander J., “The Key to Kiev: Ukraine’s Securtiy Means Europe’s Stability”, **Foreign Affairs**, Cilt: 88, Sayı: 3, Mayıs/Haziran 2009, ss. 106-120.

Kausch, Kristina, “Europe and Russia Beyond Energy”, **FRIDE Working Paper**, Sayı: 33, Mart 2007, **http://www.fride.org/publication/137/europe-and-russia,-beyond-energy**, Erişim Tarihi: 8 Mart 2011.

Kazantsev, Andrei, “Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region”, **Europe-Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 6, Ağustos 2008, ss. 1073-1088.

Khudoley, Konstantin, “Russia and The European Union: New Opportunities, New Challenges”, der. Arkady Moshes, **Rethinking the Respevtice Strategies of Russia an the European Union**, Special FIIA - Carneige Moscow Center Report, içinde, 2003, ss. 8-31.

Kroutikhin, Mikhail, “Energy Policymaking in Russia: From Putin to Medvedev”, **NBR Analysis: Russian Energy Policy and Strategy**, National Bureau of Asian Reserach, Cilt: 19, Sayı: 2, Temmuz 2008, ss. 23-40.

Kubicek, Paul, “Russian Energy Policy in the Caspian Basin”, **World Affairs**, , Cilt: 166, Sayı: 4, Bahar 2004, ss. 207-217.

Kuchins, Andrew C. ve Petersen, Alexandros, "Turkey, Russia, The Black Sea, The Caucasus, and Cenrtal Asia", der. Stephen J. Flanagan, **Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S.-Turkey Relations**, Center for Strategic and International Studies (CSIS), Mart 2009, içinde, ss. 61-72, **http://csis.org/files/media/csis/pubs/090408_flanagan_turkeyreport_web.pdf**, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2010.

Jaffe, Amy Myers ve Lewis, Steven W., "Beijing's Oil Diplomacy", **Survival**, Cilt: 44, Sayı: 1, Bahar 2002, ss. 115-134.

Johnson, Debra, "EU_Russian Energy Links: A Marriage of Convenience", **Government and Oppositon**, , Cilt: 40, Sayı: 2, Bahar 2005, ss. 256-277.

Jong, Jacques de, "The Energy Story: A Key Common Interest" der. Andre Gerrits, **The European Union and Russia: Perception and Interest in the Shaping of Relations**, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, içinde, Kasım 2008, s. 37-63.

Jong, Jacques de ve Linde, Coby van der, "EU Energy Policy in a Suppy-constrained World", **Sieps European Policy Analysis,** Sayı: 11, Ekim 2008, Swedish Institute for European Policy Studies, **http://www.sieps.se/sites/default/files/432-200811epa.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Şubat 2011.

Larrabee, F. Stephen, "Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics", **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 33-52.

Larsson, Robert L., "Europe and Caspian Energy: Dodging Russia, Tackling China and Engaging the U.S.", der. Svante E. Cornell ve Niklas Nilsson, **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, 2008, içinde, ss. 19-39.

Larsson, Robert L., "Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier", **FOI- Swedish Defense Research Agency**, Mart 2006, **http://www2.foi.se/rapp/foir1934.pdf**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.

Larsson, Robert L., "Tackling Dependency: The EU and its Security Challanges", **FOI- Swedish Defense Research Agency**, Ekim 2007, **http://www2.foi.se/rapp/foir2311.pdf**, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2011.

Lelli, Edoardo, "Black Gold and Blue Gold: The Importance of Energy in the New Power Policy of Russian Federation", **Transition Studies Review**, Cilt: 15, Sayı: 4, 2009, ss. 746-758.

Leonard, Mark ve Popescu, Nicu, "A Power Audit of EU-Russia Relations", **European Council on Foreign Relations (ECFR)**, Policy Paper, Kasım 2007, **http://ecfr.3cdn.net/456050fa3e8ce10341_9zm6i2293.pdf**, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2010.

Light, Margot, " In Search of An Identity: Russian Foreign Policy and the End of Ideology", **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, Cilt: 19, Sayı: 3, Eylül 2003, ss. 42-59.

Light, Margot, "Russian Foreign Policy" der. Stephen White, Richard Sakwa ve Henry E. Hale, **Developments in Russian Politics 7**, Palgrave Macmillan, New York, içinde, 2010, ss. 225-244.

Locatelli, Catherine, "Russian and Caspian Hydrocarbons: Energy Supply Stakes for the European Union", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 62, Sayı: 6, Ağustos 2006, ss. 959-971.

Loskot-Strachota, Agata, "The Russian Gas For Europe", **Centre for Eastern Studies**, Varşova, Ekim 2006, **http://pdc.ceu.hu/archive/00003361/01/russian_gas_for_europe.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2010.

Lukyanov, Fyodor, "Russian Dilemmas In A Multipolar World", **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 19-32.

Lukyanav, Fyodor, "Russia-EU: The Partnership That Went Astray", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 6, Ağustos 2008, ss. 1107-1119.

Medvedev, Sergei, "Rethinking the National Interests: Putin's turn in Russian Foreign Policy", **The Marshall Center Papers**, Sayı: 6, **http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA484508&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf**, Erişim Tarihi: 13 Şubat 2011.

Monaghan, Andrew, "An Enemy At The Gates or From Victory to Victory? Russian Foreign Policy" **International Affairs**, Cilt: 84, Sayı: 4, Temmuz 2008, ss. 717-733.

Monaghan, Andrew, "Russia and the Security of Europe's Energy Supplies: Security in Diversity?", **Conflict Studies Research Centre (CRSC)**, Ocak 2007, **http://www.isn.ethz.ch/isn/DigitalLibrary/Publications/Detail/?ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=44087**, Erişim Tarihi: 5 Mart 2011.

Morales, Javier, "Russia as an Energy Great Power: Consequences for EU Energy Security, der. Antonio Marquina, **Energy Security: Visions From Asia and Europe**, Palgrave Macmillan Publications, New York, 2008, içinde, ss.24-33.

Morozov, Viatcheslav, "Energy Dialogue and the Future of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe", der. Pami Aalto, **The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security**, Ashgate, Hampshire, 2008, içinde ss. 43-61.

Musatov, Valery, "Russia's Energy Policy Today", **International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations**, Cilt: 55, Sayı: 1, 2009.

Nanay, Julia, "Russia's Role in Eurasian Energy Market: Seeking Control in the Face of Growing Challenges", der. Jeronim Perovic, Robert W. Ortung ve Andreas Wenger, **Russian Energy Power and Foreign Relations**, 2009, Routledge Press, ss. 109-131.

Nichol, Jim, "Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests", **CRS Report for Congress**, 2011, s. 34, **http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33407.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Şubat 2011.

Nichol, Jim, Woehrel, Steven ve Gelb, Bernard A., "Russia's Cutoff of Natural Gas to Ukraine: Context and Implications", **CRS Report for Congress**, Şubat 2006, **http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/4324.pdf**, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2010.

Nikitin, Alexander, "Russian Foreign Policy in the Fragmented Post-Soviet Space", **International Journal on World Peace**, Cilt: 15, Sayı: 2, Haziran 2008, ss. 7-31.

Norling, Nicklas, "The Nabucco Pipeline: Reemerging Momentum in Europe's Front Yard", **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, 2008, içinde, ss. 127-140.

Overland, Indra ve Brakhus, Kyrre Elvenes, "Chinese Perspectives on Russian Oil and Gas", der. Jeronim Rerovic, Robert W. Ortung ve Andreas Wenger, **Russian Energy Power and Foreign Relations**, 2009, Routledge Press, ss. 201-221.

Özdemir, Volkan, "Turkey's Role in European Energy Security", der. Svante E. Cornell ve Niklas Nilsson, **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, 2008, içinde, ss. 99-114.

Paillard, Chirstophe-Alexandre, “Russia and Europe’s Mutual Energy Dependency”, **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 65-84.

Penkova, Tomislava, “Russia’s New Security Doctrine: Security Through Stable Development”,**ISPI Policy Brief**, **http://www.ispionline.it/it/documents/ PB_144_ 2009.pdf**, Erişim Tarihi: 19 Ocak 2011.

Percival, Bas P., “The Risk of Energy Securitization on the Eurasian Continent”, **Clingendael International Energy Programme Briefing Papers**, Temmuz 2008, **http://www.clingendael.nl/publications/2008/20080700_ciep_briefing_paper_percival.pdf**, Erişim Tarihi: 25 Eylül 2010.

Petrov, Nikolai, “From Managed Democracy to Sovereign Democracy Putin’s Regime Evolution in 2005”, **PONARS Policy Memo**, Sayı: 396, Aralık 2005, ss. 181-186, **http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pm_0396.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2010.

Piotrowski, Marcin A., “Russia’s Security Policy”, der. Janusz Bugajski, **Toward an Understanding of Russia: New European Perspectives**, Council on Foreign Relations, New York, 2002, içinde, ss. 59-78.

Pirog, Robert, “Russian Oil and Gas Challenges”, **CRS Report for Congress**, Haziran 2007,**http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33212.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010.

Popescu, Nicu, “ Russia’s Soft Power Ambitions”, Center for European Policy Studies, **CEPS Policy Brief**, Sayı: 115, Ekim 2006, **http://www.ceps.eu/book/ russias-soft-power-ambitions**, Erişim Tarihi: 8 Mart 2011.

Poussenkova, Nina, “The Global Expansion of Russia’s Energy Giants”, **Journal of International Affairs**, Cilt: 63, Sayı: 2, İlkbahar/Yaz 2010, ss. 103-124.

Price, Robert F., "Energy Reform in Russia and the Implications for European Energy Security", **Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization**, Cilt: 15, Sayı: 4, Güz 2007, ss. 391-407.

Proedreu, Filippos, "The EU-Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence", **European Security**, Cilt: 16, Sayı: 3-4, Eylül-Aralık 2007, ss. 329-355.

Pushkov, Alexey, "Putin at the Helm" der. Dov Lynch, **What Russia Sees**, Institute for Security Studies, Chailot Paper, Sayı: 74, Ocak 2005, **www.iss-eu.org/chaillot/chai74.pdf**, Erişim Tarihi: 11 Şubat 2011.

Romanova, Tatiana, "Energy Dialogue from Strategic Partnership to the Regional Level of the Northern Dimension", der. Pami Aalto, **The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security**, Ashgate Publishing Co., Hampshire, 2008, içinde, ss. 63-91.

Romanova, Tatiana, "The Russian Perspective on the Energy Dialogue", **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt: 16, Sayı: 2, Ağustos 2008, ss. 219-230.

Rosner, Kevin, "Gazprom and the Russian State", der. Kevin Rosner, **Russian Foreign Energy Policy: An Analytical Compendium (Volume 1)**, GMB Publishing, London, içinde, ss. 265-347.

Rutland, Peter, "US Energy Policy and the Former Soviet Union: Parallel Tracks", der. Jeronim Rerovic, Robert W. Ortung ve Andreas Wenger, **Russian Energy Power and Foreign Relations**, 2009, içinde, Routledge Press, ss. 181-200.

Shlapentokh, Dimitry, "Russia's Approach to USA: Between Hate and Love", **Perceptions: Journal Of International Affairs**, Cilt: 11, Sayı: 3-4, Güz-Kış 2006, ss. 85-102

Selezneva, Ludmilla, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatism", **European Security**, Cilt:11, Sayı: 4, Kış 2002, ss. 10-28.

Smith, Karen E., "The Outsiders: The European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, Cilt: 81, Sayı: 4, Temmuz 2005, ss. 757-773.

Smith, Keith C., "Bringing Energy Security to East Central Europe", **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, Nisan 2010, **http://csis.org/files/publication/100402_Smith_BringingEnergySecurity_Web.pdf**, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2010.

Smith, Keith C., "Russian Energy Pressure Fails to Unite Europe" **CSIS Euro-Focus**, Cilt: 13, Sayı: 1, Ocak 2007, ss. 1-8, **http://csis.org/files/media/csis/pubs/eurofocus_v13n01.pdf**, Erişim Tarihi: 26 Ekim 2010.

Smith, Keith C., "Russian Energy Policy and its Challenge to Western Policy Makers", **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, Mart 2008, **http://csis.org/files/media/csis/pubs/080407_helsinki.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Mart 2011.

Socor, Vladimir, "Gazprom, the Prospects of a Gas Cartel, and Europe's Energy Security", der. Svante E. Cornell ve Niklas Nilsson, **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Caucasus Institute & Silk Road Studies Programme, 2008, içinde, ss. 71-83.

Stent, Angela E., "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 60, Sayı: 6, Ağustos 2008, ss. 1089-1106.

Tekin, Ali ve Williams, Paul A., "Europe's External Energy Policy and Turkey's Accession Process", **Center for European Studies**, Working Paper Series Sayı: 170, 2009, **http://aei.pitt.edu/11786/1/CES_170.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Mart 2011.

Tindale, Stephen ve Tilford, Simon, "Carbon Capture and Storage: What the EU Needs To Do", **Center for European Reform,** Şubat 2010, **http://www.cer.org.uk/pdf/rp_950.pdf**, Erişim Tarihi: 31 Mart 2011.

Tkachenko, Stanislav L., "Actors in Russia's Energy Policy towards the EU", der. Pami Aalto, **The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security**, Ashgate Publishing Co., Hampshire, 2008, içinde, ss.163-192.

Tompson, William, "The Political Implications of Russia's Resource-Based Economy", **Post-Soviet Affairs**, Cilt: 21, Sayı: 4, Ekim/Aralık 2005, ss. 335-359.

Trenin, Dmitri, "Energy Geopolitics in Russia-EU Relations", der. Katinka Barysch, **Pipelines, Politics and Power: The Future of EU-Russia Energy Relations**, Centre for European Reform, Ekim 2008, içinde, ss. 15-24.

Tuncer, İdil, "The Security Policies of the Russian Federation: The 'Near Abroad' and Turkey", **Turkish Studies**, Cilt: 1, Sayı: 2, Güz 2000, ss. 95-112.

Tsygankov, Andrei P., "If Not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", **Europe-Asia Studies**, Cilt: 58, Sayı: 7, Kasım 2006, ss.1079-1099.

Tsygankov, Andrei P., "New Challenges for Putin's Foreign Policy", **Orbis**, Cilt: 50, Sayı: 1, Kış 2006, ss.153-165.

Tsygankov, Andrei P., "Vladimir Putin's Vision of Russia as A Normal Great Power", **Post-Soviet Affairs**, Cilt: 21, Sayı: 2, Nisan/Haziran 2005, ss. 132-158.

Umbach, Frank, "Global Energy Security and The Implicatons for EU", **Energy Policy**, Cilt:38, Sayı: 3, Mart 2010, ss. 1229-1240.

Vibert, Frank, "Soft Power and International Rule-Making" **Friedrich Neumann Stiftung Liberales Institut**, Occasional Paper 43, 2008, **http://www.fnfkorea.org/uploads/document/OC43_Vibert.pdf**, Erişim Tarihi: 30 Ocak 2011.

Vilemas, Jurgis, "Russia's Energy Policy", der. Janusz Bugajski, **Toward an Understanding of Russia: New European Perspectives**, Council on Foreign Relations, New York, 2002, içinde, ss.45-57.

Wallander, Celeste A., "Russian Transimperialism and Its Implications", **The Washington Quarterly**, Cilt: 30, Sayı: 2, İlkbahar 2007.

Westphal, Kirsten, "Germany and the EU-Russia Energy Dialogue", **The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security**, Ashgate Publishing Co., Hampshire, 2008, içinde, ss. 93-118.

White, Stephen, "The Domestic Management of Russia's Foreign and Security Policy", der. Roy Allison, Margot Light ve Stephen White, **Putin's Russia and The Enlarged Europe**, Chatham House Papers, 2006, ss. 21-44.

Winrow, Gareth M., "Energy Security in the Black Sea-Caspian Region", **Perceptions: Journal Of International Affairs**, Cilt: 10, Sayı: 3, Güz 2005, ss. 85-98.

Winrow, Gareth M., "Energy Security in the Broader Mediterranean", **European Security**, Cilt: 17, Say: 1, Mart 2008, ss. 161-183.

Woehrel, Steven, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", CRS Report for Congress, Eylül 2009, **http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010.

Wright, Gavin ve Czelusta, Jesse, "Mineral Resources and Economic Development", **Center for International Development Working Paper**, Stanford Univesity, Ekim 2003, **http://www-siepr.stanford.edu/workp/swp04004.pdf**, Erişim Tarihi: 29 Mart 2011.

Yergin, Daniel, "Ensuring Energy Security", **Foreign Affairs**, Mart/Nisan 2006, Cilt: 85, Sayı: 2, ss. 69-82.

Yorkan, Arzu, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri", **Bilge Strateji**, Güz 2009, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 24-39, **http://www.bilgestrateji.com/store/ dergi1/ arzuyorkan.pdf**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2011.

Youngs, Richard, "Europe's External Energy Policy: Between Geopolitics and the Market", Kasım 2007, **CEPS Working Document**, Sayı: 278, **http://aei.pitt.edu/7579/1/Wd278.pdf**, Erişim Tarihi: 25 Şubat 2011.

Belgeler, Raporlar

Energy Charter Secretariat, "Fınal Act of the Energy Charter Conference with Respect to the Energy Charter Protocol On Transit", **http://www.encharter.org /fileadmin/user_upload/document/CC251.pdf**, Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2010.
European Commission Eurostat, "Energy, Transport and Enviroment Indicators", **Eurostat Pocketbooks**, 2011.

European Commission Directorate-General for Energy and Transport, **European Energy and Transport- Trends to 2030-Update 2007**, 2008, **http://www.energy.eu/publications/KOAC07001ENC_002.pdf**, Erişim Tarihi: 20 Mart 2011.

Krauss, Stefan, "International Relations and Security of Energy Supply: Risks To Continuity and Geopolitical Risks", **European Parliament Policy Department**

External Policies, External Study, Şubat 2007, s. 12-13, **http://basepub.dauphine.fr/bitstream/handle/123456789/200/keppler_55.PDF?sequence=1**, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2010.

Hansen, Sander, "Pipeline Politics; The Struggle for Control of the Eurasian Energy Resources", Nisan 2003, The Clingendael Energy Programme, **http://www.clingendael.nl/publications/2003/20030400_ciep_paper_hansen.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2010.

International Energy Agency, **Energy Policies of IEA Countries**, IEA Publications, Paris, 2006.

International Energy Agency, **World Energy Outlook 2009**, **http://www.worldenergyoutlook.org/docs/weo2009/WEO2009_es_english.pdf**, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2011.

Russia Energy Sector Handbook Volume 1: Strategic Information and Important Developments, International Business Publications, Washington, 2010.

U.S. Energy Information Administration, **International Energy Outlook 2010**, Temmuz 2010, **http://www.eia.doe.gov/oiaf/ieo/pdf/0484(2010).pdf**, Erişim Tarihi: 3 Nisan 2011.

Resmi Kaynaklar

Council of European Union, **15th EU-Russia Summit Road Maps**, Brüksel, 11 Mayıs 2005, 8799/05 ADD 1 (Presse110),

EU-Russia Energy Dialogue, **Joint Report EU-Russia Energy Dialogue 2000-2010: Opportunities for our future Energy Partnership**, Kasım 2010, **http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/reports/2010-11-report-10thtanniversaryfinal.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011.

European Commision, **An Energy Policy for Europe** European Parliament, COM(2007) 1 Final, Brüksel, 10.01.2007.

European Commission, **An EU Energy Security and Solidarity Action Plan: Europe's current and future energy position Demand-Resouurces-Investments**, COM(2008) 781 Final, Brüksel, 13.11.2008.

European Commission, **An External Policy to Serve Europe's Energy Interests**, Paper from Commission/SG/HR for the European Council, S/160/06, 2006.

European Commission, **Black Sea Synergy – A New Regional Cooperation Initiative**, COM(2007) 160 Final, Brüksel, 11 Nisan 2007.

European Commision, **Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy**, COM(2010) 639 Final, 10 Kasım 2010, Brüksel.

European Commission, **Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply**, COM(2000) 769 Final, Brüksel, 29 Kasım 2000.
European Commission, **Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy**, COM(2006) 105 Final, Brüksel, 8 Mart 2006.

European Commision, **Renewable Energy: Progressing towards 2020 target**, COM(2011) 31 Final, 31 Ocak 2011, Brüksel.

European Commision, **Renewable Energy Road Map-Renewable Energies in the 21st century: building a more sustainable future**, COM(2006) 848 Final, 10 Ocak 2007, Brüksel.
European Commission, **The January 2009 Gas Supply Disruption to the EU: An Assessment**, COM(2009) 363 Final, 16.07.2009.

Tezler

Civelekoğlu, İbrahim, **Rusya'nın Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri**, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2008).

İnternet Kaynakları

Bennhold, Katrin, "Sarkozy's proposal for Mediterranean bloc makes waves", 10 Mayıs 2007, **http://www.nytimes.com/2007/05/10/world/europe/10iht-france.4.5656114.html**, Erişim Tarihi: 10 Mart 2011.

Blumenthal, Dan, "Concerns with Respect to China's Energy Policy", **http://www.aei.org/docLib/20080723_ChinaEnergyStrat.pdf**, Erişim Tarihi: 9 Şubat 2011.

Browne, Anthony, "Fearful EU aims to take energy policy from governments", **The Times**, 9 Mart 2006, **http://www.timesonline.co.uk/tol/sport/football/ european_ football/article739058.ece**, Erişim Tarihi: 1 Nisan 2011.

"CFE: Conventional Forces in Europe Treaty", **http://www.fas.org/nuke/control/cfe/index.html,** Erişim Tarihi: 1 Mart 2011.

"Charter Establishing the Commonwealth of Independent States" **http://www.dipublico.com.ar/english/?p=544&upm_export=pdf**, Erişim Tarihi: 6 Şubat 2011.

"Charter of the Collective Security Treaty Organization", **http://www.odkb.gov.ru /start/index_aengl.htm,** Erişim Tarihi: 7 Şubat 2011.

"Charter of the Shanghai Cooperation Organization", **http://www.sectsco.org/EN/ show.asp?id=69**, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2011.

Demir, Esra, "Enerji Şartı Anlaşması", **http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa**, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2010.

Emeklier, Bilgehan, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", **http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararas-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151,** Erişim Tarihi: 17 Ocak 2010.

"EU-Gulf Cooperation Council Meeting", **http://europa.eu/eucalendar/event/id/2362/mode/standalone**, Erişim Tarihi: 20 Mart 2011.

Hult, Tomas, "The BRIC Countries", **http://globaledge.msu.edu/newsandviews/businessreviews/gbr%203-4.pdf**, Erişim Tarihi: 28 Ocak 2011.

http://www.encharter.org/index.php?id=28, Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2010.

http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/09/121&format=HTML&language=en, Erişim Tarihi: 20 Mart 2011.

International Energy Agency, "Energy Security", **http://www.iea.org/subjectqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=4103**, Erişim Tarihi: 2 Nisan 2010.

Ivanov, Sergei, "Russia's Geopolitical Priorities and Armed Forces", 17 Şubat 2004, **http://eng.globalaffairs.ru/number/n_2571**, Erişim Tarihi: 5 Mart 2011.

McArdle, Wayne P. J., "Russian Financial Crisis", **http://library.findlaw.com/1998/Sep/1/128169.html**, Erişim Tarihi: 2 Mart 2010.

Modern History Sourcebook: The Brezhnev Doctrine, 1968, **http://www.fordham.edu/halsall//mod//1968brezhnev.html**, Erişim Tarihi: 31 Ocak 2011.

Monaghan, Andrew, "Russia-EU Relations: An Emerging Energy Security Dilemma", **http://www.carnegieendowment.org/files/EmergingDilemma1.pdf**, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2011.

"National Security Strategy of the Russian Federation to 2020" **http://rustrans.wikidot.com/russia-s-national-security-strategy-to-2020**, Erişim Tarihi: 8 Aralık 2010.

"NATO-Russia set on path towards strategic partnership" 20 Kasım 2010, **http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_68876.htm**, Erişim Tarihi: 28 Şubat 2011.

"North Stream", **http://www.gazpromexport.ru/en/projects/5/**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

North Stream, "Construction", **http://www.nord-stream.com/en/ construction. html**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

"Pipeline politics? Russia and the EU's battle for energy", **http://www.euractiv.com/en/energy/pipeline-politics-russia-eu-battle-energy/ article-177579,** Erişim Tarihi: 2 Mart 2011.

Putin, Vladimir, "Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy" **http://www.securityconference.de/archive/konferenzen/rede.php?menu_2007=& menu_konferenzen=&sprache=en&id=179&,** Erişim Tarihi: 25 Ocak 2011.

Robinson, Neil, "So What Changed? The 1998 Financial Crisis and Russia's Economic and Political Development", **http://findarticles.com/p/articles/ mi_qa3996/is_200704/ai_n19434942/**, Erişim Tarihi: 3 Mart 2010.

"Russia Energy Data, Statistics and Analysis – Oil, Gas, Electricity, Coal", **http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/pdf.pdf**, Erişim Tarihi: 11Kasım 2010.

"South Stream", **http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/south-stream/**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

"South Stream", **http://www.gazpromexport.ru/en/projects/6/**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

"Strategic Concept for all Defence and Security of The Members ot the North Atlantic Treaty Organization", 2010, **http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf**, Erişim Tarihi: 28 Şubat 2011.

"The Energy Community Treaty", **http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/l27074_en.htm,** Erişim Tarihi: 20 Kasım 2010.

"The Foreign Policy Concept of Russian Federation", 28 Haziran 2000, **http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm,** Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2010.

"The Foreign Policy Concept of Russian Federeation", 12 Temmuz 2008, **http://www.mid.ru/nsosndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/cef95560654d4ca5c32574960036cddb?OpenDocument,** Erişim Tarihi: 5 Eylül 2010.

"The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020", **http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf**, Erişim Tarihi: 08 Haziran 2010.

"Yamal-Europe", **http://www.gazpromexport.ru/en/projects/4/**, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2010.

ÖZET

Ünal, Mustafa Cem, Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mitat Çelikpala, 193 s.

Son on yılda enerji kaynaklarının kullanılmasıyla Rus dış politikası aktif hale gelmiştir. Bu durum, Avrupa Birliği'nin artan tüketimi ve ithalat bağımlılığına karşılık oluşturmaya çalıştığı enerji politikası üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Çalışmamızda, Vladimir Putin'in başkan olması ile birlikte önem kazanan "*kontrollü demokrasi*" ve "*egemen demokrasi*" anlayışları çerçevesinde oluşan Rus dış politikasında değişimler ele alınacaktır. Buna ek olarak enerji kaynaklarının dış politikada nasıl bir baskı aracı olarak kullanıldığı belirtilecektir. Enerji kaynakları ile yönlendirilen Rus dış politikasına cevaben AB, birlik seviyesinde oluşturulmak istenen enerji politikası ve enerji güvenliği için güzergâh farklılaştırmasını ve iç enerji pazarını oluşturmaya çalışmaktadır. Ayrıca, AB'nin gerçekleştirmeye çalıştığı bu iki enerji politikası üzerindeki Rus dış politikasının etkisi oldukça fazladır. Bu gelişme AB seviyesinde bir enerji politikasının oluşturulmasını engellemektedir.

Anahtar Kelimeler: Rus Dış Politikası, Kontrollü Demokrasi, Egemen Demokrasi, Enerji Güvenliği, AB Enerji Politikası, Güzergâh Farklılaştırması, İç Enerji Pazarı.

ABSTRACT

Ünal, Mustafa Cem, Role of Energy in Russian Foreign Policy and Its İmplications for EU Energy Policy, Master's Thesis, Advisor: Assoc. Prof. Mitat Çelikpala, 193 p.

In the last decade, Russian foreign policy which is directed by energy sources has become active. This situation has created significant implications on energy policy of European Union in response to growing consumption and import dependency. In this thesis, it is assessed that the changes of Russian foreign policy which is emerged in the framework of *"managed democracy"* and *"sovereign democracy"* after Putin became the President of Russia. In addition to this, it is explained how energy sources use as a lever on foreign policy. EU has tried to establish policies of diversification of routes and internal energy market for energy policy in the level of Union and security of supply in response to Russian foreign policy which is directed by energy sources. Moreover, Russian foregin policy has big impact on these two policies. This development has blocked EU to prepare the energy policy in Union level.

Key Words: Russian Foreign Policy, Managed Democracy, Sovereign Democracy, Energy Security, EU Energy Policy, Diversification of Routes, Internal Energy Market.